

Часопис за духовни препород

Уместо увода
Догматика
Огледи из канонског и црквеног
права
Библијска теологија
Уметност и историја
Вера и наука
Духовни путокази
Актуелне теме
Међуцрквена хроника

Година седма / Призрен 1999 – Бр. 4 [28]

Година седма / Призрен 1999 – Бр. 4 [28]

Година седма / Призрен 1999 – Бр. 4 [28]

С благословом Његовог Преосвештенства
Епископа рашкопризренског др Артемија

Издаје: ЕПАРХИЈА РАШКОПРИЗРЕНСКА

Главни и одговорни уредник:
Војислав Јовичић

Уређивачки одбор:
епископ Атанасије (Ракића)
архимандрит Јован (Радошављевић)
пројојереј саврофор Милутић (Тимошијевић)
пројојереј Зоран Грујић
јеромонах Симеон (Виловски)
јеромонах Сава (Јањић)

Технички уредник:
јерођакон Јусић (Јездић)

Тираж: 1000 примерака

Часопис излази четири пута годишње.
Дозвољено је прештампавање чланака уз обавезно цитирање.

Адреса издавача: ЕПАРХИЈА РАШКОПРИЗРЕНСКА
38400 ПРИЗРЕН, тел. 029/25426

Компјутерска припрема АС, Београд
Штампа: Нови дани, Београд, Војводе Бране 13

УМЕСТО УВОДА

ИЗВЕШТАЈ ИЗ АМАНА

СВЕТОМ АРХИЈЕРЕЈСКОМ СИНОДУ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

У вези одлуке Светог арх. синода по питању учешћа представника СПЦ на VII скупштини Светске конференције религија за мир, одржане у Аману (Јордан), од 25 до 29. новембра ове, 1999. године, част ми је Светом архијерејском синоду поднети следећи извештај:

Делегацију СПЦ су сачињавали: Њ. Впр. митрополит дабробосански Г. Николај (као члан Међурелигијског савета БиХ), Њ. Пр. епископ рашко-призренски Г. Артемије, као и јеромонах Сава Јањић (у пратњи еп. Артемија) и протођакон Радомир Ракић (у својству пратиоца митр. Николаја). Из Београда су присуствовали: г. Аца Сингер, председник савеза јеврејских општина у Југославији, ефендија Хамдија Јусуфспахић, београдски муфтија и његов син Мустафа, док је из Рашке области био Муамер Зукорлић, муфтија, у име Исламске заједнице Санцака. Косовску муслиманску делегацију сачињавали су: Др Реџеп Боја, муфтија и председник Исламске заједнице Косова, Кемал Морина, продекан Исламског теолошког факултета у Приштини, као и један Албанац у својству директора Албанског исламског центра у Лондону. Делегацију из БиХ, поред митр. Николаја, чинили су: Његова Узоритост Винко кардинал Пуљић, председник Бискупске конференције БиХ, са својим секретаром др Матом Зовкићем, као и поглавар Исламске заједнице реис др Мустафа Церић са секретаром имамом Ифетом Мустафићем. Било је и представника из Хрватске, Македоније, Бугарске, Румуније и Грчке (углавном муслимански и јеврејски представници), док је из Албаније дошао лично поглавар Албанске аутокефалне Цркве Његово Блаженство архиепископ г. Анастасије (Јанулатос), који је дао значајан допринос скупу, као учесник и као председавајући једном седницом.

Напоменути је да је у оквиру VII скупштине Светске конференције религија за мир (СКРМ) одржан скуп верских представника из југоисточне Европе, и то у времену од 26. до 28. новембра 1999. г.

и то у посебној конференцијској сали, док је сама Скупштина и даље радила по њеном делокругу тема.

VII Скупиштина СКРМ отворена је 25. новембра, уз учешће више од 600 верских и политичких личности из највећих светских религија и вера, под патронатом Његовог Величанства јорданског краља Абдулаха, који се и обратио Скупштини дужим говором. Поред њега, његов стриц, принц Хасан председавао је скупом, а и лично је одржао запажено предавање (принц Хасан и његова супруга приредили су једно вече и гала вечеру за одабране учеснике, међу којима је био и Е. Впр. митрополит Николај, 25. новембра). На свечаном отварању говорио је и председник Индонезије Абдураман Вахид, као и председник Сиера Леоне Ахман Тејан Кабах. Од верских личности скупу су се обратили генерални секретар СКРМ др Вилијам Вендли, надбискуп кантерберијски Џорџ Кери, сунимски исламски поглавар Шеик Мохамед Саид Тантави, и затим директор Лиге за антидефамацију у Израелу Давид Розен.

Поред муслимана, хришћана и Јевреја, скупштини су присуствовали конфучијевци, бахаисти, будисти, хиндуисти, џејнисти, шинтоисти, сики, таоисти и заратустровци. Запажена је велика делегација верских представника из Јапана и САД.

Говорећи на тему скупштине „Акција за заједнички живот“, принц Хасан је истакао потребу преиспитивања, у глобалном свету, концепта кохерентног образовања, осигурања слободног протока информација, развијања оквира за неслагања и прихватања одговорности за своје речи и поступке на свим нивоима. „Ја позивам у културу дијалога и помирења.... Крећемо се према јединственом свету са јединственим дневним редом“, рекао је принц, наглашавајући да сви народи и културе морају допринети овој агенди. Тај „јединствени свет“ био би свет без сукоба и ратова, до чега, иначе, доводи засновани систем вредности где се други човек искључује или маргинализује. „У Јордану музеини позивају муслимане на молитву, а црквена звона јече радосно. Хришћани слободно извршавају своје верске обавезе поред муслиманске браће у окружењу међусобног уважавања и толеранције. Јер Ислам је религија мира и непредрасуда што одбацује дискриминацију и неправду“, нагласио је принц Хасан.

Генерални секретар СКРМ др Вендли је истакао да је сврха скупштине да „верски и политички великодостојници потраже пута ка динамичном партнерству религија и вера, радећи на делу мира и саживота у новом миленијуму“. Конференција ће пружити прилику да хришћанске и муслиманске заједнице у Сиера Леоне размене своја искуства са тамошњим учесницима о својој сарадњи, која је обуздала осмогодишњи рат у тој земљи. „Где су верски предводници са Балкана и југоисточне Европе, који се састају да зацртају своју истоветну забринутост да договоре заједничке акције“, рекао је он.

Конференција хоће да гради мрежу кроз верске заједнице, да положи камен темељац за сарадњу на самом терену, на националном и међунационалном нивоу.

Пеџак, 26. новембар. Настављен је рад Скупштине у свечаној сали Министарства културе у Аману, и тог јутра – после предавања кардинала Аринзе-а, председника ватиканског Савета за друге религије, – пред свим делегатима Скупштине говорили су три члана Међурелигијског савета БиХ: реис Церић, митрополит Николај и кардинал Пуљић (овај последњи је представио рад овог Савета). И реис Церић и митрополит Николај одлично су говорили, с тим што је наш представник дао, и овога пута, духовну димензију своје предавању. Било је неколико усмених кореферата, краћих осврта на изложено, или на ситуацију у односној земљи. – Ми остали учесници налазили смо се у сали и пратили ток Скупштине. После ручка у хотелу, отпочео је тзв. ФОРУМ ВЕРСКИХ ПРЕДСТАВНИКА ИЗ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ у хотелу „Меридијен“. Све учеснике – нас око 40 представника, од чега 19 муслимана, 11 православних, 6 римокатолика, 5 Јевреја и 1 протестант – свега 42 – поздравио је генерални секретар СКРМ др Вендли. Истакао је да овде не стварамо теологију (= екуменизам), него препознајемо проблеме, тражимо начине за њихово превладавање. Наш једини циљ је препознати и помоћи тамо где хоћете да градите мир. Уз то, уверио нас је да СКРМ нема неког политичког идентитета. Подсетио је да верски лидери БиХ и Косова много могу учинити на грађењу праведног мира. „Када државна власт не може да води, тад верски лидери могу да прискоче у помоћ“. Обећао је своју моралну подршку у нашим напорима у борби за људским достојанством.

Реис Церић је подсетио да ово није преговарачки форум, и отуда, треба да се слободно изражавамо као слободне личности, а и као одговорни верски предводници.

Преосвећени *епископ Артемиде* је, на почетку, истакао да на Косову престаје мултиетничност, прогоне се Срби, и друге мањине: две трећине Срба је прогнано, њих 400 је убијено, а 460 киднаповано. Процес паљења цркава се наставља (а разорено је више од 80), а све то од доласка међународних снага.

Римокатолички бискуп *Марко Соји* (Призрен) је истакао податак о 300 несталих католика. Он вели да се не може поредити прогон Албанаца пре и за време рата и сада одлазак националних мањина: први су прогоњени с државним апаратом. Услед погрешне политике Београда, многи Срби су отишли са Косова у Србију или друга безбедна места, док Албанци нису имали заштиту. Од 3.500 верника у Јањеву, сада их има 600. „Не састајемо се“ (мисли на нас верске лидере са Косова). Требало би да се бавимо верским стварима, да не бисмо били на мети политичких организација.

Посебно оштар и оптужнички наступ показао је *Реџеј Боја*, председник Исламске заједнице Косова. Говорио је о масовним гробницама (400), од којих је већ неколико идентификовано, не о стотинама, већ о хиљадама (5000) лица која су у српским затворима. У његовој породици, вели, убијено је 10 лица, а овде је дошао само захваљујући др Вендлију. Косовски конфликт није верске природе, али су антиверске снаге желеле да убаце верску димензију. Прослава 600-година Косовске битке за њега је злоупотреба религије у политичке сврхе. „Нажалост, неке верске установе нису се успротивиле овој прослави“. Већина становника на Косову имала је лажни мир, јер нису имали ни основна права (школство, медицина и др.). Геноцид почињен на Косову је превазишао све границе. Међународни сведоци злочина нису могли седети скрштених руку, већ су предузели акцију. Већина становништва се вратила кући из избеглиштва после интервенције НАТО-а. Током три месеца рата убијено је 15.000 људи, 207 цамија срушено (неке из 15. века), убијено је 13 имама, а за њих 5 се не зна где су, док су 5 у затвору у Србији. Центар Исламске заједнице у Приштини је спаљен, 150 кућа имама је спаљено. Захваљујући КФОР-у, стање је сада много боље, истиче Боја. Он је оптужио Србе да желе да задрже подељено Косово и у том циљу (у западним деловима) носе пушке и убијају Албанце. Исто их убијају у јужним србијанским градовима (Прешево, Медвеђа...). Међу заједницама нема осећаја безбедности, јер се шаљу људи са стране и убијају по Косову. – Осуђујемо све који су починили злочине, и сви они морају изаћи на суд. Срби на Косову не могу више бити господари као протеклих 10 година, подвукао је он. И СПЦ треба да осуди злочине, јер је иза њих стајао Београд. Дужност нам је да тражимо опроштај једни од других. Он је, вели, осудио све оне који се свете над српским народом. „Апелујем на СПЦ да се Албанци у Прешеву, Медвеђи не излажу опасностима“. На крају је Боја позвао међународни одбор да дође на Косово и установи истину, јер „извештаји СПЦ нису тачни“, завршио је он.

Имам из Загребa (Хасановић), истакавши да је родом из Сребренице, напомиње број 10.000 убијених муслимана у овом граду приликом уласка српске војске. „СПЦ није то никад осудила“, а митрополит Николај их је могао спасти, мисли он. – У наставку је истакао потребу да Исламска заједница у Хрватској буде призната као религија, изједначена у правима с Римокатоличком црквом. „Статус других верских заједница успешније је законом регулисан.“

Др Пејтар Кузмић, једини протестант, поред Цима Кернса (директора Пројекта СКРМ у Сарајеву и председавајућег форума), напоменуо је у свом обраћању да су верске заједнице у прошлом грађанском рату дозволиле да се инструментализују.

Буџарски имам је споменуо број од 300.000 муслимана који су до 1989. г. протерани у Турску. *Кардинал Пуљић* је говорио о потреби дијалога, а притом: своје волети, а туђе ценити.

Сусрећ с јапанским новинарима и ТВ. Ово вече (петак 26. новембра) уприличен је разговор с овим новинарима. Сва три верска представника из БиХ одговорили су на неколико заједнички постављених питања, углавном како виде будући саживот у тој земљи, и коју улогу држава овде има. Митрополит Николај је истакао као стубове сваког друштва: породицу, школу, васпитање. Он је говорио и о видним плодовима одржавања веронауке у школама РС, а на крају је искористио прилику да преко средстава информисања заблагодари на гостољубљу указаном му у марту 1998. г. у Токију хуманитарној организацији Рише-коше-каи, чији оснивач је недавно преминуо (Нивано).

Субојта, 27. новембар. Форум представника југоисточне Европе наставио је у *радној сесији*, којим је председавао реис Мустафа Церић. Тема је: *Идентификовање проблема* (питања) с којима се суочава наш регион. Церић је истакао да смо у овом рату сви поражени, а болно је да се осећамо као победници, а уз то показујемо инат. Опасност је за веру кад се у њу мешају политичари који се јављају као предводници верски. Он затим даје реч епископу Г. Артемију и митр. Г. Николају, с обзиром да је претходног дана много више муслимана говорило.

Епископ Артемије: Дошли смо овде услед проблема насталих прошлих година у југоисточној Европи, а *једини* проблем који и даље траје јесте на Косову и Метохији. Ограђивао сам се много пута, и усмено и писмено, од насиља Милошевићевог режима. Још 27. марта, три дана од почетка бомбардовања, а и масовног насиља над Албанцима на Косову и Метохији, обратио сам се вернима отворено једном посланицом, осудивши безумље појединаца и група које је производило насиље и злочине. Исто, у јулу са г. Тачијем, оградили смо се и осудили све почињене злочине на Косову и Метохији са било које стране. Нажалост, злочини се и даље чине према Србима, и то како од албанских екстремиста, тако и од лица која раније никада нису живела на Косову и Метохији. Затим је Владика изложио црну слику о преосталим Србима, који живе као у неким гетоима, лишени основних људских права: где год се Србин појави, на улици, на пијаци, у продавници, у болници, у својој њиви – бива убијен, пребијен или киднапован. „Ја се крећем само у пратњи КФОР-а по својој епархији. Поред етничког прогона и чишћења, екстремисти настоје да униште духовне и културне трагове српског вековног присуства на тим просторима – порушили су преко 80 цркава и манастира, од којих њих 90% потичу из 14, 15, 16. и 17. века, а много мање оних саграђених у последње време. Што је најстрашније, тај процес и даље траје.“

Јуче је г. Боја рекао да „Срби носе оружје у западном делу Покрајине и убијају Албанце“. Невероватно! Тамо од јуна месеца Срба уопште нема, а камоли да још могу да носе оружје и некога убијају. Међутим, на такве оптужбе смо већ навикли. То није ништа ново, јер је г. Ругова још 1998. г. оптужио манастир Девич као арсенал оружја и муниције! Зацело има Албанаца у српским затворима, но њихов тачан број не знамо. То је ствар власти... А на самом Косову сада власт држе Албанци (Тачи, Чеху...), и до сада нам нису могли да откријемо судбину лица киднапованих од почетка јуна о. г., као ни оних која су нестала током прошле 1998. године. На делу је остварење програма Призренске лиге од пре 120 година – етнички чисто Косово. Репресију Милошевићевог режима за време рата, заменила је друга репресија за време мира. – С обзиром да у моменту на Косову и Метохији има још 100.000 Срба, то нам даје право и дужност да се и даље залажемо за грађење, мултиетничког, мултиверског и мултикултурног Косова и Метохије, и следствено, укључење у друге демократске процесе.

На примедбу председавајућег Церића да на Косову власт немају ни Албанци ни Срби, него међународна заједница, *еј. Арпјемије* је узвратио да је то тачно али само на папиру, јер многи појединци узимају у своје руке закон и мере по њему, како нађу за сходно, што зацело води удаљавању једних од других. Он предлаже да се заузме заједнички став: шта урадити да на Косову и Метохији насиље престане. Срби морају имати право на живот, на слободу кретања и рада. *Condicio sine qua non* јесте да насиље најпре престане.

Кемал Морина, продекан Исламског факултета, наводи како је његова кућа на 1.000 m од манастира Грачанице, а да се тамо није сретао са еп. Артемијем. Тачно је да су заједнички потписали став – декларацију у Бечу 17. марта (недељу дана уочи напада НАТО-а). У наставку излаже своју животну судбину. За чињеницу што на Косову живи само 100.000 Срба он окривљује саме Србе, јер су побегли сви који су се осећали криви! (за пример наводи одлазак Срба са Метохије). Морина је, даље, нагласио да СПЦ „није у стању да тражи опроштај“. Он цитира и Патријарха Павла, који је, наводно, једном рекао да суживот Албанаца и Срба на Косову није могућ (!).

У овако напетом ситуацији, реис Церић је интервенисао и замолио да се пређе на дискусију о стању у југоисточној Европи, пошто не треба да се расправља само о Косову и Метохији. Уопште, узев, Церић је од овог тренутка дао један други тон својим следбеницима, па се дискусија могла до краја пријатније водити, без оптужби.

Мийројолити Николај је, у својој интервенцији, истакао да су људи с Косова требало да раније изнађу заједнички језик, слично нама у БиХ (осврнуо се на Бојину изјаву, у којој није споменуо НАТО нападе на колону избеглица, на једну другу колону, као ни на

воз путника на мосту...). „Сви смо ми под грехом, али љубав може покрити мноштво грехова“.

Архиепископ албански Анастасије: Различита мишљења су болна, али у њима је нада. Разлике не можемо сместа разрешити; проблеми с којима се суочавамо плод су комунистичке идеологије.

Муфтија Јусуфсјахић је говорио на тему како су београдски муслимани преживели грађански рат у Босни и на Косову и Метохији. СПЦ и Исламска заједница решили су ово лепим договором. Он је истакао свој бол када је видео да се убијају људи истог језика, историје, па и вере. Он је осудио свако етничко чишћење и прогоне било које врсте. Манипулацију људима изводе углавном власти. Са своје стране је подржао идеју оснивања Међурелигијског већа на Косову и Метохији.

У даљем дијалогу се чула, све јасније, потреба оснивања оваквог Савета, на чему би требало да раде представници СПЦ и Исламске заједнице на самом Косову.

Епископ Архиепископ је подсетио да је још у марту о. г. основана Комисија за дијалог, али је уследило бомбардовање Србије, па насиље према Србима, те тај дијалог није заживео. „Када се стави тачка на насиље, тек онда можемо говорити о Међурелигијском савету“. (И албанска страна је изразила спремност за оснивање таквог Савета).

Прва седница – председава архиепископ Анастасије. Међу првима, муфтија из Н. Пазара *Зукорлић* истиче да београдске власти игноришу постојање муслимана у Санџаку, „те не можемо регистровати као аутономну нашу верску заједницу“. Ипак, у последње време знатан напредак је у овом правцу учинио нови епископ милешевски Филарет. Друго, истиче, не постоји закон о верским заједницама у Југославији, па предлаже овде сарадњу са СПЦ. Као даље проблеме истиче неодржавање веронауке у школама (ваљда је Југославија последња земља у свету), и питање одузете вакуфске (задушбинске) имовине.

Г. Аца Синџер говори о својој личној судбини и судбини Јевреја у концлогорима. Нема колективне кривице једног народа; треба наћи праве кривце. Верске заједнице могу дићи свој глас у најкритичнијим тренуцима (Јеврејска заједница је осудила НАТО бомбардовање, али и све друге злочине). Наравно, треба спомињати логоре, али и жртве у логорима. Солидарност се увек може исказати (пример кад је убијен Циганчић у Београду).

Кат. бискуп на Косову *Соји* је поздравио евентуално оснивање *Међурелигијског већа*. Ово је позитивно оценио и К. Морина: Онда би се албанска заједница као већинска осећала у обавези да се брине о мањинским заједницама.

После неколико предлога, као митр. *Николаја* да чланови Међурелигијског већа БиХ оду на Косово и сагледају ситуацију, завршну реч дао је архиеп. *Анастасије*, говорећи о школовању, и дијалогу на лицу места, толеранцији (како је неговати)...

III радна седница – (председава кардинал Пуљић) одржана је после ручка у хотелу. На путу стварања неког међуверског савета, предложено је да личности из БиХ дођу у Приштину и путују по Косову и Метохији, посете верске представнике појединачно (Еп. Артемије), или обратно, да браћа са Косова и Метохије (митр. Николај) дођу најпре у Сарајево. Кардинал је истицао моралне вредности које сви имамо проповедати, узиђивати их у темеље сваког друштва. Затим је истицана потреба симбола видљивих (манифестација на терену саживота, дружења...). Било је предлога да се размишља о заједничкој молитви (једна недеља за то одређена, а сваки за себе да се моли). То није прихватио епископ Артемије, а одбацили су и муслиmani.

IV седница – председава г. Аца Синџер. Током двочасовног већања прочитан је нацрт *Изјаве верских ђођлавара о обнови и развоју у југоисточној Европи*, коју је сачинила једна радна група у Будимпешти 10–11. новембра 1999. г. (свега 10 лица, међу њима и потписани овог извештаја). Текст је већ био преведен, па су сада уследиле примедбе, допуне, измене, сугестије за поправку. Углавном је текст прихваћен, уз незнатне допуне и исправке. (У прилогу в. текст нацрта, док ће озваничени превод и тих допуна уследити).

У недељу 28. новембра, Њ. Впр. митрополит Николај и потписани су отпутовали за Тел Авив, да би одатле поподне узели авион за Београд, док је Њ. Пр. епископ Артемије с јеромонахом Савом напустио Аман наредног дана, 29. новембра.

Учешће наше делегације било је од суштинског и виталног значаја. Од не мањег значаја били су и разговори са високим црквеним и религијским личностима из целог света, размена мишљења, упознавање са стањем у нашој земљи и Цркви, са ставовима Цркве по недавним догађајима и др.

Подносећи овај извештај, целивам Свете Деснице Вашим Светињама и остајем,

Прилози: 4.
9. децембра 1999.

протођакон
Радомир Ракић (с.р.)

ИЗЈАВА ВЕРСКИХ ПОГЛАВАРА О ОБНОВИ И РАЗВОЈУ У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ

Ми, поглавари и одговорни представници верских заједница из југоисточне Европе, окупили смо се на овоме Форуму у Аману, у Јордану 26–27. новембра 1999, који се одржава у склопу Седме скупштине Светске конференције религија за мир, како бисмо расправљали о тренутној ситуацији у нашем региону, да бисмо пронашли начин на који наше заједнице могу радити заједно на неговању обнове и развоја у нашим земљама, као и шире у региону.

Као религиозни људи, морамо нагласити да је људски живот светиња, у свакој од традиција које представљамо. Свако кршење права било које личности није прихватљиво и мора бити осуђено. Наше верске заједнице желе неговати пуноћу живота кроз мир, правду, милосрђе и љубав.

На жалост, недавно смо, у југоисточној Европи доживели сукоб који је ускратио ове вредности многим људима. После пада комунизма, наше подручје погодили су немири и сукоби. Ови сукоби су оживели старе предрасуде и створили опште неповерење и поделу међу народима. Ми жалимо што кључни актери међународне заједнице нису имали довољно визије, спремности и превентивне стратегије да спрече те катастрофе. Чак и оне земље које су избегле насиље какво се десило у земљама бивше Југославије, данас се суочавају с озбиљном социјалном кризом, која је створила знатну нестабилност у њиховим друштвима.

Поносни смо на улогу коју су имале наше религије у историји, култури и традицијама нација и народа у нашем региону. Наш верски идентитет је био и биће суштински део онога ко смо и као верници и као људи. Али, ми смо, такође, свесни да је овај блиски идентитет између верских и националних заједница био злоупотребљен од стране оних који су на утицајним положајима, који имају моћ. Врло често, унутар наших етничких и верских заједница, постојали су напори да се „други“ прикажу као непријатељи и као опасност за безбедност наше заједнице. Ми се морамо супротставити таквим

стереотипима и превазићи их како бисмо показали да наше наслеђе може служити изградњи боље будућности за све људе, те да се не користи само за оживљавање мита који каже да је само „чиста“ држава безбедна држава.

Жалимо због уништења и смрти многих невиних жртава у сукобима који су се одвијали у целом региону, као и због уништавања верских објеката у свим нашим заједницама. Позвани смо да молимо за опроштај и на проналажење помирења међу заједницама, не због тога што би верске заједнице биле одговорне за ове сукобе, него што религија мора давати пример осталом друштву које треба да је следи. Признајемо да као чланови својих заједница не можемо побећи од осећаја заједничког стида због онога што се догађало, али такође, морамо сачувати начело индивидуалне кривице и одговорности за дела и свирепости почињене за време ових сукоба, поготово оних лидера који су стварали те кризе. Чврсто начело правде у свакој од наших традиција захтева да сви који су одговорни буду суђени на основу међународног стандарда закона, те да притом кривица не буде приписивана целој заједници. Кажњавање целе заједнице једноставно умножава неправду и страдање невиних.

Када гледамо у будућност, верске заједнице могу и морају играти централну улогу у изградњи снажног грађанског друштва у целом нашем региону. Политички лидери и институције имају примарну улогу и одговорност у изградњи јаке државе, али материјална изградња и развој могу бити дугорочни једино ако их прате одговарајућа морална и социјална обнова и развој. Верске заједнице треба да буду одлучни предводници у процесу неговања истине, правде и помирења у својим друштвима тако да се поштују и штите права свих група у целом региону. С обзиром на ово, ми морамо развијати нови концепт безбедности. Безбедност не може почивати само на војној сили и оружју, него на јаком и отвореном друштву у којем су сви заштићени и збринути, и у којем се сукоб решава дијалогом и преговорима, а не насиљем. Стога, апелујемо на владе у нашем региону да смање наоружање и војну силу, као и да раде на уклањању приватног оружја код својих грађана.

Као верски поглавари и представници ове регије, охрабрени смо напорима које чини међународна заједница на развоју *Пакџа за стабилност*, за обнову и развој југоисточне Европе. Морамо подсетити и међународне ауторитете и наше националне лидере, да добробит људских бића као појединаца и као групе мора остати у средишту таквих напора. Без овакве људске димензије, никакво мноштво добрих дела неће осигурати праву сигурност, мир и напредак.

С обзиром на то, ми изражавамо своју солидарност с браћом и сестрама у свакој од наших верских заједница у Југославији. Битно је за стабилност и успешну регионалну интеграцију да Југославија што пре постане део процеса *Пакџа за стабилност*. У времену које непосредно следи, потребно је осигурати хуманитарну помоћ, и ми

љубазно молимо међународну заједницу да омогући достављање хране, лекова и гориво за грејање, без одлагања.

Готово све наше заједнице израњају из комунистичког раздобља у којем је религија била потпуно маргинализована у друштву. Ми настојимо заједнички развијати јако грађанско друштво и суштинску улогу верских заједница у том процесу, али овај циљ не можемо постићи сами. Стога, позивамо грађанске власти на локалном, државном, регионалном и међународном нивоу:

1. Да развијају и активно спроводе демократију, људска права и владавину закона у свим земљама региона, посебно – заштиту мањинских група.

2. Да поштују и успоставе формално одвајање политичких и верских институција, тако да свака од њих може слободно обављати своје дужности а поштовати надлежности друге стране.

3. Да сматрају верске заједнице легитимним партнерима у словима обнове и развоја, јер поседују инфраструктуру и стручност у пружању социјалних услуга људима и имају битну улогу у заштити социјалне безбедности за све људе.

4. Да осигурају подршку за развој јаког грађанског друштва усвајањем одговарајућих закона, финансијских регулатива, и других аката који ће омогућити неопходне услове за напредовање верских заједница и других грађанских организација.

5. Да омогуће слободно исповедање верских уверења за сва лица и да обезбеде могућност верских служби у војним и другим друштвеним институцијама.

6. Да воде политику економског развоја која је самоодржива и хумана и која обезбеђује економску безбедност за све грађане у региону. Интеграција у шире европске структуре је значајна димензија тога процеса.

7. Да донесу и спроводе у дело законе о реституцији имовине верским заједницама, коју су претходни режими одузели национализацијом или експропријацијом. Ова имовина је битна за верске заједнице, како би задржале независност од политичке контроле, као и да би испуњавале своје верске и социјалне мисије.

8. Да развију медијску праксу која неће стварати поделе, неповерење и мржњу међу људима, него која може да допринесе изградњи здравих демократских друштава. У том смислу ми се залажемо за већи приступ верских заједница у медијима у својим земљама.

Као представници наших верских заједница, свесни смо да нема алтернативе дијалогу, како унутар заједница тако и између заједница. Ми се обавезујемо да ћемо предузимати следеће кораке у неговању дијалога и сарадње међу нашим заједницама, као и јачати улогу верских заједница као важних друштвених установа у нашим друштвима:

1. Трудићемо се да остваримо партнерство с другим грађанским и друштвеним организацијама у нашем друштву како бисмо

спроводили социјалне и добротворне активности за које се заједно залажемо.

2. Ми ћемо едуковати своје вернике како би схватили и поштовали наше различите религијске традиције с циљем да се спречи непознавање и страх који би могао поново прерасти у насиље. Да бисмо то спречили, морамо обезбедити такве школске програме и уџбенике који ће третирали сваку верску традицију на начин да се поједини припадници дотичних традиција у томе могу препознати. Ми ћемо, такође, пружати основне информације о свакој верској заједници и организовати размену предавача у својим властитим верским установама ради снажења бољег разумевања и узајамног уважавања.

3. Ми изражавамо спремност да се молимо за толеранцију као и да развијамо толеранцију, саживот и мир унутар наших заједница, као и за браћу и сестре у другим заједницама. Обавезујемо се да негујемо „климу мира“ унутар наших заједница, тражећи од властитих верских службеника да проповедањем своје вере не нападају друге. Треба да сви ми показујемо поштовање према другима тако што у својим јавним наступима нећемо употребљавати увредљив начин говора.

4. Подржаћемо формирање међурелигијских радних група у свакој земљи, које ће неговати контакте и дијалог међу заједницама као први корак према практичној сарадњи.

5. Учествоваћемо у заједничким јавним сусретима и посетама верских поглавара унутар наших земаља, као и у региону, са сврхом развијања, толеранције и заједничког живљења међу заједницама и народима.

6. Обавезујемо се да ћемо проналазити средства за свестрану помоћ онима који пате на било који начин у нашим друштвима. С тим у вези, желимо изјавити да већинске верске заједнице имају посебну одговорност у заштити људских и религијских права мањих или мањинских верских заједница на њиховом подручју.

У нашем региону и даље се суочавамо с озбиљним изазовима у процесу обнове, помирења и развоја. Сматрамо да верске заједнице могу играти битну улогу у овом процесу, и захвални смо Богу што смо имали прилику сусрести се и разговарати о овим критичним питањима. Изражавамо своју захвалност *Свешћеној конференцији религија за мир* за организацију овог важног сусрета. Обавезујемо се да ћемо наставити контакт и дијалог једни с другима, и унутар земаља југоисточне Европе и шире, са сврхом изградње активних инструмената међурелигијске сарадње. Ми молимо Светску конференцију религија за мир да нам и даље помаже у овом процесу успостављања сарадње у нашем региону.

27. новембар 1999.
Аман, Јордан

ИЗЈАВА О ЗАЈЕДНИЧКОМ МОРАЛНОМ АНГАЖОВАЊУ

Ми верски поглавари традиционалних верских заједница на Косову и Метохији, Исламске заједнице, Српске православне цркве и Римокатоличке цркве, забринути спорим и неефикасним провођењем мировног плана о Косову и Метохији, приликом радне посете Међурелигијском вијећу Босне и Херцеговине, одлучили смо да дамо следећу изјаву*:

1. Сви народи на Косову и Метохији су претрпели велика страдања. Рат је хвала Богу завршен, нажалост још влада несигурност и насиље. Наш задатак сада је успостављање трајног мира, утемељеног на истини, правди и заједничком живљењу.

2. Признајемо и прихватамо да су наше верске заједнице међусобно различите и да се свака од њих осећа позваном да живи у складу са својом властитом вером. Истовремено, признајемо да наше верске и духовне традиције имају и многе заједничке вредности, те да те заједничке вредности могу послужити као веродостојна основа за међусобно поштовање, сарадњу и слободно заједничко живљење на целој територији Косова и Метохије.

3. Свака од наших традиционалних Цркава и верских заједница научава и проповеда да су достојанство и вредност човека дар Божији. Наше вере, свака на свој начин, позивају на поштовање темељних људских права сваке особе. Насиље над људима, или узурпирање њихових основних права, за нас је кршење не само људских него и Божијег закона.

4. Ми заједно, у међусобном признавању наших верских различитости, осуђујемо свако насиље над невиним људима и сваки облик узурпирања или кршења основних људских права, а посебно осуђујемо:

- дела мржње заснована на етничким или верским различитостима,
- десакрализацију верских објеката и скрнављење гробаља и мезарја,

* Албанска и српска верзија су превод са енглеског оригинала.

- протеривање људи са њихових огњишта,
- ометања права на слободан повратак свакога на своје огњиште,

- дела освете,

- злоупотребу медија у циљу сејања мржње.

5. На крају, позивамо све људе добре боље да преузму одговорност за властита дела. Поступајмо према другима онако како бисмо желели да они поступају према нама.

6. Ову изјаву упућујемо свим нашим верницима на Косову и Метохији, локалним властима и представницима међународне заједнице на Косову и Метохији.

У Сарајеву, 8. фебруара 2000.

Др Реџеп Боја Муфтија и Предс.едник
Исламске заједнице Косова
Госп. Артемије Радосављевић Епископ Рашко-призренски
Српска православна црква
Монсињор Марко Сопи Бискуп Призренски
Римокатоличка црква

ДОГМАТИКА

РАЂАЊЕ СИНА И СЛОБОДА ОЦА ПО ОТАЧКОМ ПРЕДАЊУ 4. ВЕКА*

УВОД

Један од најзначајнијих тријадолошких проблема који је изразито окупирао не само Атанасија Великог, већ и друге оце 4. века, као Кападокијце, Дидима Слепог и Епифанија Кипарског, јесте проблем везе између рађања Сина и слободе Оца; да ли дакле и у којој мери рађање Сина дотиче или не слободу Оца или, другим ре-

* Предавање одржано 12.11.1992. у току 13. Теолошког симпозијума Солунске Митрополије, са темом „Ο Ἐλουράνιος Πατήρ“ (10-13. Новембра 1992), и објављено у зборнику радова овога Теолошког симпозијума.

Доносимо овде и други чланак, као што смо обећали у претпрошлом броју (бр. 2–26, 1999.), у коме се, између осталог, третира и проблем теологије Високопреосвећеног Митрополита Пергамског Јована Зизјуласа. После овога уследиће још један, који ће на неки начин представљати епилог.

(Извињавамо се читаоцима због пропуста који је начињен у претпрошлом броју часописа (2–26, 1999.) а поводом објављивања текста г. Георгија Марцелоса: „Апофатички карактер начина постојања лица Свете Тројице по светом Василију Великому“. Том приликом грешком је изостављена следећа напомена: „Због значаја теме коју третирају чланци г. Марцелоса, а односе се између осталог и на теологију митрополита Пергамског г. Јована Зизјуласа, због изузетног познавања отачког богословља, нарочито Кападокијских Отаца, а уз то прецизног и тачног изражавања и анализе која је вршена, и закључака који логично произилазе из свега реченог, уредништво приступа објављивању ових текстова. Уз то неопходно нам је да учинимо и следећу напомену: Активност и учешће, у последње време, писца ових чланака у екуменском покрету, став који у томе покрету заузима, а нарочито у дијалогу са Антихалкидоњанима, не укида, сматрамо, вредност, квалитет и тачност теза и поставки које су у овим радовима, написаним иначе пре доста година, а данас у нашем часопису објављиваним, изнете, а исто тако не значи, од стране уредништва, сагласност и одобравање активности и улоге коју, у данашњем екуменском покрету, г. Марцелос има.

Сматрајући неопходном ову примедбу, која је учињена ради бољег и потпунијег разумевања ствари, предајемо текстове поштованој читалачкој публици“ - Уредништво).

чима, да ли је Отац родио Сина својом вољом или без учешћа своје воље.

Овај проблем у облику једне усиљене дилеме ставили су на тапет Аријанци у оквиру свог покушаја да докажу да Син не проистиче из суштине него од воље Очеве и отуда је твар. Из тога разлога усвојили су један метафизички аксиом аристотеловског порекла, сходно коме све што бива „по природи“ (κατά φύσιν) или „по суштини“ (κατ' οὐσίαν), бива „по принуди“ (по нужности) (κατ' ἀνάγκην), док оно што бива „по вољи“ (κατά βούλησιν), само то бива слободно¹. Тако, тврдили су, ако је Син проистекао из суштине а не од воље Очеве, тада је Отац стекао Сина принудно (κατ' ἀνάγκην) и без учешћа своје воље. Као што су карактеристично говорили, „Ако није вољно (βουλήσει) настао (Син) тада по нужности (ἀνάγκη) и не хотећи има Отац Сина“². Једини начин, да се спаси божанска слобода био је за њих везивање постојања Сина, као и свих створења, искључиво и само за вољу Оца³.

На основу дакле ових претпоставки Аријанци су ставили пред Православне у облику питања следећу усиљену дилему: „Да ли је Отац хотећи (θέλων) родио Сина, или не хотећи (μή θτλων)?“⁴. Циљ ове усиљене дилеме био је очигледан: Ако би Православни одговорили да је Отац родио Сина вољно («θέλων»), тада би требало да прихвате да се Син не разликује онтолошки ни у чему од створења; ако би опет одговорили да је Отац родио сина не вољно («μή θέλων»), тада би требало да прихвате да се Син родио принудно од Оца, што би било сасвим неприхватљиво, пошто би ставило под сумњу и само божанство Оца⁵.

Одговор који су дали напред поменути оци на тријадолошки проблем који је поставила на тапет ова подмукла дилема Аријанаца био је од највећег значаја за развој Тријадолошке догме у 4. веку и има особито данас изузетну актуелност, због односне теолошкофи-

¹ Види Ἀριστοτέλους, Μετά τά Φυσικά, 5, 1015a 20 - 1015b 15.

² Види Μ. Ἀθανασίου, Κατά Ἀρειανῶν 3, 62, PG 26, 453 AB. Види и Κυριλλου Ἀλεξανδρείας, Θησαυρός περί τῆς Ἀγίας καί Ὁμοουσίου Τριάδος 7, PG 75, 88 C.

³ Види G. Florovsky, „The Concept of Creation in Saint Athanasius“, у *Studia Patristica* 6 (1962), стр. 52. J. Romanides, „Highlights in the debate over Theodore of Mopsuestia's Christology and some suggestions for a fresh approach“, у *The Greek Orthodox Theological Review* 5,2 (1959-60), стр. 174 и даље. Γ. Δ. Μαρτζέλου, Οὐσία καί ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ κατά τόν Μέγαν Βασίλειον. Συμβολή εἰς τήν ἱστορικοδογματικήν διερεύνησιν τῆς περί οὐσίας καί ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδοξοῦ Ἐκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1984, стр. 76 и даље.

⁴ Види Ἐπιφανίου Κύπρου, Ἀγῆρωτός 52, PG 43, 105 D. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 29, Περί Υἱοῦ (Θεολογικός τρίτος) 6, PG 36, 80 C. Διδύμου τοῦ Τυφλοῦ Περί Ἀγίας Τριάδος 1, 9, PG 39, 281 B.

⁵ Види Ἐπιφανίου Κύπρου, као горе, PG 43, 108 AB. Γρηγορίου Θεολόγου, као горе, PG 36, 80 C - 81 A. Διδύμου τοῦ Τυφλοῦ, као горе, PG 39, 281 BC. Види и Διάλογος περί Ἀγίας τε καί Ὁμοουσίου Τριάδος 2, PG 75, 773 D - 776 A.

лософске проблематике која се примећује у последње време у унутарправославном и нарочито грчком простору.

А) АРИЈАНСКА ДИЛЕМА И НЕДОСТИЖНОСТ (φτєρβατικότητα) БОЖИЈА

Први се суочио са овим тријадолошким проблемом Атанасије Велики, који је са опширним и детаљним одговором који је дао заиста зацртао оквире и поставио основе за приступање овој проблему и осталих отаца које смо претходно навели. И они расуђују и користе исту аргументацију у овој тачки исто као и Атанасије Велики. Главна брига свих њих је да потврде да је горња дилема, коју су поставили Аријанци пред Православне у суштини лажна дилема и да стога не може да има никакву примену на Бога.

Најпре претпоставке на којима се оснива ова дилема су за све ове оце труле и слабе. Свакако, метафизички аксиом Аријанаца, по којему се природа карактерише принудом, а воља слободом, јесте тачан, али има примену само у човечанској и створеној стварности; не важи за нествореног и недостижног (φτєρβατικό) Бога. Бог управо зато што је нестворен, превазилази по суштини својој природну неопходност која карактерише створена бића. Као нестворен и непостижан налази се изнад и изван сваке принуде. „И ко је тај који му је наметнуо принуду, најподмуклији?“, пита реторично Атанасије Велики⁶. Другим речима слобода Бога не карактерише само вољу његову, као што бива код људи, него и саму суштину и природу његову. Бог у ствари нема само моралну него и онтолошку слободу. У овом погледу Бог превазилази по оцима не само неопходност природе него и слободу воље (έλευθερία τής βουλήσεως) створених бића.

Осим овога, међутим, божанска природа надилази и претходи онтолошки божанском мишљењу и вољи, тако да оно што постоји или бива по природи у Богу не значи да постоји или бива по принуди. Уосталом онтолошка предност природе наспрам мишљења и воље није нешто што карактерише само нествореног Бога, него чак и створена бића. Своју кућу на пример, примећује Атанасије Велики, подиже неко, након што најпре размисли и одлучи како ће да је направи; свог сина међутим не може да унапред предодреди онтолошки својом мишљу и вољом, него га једноставно рађа „по природи“. И ово је сасвим природно, јер син није као кућа, која се налази ван оца, него је пород саме те очеве суштине. Ако би отац размисљао и одлучивао, односно онтолошког предодређења свога сина, то би значило да размисља и одлучује о онтолошком одређењу

⁶ Као горе, PG 26, 453 В.

самога себе, ствар која би свакако била сасвим бесмислена. „Колико дакле“, завршава Атанасије Велики, „творевину (наших руку) син превазилази, толико и вољу (τῆς βουλήσεως) (превазилази оно што је) по природи (τό κατά φύσιν)“⁷. Уколико ова метафизичка претпоставка има важност за створена бића, утолико више важи за нествореног Бога који је онтолошки слободан. Под овим претпоставкама разликовање између природе и воље у Богу не треба да се схвати дијалектички, као што се схвата код људи, као разликовање између принуде и слободе. Следствено томе рађање Сина не треба да се сматра као производ божанске воље нити такође као производ неке унутарбожанске или ванбожанске принуде. И ово зато јер би зависност Сина од воље Бога-Оца повређивало вечност божанског очинства и потчињавало би тако божанску и нестворену природу створеној категорији времена, ствар која се дешавала управо са учењем Арија. Осим овога посматрање Сина као резултат неке наводно унутарбожанске или ванбожанске принуде постављало би нествореног Бога онтолошки неслободним, ствар која би била сасвим нескладна и противречна са откривеним библијским схватањем Бога. Као што примећује карактеристично свети Епифаније резимирајући напред речено и одговарајући лаконски на усиљену дилему Аријанаца: „Нити хотећи дакле роди, нити не хотећи, него превазилажењем (φτερβολῆι φύσεως) природе; јер превазилази божанска природа вољу, и не потпада под време, нити је принудом управљана“⁸. Исто ово наглашава на свој начин и Дидим Слепи: „Хтењу и нехтењу и сваком појму“, примећује, „претходи Бог и Отац који је родио, и одсјај славе његове, Син; и ништа између њега и онога од кога је није замислити могуће... Родио је дакле по природи изнад воље и ума“⁹.

Да би потврдили оци исправност својих ставова, као и софистички карактер ове аријанске дилеме, постављају пред Аријанце сличне дилеме, од којих произлази јасно да је сасвим бесмислено повезивање природе Бога са принудом, и слободе његове искључиво и само са његовом вољом.

То да је добар и милосрдан, пита Атанасије Велики, да ли је особина коју Бог има по својој вољи или без своје воље? Ако прихватимо да ову особину има по својој вољи, то значи да је почео некада да буде добар и да би могао, уколико би то хтео, да буде и зао. Тако нешто међутим би било могуће само уколико би размишљао и одлучивао о својој доброту, ствар сасвим апсурдна и неприхватљива за Бога. Ако прихватимо такође да је добар и милосрдан без своје

⁷ Као горе.

⁸ Као горе, PG 75, 780 AB.

⁹ Као горе, PG 39, 281 C - 284 A. Види и Кирил Александријски као горе, PG 75, 780 AB.

воље, тада сагласно са размишљањем Аријанаца има доброту по нужности и без да то хоће. Ко му је међутим наметнуо ту нужност? Као што је дакле Бог увек „по природи“ добар, без да има доброту своју дату по нужности, утолико више је као Отац „увек способан да рађа по природи“, дакле „по природи“ је Отац Сина свога а не „по хтењу“¹⁰.

Ова истина показује се јасно од још једне изазивачке дилеме коју поставља Атанасије Велики Аријанцима, кога следе верно у овој тачки Григорије Богослов и Дидим Слепи: Отац постоји као Бог по својој вољи или без своје воље? Ако постоји без своје воље, тада су његово постојање и природа дати по неопходности; ако постојање његово зависи и предодређује се од његове воље, тада не би требало да је постојао, пре него што је зажелио да постоји. Ако је постојао, шта је био пре своје воље за постојањем и шта додатно има после овога свога хтења? Као што дакле Бог постоји „по природи“ и његово постојање не зависи нити се предодређује од његове жеље, тако и његов Логос постоји „по природи“ и не зависи нити се предодређује од мишљења и жеље Очеве¹¹.

До истог закључка могао би да дође неко по Дидиму Слепом, постављајући дилему, да ли је Бог бесмртан и благ по својој вољи или без своје воље. Најбоље што би имао да одговори неко на дилеме овакве врсте јесте, као што подвлачи јасно Дидим, да се ниједна од њих не односи на нествореног и свесавршеног Бога. Другим речима нити по својој вољи нити без своје воље Бог је постојећи или благ или бесмртан, него због савршене и нестворене своје природе. Следствено томе као што постојање Оца, бесмртност и благод његова не зависе нити се предодређују од његове воље, тако и рађање Сина не зависи нити се предодређује од воље Очеве, као што тврде Аријанци, спајајући природу са принудом и вољу са слободом у Богу¹².

Међутим осим овога посматрање рађања Сина од Оца унутар оквира нужности природе и слободе воље у суштини затвара нествореног и непостижног Бога у оквире створене стварности и изједначава онтолошки са створеним бићима. Због тога и једногласно оци 4. века наглашавају са особитом изражајношћу непостижност (ὕπερβατικότητα) и непоимање начина божанског рођења.

„Како је дакле рођен Син?“, пита изазивачки Григорије Богослов, одбацујући софистичку дилему Аријанаца и дајући у на-

¹⁰ Као горе, PG 26, 453 C - 456 A.

¹¹ Види Атанасије Велики, као горе, 63, PG 26, 456 AB. Григорије Богослов, као горе, 7, PG 36, 81 CD. Дидим Слепи, као горе, PG 39, 285 A. Види и Кирило Александријски, као горе, PG 75, 776 BC.

¹² Види као горе, PG 39, 285 B. Види и Григорија Ниског, Πρός Εὐνόμιον ἀντιρρητικός λόγος 8, PG 45, 776 AB.

ставку сам одговор. Не би било, бележи, велико рођење ово, уколико би могао да га схватиш ти који не познајеш добро нити своје рођење или разумеш понешто од њега што се стидиш да то и поменеш. Затим сматраш да знаш све? Треба претходно много да се потрудиш, да би објаснио како бива зачеће, обликовање ембриона, рођење, спајање душе са телом, ума са душом, речи са умом, кретање, рашћење, апсорбовање хране, како функционишу чула, памћење, сећање и остали твоји органи, које су енергије заједничке телу и души, које су различите и у којима сарађују међусобно тело и душа, или још које од особина које карактеришу човека су урођене а које стечене. Али чак иако схватиш све ово, и тада не дозвољава ти се да философираш о рађању Бога, јер је овај захват опасан. Када не можеш да разумеш нити своје рођење, како ћеш моћи да разумеш рођење Бога? Уколико више је неприступачнији Бог од човека, утолико је више неразумљиво божанско рођење у поређењу са твојим. Тога ради, завршава Григорије Богослов, рођење Бога треба да се поштује са ћутањем. Велика је ствар и да знаш да се родио Син. Како се родио немогуће је да то схвате чак и анђели; колико више ти! Хоћеш ли да објасним како? Онако како зна Отац који је родио и Син који се родио. Све преко тога је прекривено облаком незнања и измиче твоме слабом виду¹³.

Сличну аргументацију која изражава јасно апофатички став наспрам начина божанског рођења можемо да приметимо скоро код свих отаца 4. века. Потребно је међутим да подвучемо да овај апофатизам отаца није плод интелектуалног мишљења, као на пример неоплатонски апофатизам, него представља непосредну и природну гносеолошку последицу онтолошког разликовања створеног и нествореног. Другим речима, управо зато што је човек створен, немогуће му је од природе да разуме нестворену тајну начина божанског рођења. Тога ради уосталом ова немогућност не карактерише по оцима само људе неко чак и анђеле¹⁴.

Следствено томе ова усиљена дилема Аријанаца по оцима 4. века је софистичка и непостојећа, не само зато што Бог превазилази својом нествореном природом неопходност природе и слободу воље створених бића или, јер природа надилази и претходи онтолошки мишљење и вољу његову, него и зато што рођење Сина представља по себи једну надприродну тајну коју је немогуће створеним бићима да разумеју са метафизичким претпоставкама и софистичким доскочицама. Управо ову аргументацију означава и резимира

¹³ Види као горе, 8, PG 36, 84 C.

¹⁴ Види као горе. Види и G. D. Martzelos, «Der Verstand und seine Grenzen nach dem hl. Basilius dem Groben», у *Τόμος εὐρτιος χιλιοστής ἐξακοσιοστής ἐπετείου Μεγάλου Βασιλείου (379-1979)*, Солун 1981, стр. 239 и следећа. Г. Δ. Μαρτζέλου, као горе, стр. 68 и даље.

лаконики са одговором који је дао, као што смо видели горе, на усиљену дилему Аријанаца свети Епифаније: „Нити хотећи дакле роди, нити не хотећи, него превазилажењем природе (φερβολῆ φύσεως); јер превазилази божанска природа вољу, и не потпада под време, нити је принудом управљана“.

Б) НЕВОЉНОСТ (Τό ἀθέλητο) БОЖАНСКОГ РОЂЕЊА

Да видимо сада детаљније како се схвата по оцима 4. века њихово учење о вољности (θέλητό) и невољности (ἀθέλητο) божанског рођења, које су развили у оквирима свога одговора на горњу софистичку дилему Аријанаца. Најпре да видимо како се схвата невољност божанског рођења.

Опште је место свих без разлике отаца да је рођење Сина насупрот тврђењу Арија природно, „из суштине Очево“, те стога не зависи од воље Оца. Ако би се десило нешто такво, не би постојала никаква апсолутно онтолошка разлика између Сина и твари, и творац би се поистовећивао онтолошки са створењима. У овом случају међутим Син, као што примећује исправно Григорије Богослов, би се отуђивао као Син потпуно од Оца, зато што непосредни узрок његовог постојања не би био сам овај Отац него воља његова. У суштини дакле са овим својим учењем Аријанци, као што сам коментарише иронично, „нову неку мајку вољу уместо Оца стварају“¹⁵. Син међутим није Син хтења него Син Оца који хоће (τοῦ θελοντος Πατρός). Да би био разумљив овај део, Григорије Богослов уводи разликовање одлучујуће за православно суочавање са комплетним проблемом; друга је ствар, наглашава, лице које хоће а друга хтење, као управо што је друго лице које рађа а друго рођење или друго је лице које говори а друго говор. Једно показује лични субјект који приступа некој активности, док друго активност субјекта по себи. У овом смислу жељено (τό θελόμενο) не следи увек и по неопходности; може и да претходи жељи; у сваком случају међутим потиче од лица које жели. И ако ово важи за створене ствари, утолико више важи за нествореног Бога. Следствено томе сасвим је неприхватљиво да се сматра воља Оца као узрок постојања Сина, јер се не слаже са појмом божанског рођења¹⁶.

Осим овога, као што примећује Атанасије Велики, било би заиста апсурдно да зависи рођење Сина и Логоса Божијег од воље Оца, јер би ово значило да Бог размишља, премишља, одлучује и подстиче себе да жели, тако да има Логос и Мудрост, да не би био

¹⁵ Као горе, 6, PG 36, 80 C - 81 A.

¹⁶ Види као горе, PG 36, 81 ABC.

без Логоса и Мудрости¹⁷. За Атанасија, који истиче у конкретном случају јасно унутартројичну димензију и улогу Логоса Божијег, Бог је разуман и мудар, управо зато јер је увек имао Разум (=Логос) и Мудрост, и није постојало време, у току којег би био без Логоса и Мудрости и да је стекао накнадно ову сапостојећу му особину својом вољом. Воља Божија представља за њега предодређујући узрок само творевине, док Син као Логос и Мудрост Божија не меша се онтолошки са њима, већ је „по природи (φύσει)... пород“ саме суштине Очева¹⁸.

Али због још једног основног разлога Син није могуће по Атанасију Великом да произлази од воље Оца; јер је сам као Логос жива воља Очева, којом су настала сва створења. И Логос као жива воља и жеља Очева не допушта могућност да се замисли пре њега нека друга воља у Богу, којој би дуговао своје постојање. Воља (βουλή) и хтење (βούληση) у Богу је сам Логос¹⁹. Другим речима Отац промишља и одлучује и жели (βουλεύεται καὶ βούλεται) Логосом својим, размишља и „хоће Сином“ (θέλει διὰ Υἱου), као што ће рећи мало доцније Василије Велики настављајући односну теолошку мисао Атанасија Великог²⁰.

Овде се међутим поставља логично питање: Чиме се управља Атанасије Велики при поистовећивању Логоса са вољом и хтењем Бога?

Најпре треба да нагласимо да се ово поистовећивање сведочи према Атанасију Великом јасно већ у Светом Писму. Да потврди ово прибегава свим местима Старог и Новог Завета, која се односе на зависност створених бића од стваралачке речи или мудрости и разума Божијег, као и од воље и хтења његовог, као на пример: „Речју Господњом небеса се створише“²¹, „Он рече и постаде, он заповеди и показа се“²², „Господ је мудрошћу основао земљу, утврдио небеса разумом (φρονήσει)“²³, „Све кроз њега постаде, и без њега

¹⁷ Види као горе, PG 16, 456 C.

¹⁸ Види као горе: „...створена (бића) благовољењем и вољом (Оца) су настала, док Син не сматра се дело воље, као и твар, већ је по природи суштине саме пород“.

¹⁹ Види као горе, PG 26, 456 C -457 A. Види и Кирил Александријски, Περί τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καὶ λατρείας 11, PG 68, 728 BC: „воља и мудрост и хтење Оца је Син“; Διάλογος περὶ Ἁγίας τε καὶ Ὁμοουσίου Τριάδος 2, PG 75, 776 BC. „пошто је дакле у мудрости и разуму воља Очева; јер неће рећи да је божанска воља без мудрости и без разума; Мудрост и Логос Бога и Оца је Син, он је дакле (тај) у коме је сва воља Очева... Вољом и хтењем Бога и Оца божанска реч у нас Сина назива“.

²⁰ Види Василије Велики, Περί Ἁγίου Πνεύματος 19, PG 32, 101 C; 104 A; 20, PG 32, 104 BCD; 38, PG 32, 136 B. Види и Г. Δ. Μαρτζέλου, као горе, стр. 100 и следећа.

²¹ Псалам 32, 6.

²² Псалам 32, 9.

²³ Приче Сол. 3, 19.

ништа не постаде што је постало²⁴, „Бог је наш на небесима, твори све што хоће“²⁵, „Јер нас је драговољно (βουληθείς) родио речју истине“²⁶, „Јер је ово воља Божија за вас у Христу Исусу“²⁷ и друга. Пошто је дакле, закључује, све настало по Светом Писму Речју (Логосом) или мудрошћу или разумом или вољом или хтењем Божијим, следи да ова воља Божија није друга него сам Логос²⁸.

Међутим осим овог библијског утемељења поистовећивања Логоса са вољом и хтењем Божијим које чини Атанасије Велики, изгледа да утемељава ово изједначавање и на значењу појма логос у грчкој философији.

За грчку философију, а особито стоичку, логос (реч) није само теоријски него и практичан. Другим речима не обавља само унутрашњу умну функцију, као унутар душе постојећи логос, него представља и вољни предодређујући узрок онога што бива, када се испољава изван као дело, као практичан и стваралачки логос²⁹. Логос дакле за грчку философију је увек вољан (βουλευτικός) и воља увек разумна (λογική). Свакако постојеће јединство логоса и воље можемо да утврдимо и у грчком језику, који је под снажним утицајем грчке философије. Није уопште случајно да колико глагол βουλευέσθαι (у себи размишљати, у себи одлучити), који изражава унутрашњу теоријску функцију логоса, толико и глагол βούλεσθαι (хтети, желети, намеравати), који изражава спољну практичну функцију његову, имају заједнички етимолошки корен. Семантичко јединство између два глагола види се углавном у именици која настаје од њих βουλή (наум, договор, размишљање, саветовање; одлука, закључак), која значи колико умно размишљање толико и вољну одлуку. Још и данас ова реч има управо исто значење. Када кажемо на пример „грчка скупштина“ (»βουλή τῶν Ἑλλήνων«) подразумевамо једно тело представника грчког народа које не само размишља него и одлучује.

Мишљења смо дакле да Атанасије Велики у својој борби против Аријанаца користи ово постојеће и семантичко јединство логоса и воље (λόγου καὶ βουλήσεως) које карактерише толико изражано грчку философију и језик. Ово управо оставља да се покаже ја-

²⁴ Јн. 1, 3.

²⁵ Псалм 113, 11.

²⁶ Јак. 1, 18.

²⁷ 1 Сол. 5, 18. Види и Атанасије Велики, као горе, 65, PG 26, 460 C - 461 A.

²⁸ Види као горе, 64, PG 26, 457 B.

²⁹ Види 'Αριστοτέλους, Μετά τά Φυσικά, Ε, 1, 1025b, 20-25. Διογένης Λαέρτιου, Βίοι Φιλοσόφων VII, 1, 130. I. Ab Amim, *Stoicorum veterum fragmenta*, Stuttgart 1964, Vol. I, стр. 50, одломак 202; Vol. II, стр. 43, одл. 135; Vol. III, стр. 42, одл. 175; стр. 79, одл. 323; стр. 134 и даље, одл. 495. Види и J. Hirschberger, *Geschichte der Philosophie I (Altertum und Mittelalter)*, Basel - Freiburg - Wien 1974, стр. 180; 258 и даље.

сно, када претпостављајући да су λόγος (логос) и φρόνηση (мишљење, мисао, разум) синоними изражава своје лично мишљење, које наравно утемељује логички, наводећи дословце: „јер сматрам да су исто мишљење (φρόνησιν) и воља (βούλησιν). Јер оно што жели (βουλεύεται τις) неко, то свакако и мисли (φρονεῖ); и оно што мисли то и жели“³⁰. Карактеристично је у овоме не само поистовећивање одредаба мисао (φρόνησις) и воља (βούλεσις) него и коришћење глагола „βουλεύεσθαι“ уместо „βούλεσθαι“. Свакако на једном другом месту у својој *Трећој речи њроуиив Аријанаца*, користи наизменично одредбе „βούλησις“ (именица од глагола „βούλεσθαι“ - прим. прев.) и „βουλεύεσθαι“, управо зато јер их сматра апсолутно истоветним. Конкретно односећи се на тврдњу Аријанаца да, уколико је Син настао „вољом“ („βουλήσει“), тада је Бог стекао Сина по принуди (κατ’ ἀνάγκην) и против своје воље, одговара следеће: „Јер као што се оно што је по хтењу (τῆ βουλήσει) налази насупрот онога што је противно вољи, тако надилази и претходи оно што је по природи ономе што је по вољи (τοῦ βουλεύεσθαι). Кућу дакле неко подиже пошто најпре размисли и одлучи (βουλεύόμενος) о томе, сина међутим рађа по природи; и оно што је по вољи (βουλήσει) створено има свој почетак, и налази се изван творца; док је син сопствени пород суштине очеве, и не налази се изван њега; јер нити размишља и одлучује (βουλεύεται) о њему, да не би изгледало да и о себи размишља и одлучује (βουλεύεται). Колико дакле син превазилази творевину, толико и оно што је по природи (превазилази) оно што је по хтењу (τῆς βουλήσεως); и требали би да они (Аријанци), када чују да није по хтењу (οὐ βουλήσει), да разумеју да је по природи.“³¹. Наизменично коришћење одредаба „βούλησις“ и „βουλεύεσθαι“ у горњем тексту показује изузетно јасно да Атанасије Велики поистовећује семантички „βουλεύεσθαι“ са „βούλεσθαι“, управо јер прихвата без оградe постојеће и семантичко јединство између „λόγος“ и „βούλησις“ као и грчка философија и језик. Ово јединство представља за Атанасија Великог најпогоднију претпоставку, да би одбацио аријанско схватање, по коме се Син сматра као производ воље Бога-Оца. „Како је дакле могуће“, пита реторички, „да Логос који је наум (βουλή) и хтење (θέλημα) Очево сам настаје вољом и хтењем?“³². „И ако је сам воља (βούλησις), како је у вољи (ἐν βουλήσει) воља (βουλή)?“³³.

³⁰ Као горе, 65, PG 26, 460 В. Види и Кирил Александријски, Θησαυρός περί τῆς Ἀγίας καί Ὁμοουσίου Τριάδος 7, PG 75, 92 D - 93 А.

³¹ Као горе, 62, PG 26, 453 ВС.

³² Као горе, 64, PG 26, 457 В.

³³ Као горе, 67, PG 26, 464 С - 465 А.

В) ВОЉНОСТ (τό θελητό) БОЖАНСКОГ РОЂЕЊА

Погледајмо међутим сада како се схвата по оцима 4. века и вољност (τό θελητό) божанског рођења, које супротстављају као одговор на познату лукаву дилему Аријанаца.

Чињеница да постојање Сина не зависи од воље Оца не значи по овим оцима да је Син „против воље... Оцу“ и према томе да постоји принудно и мимо воље његове. „Напротив; него је жељен Син од Оца“, наглашава са карактеристичном изражајношћу Атанасије Велики³⁴. Да би утемељио библијски овај став упућује на стих Јеванђеља по Јовану „Отац љуби Сина и све му показује“³⁵, док прећуткује односна слична места овога Јеванђеља, као „Отац љуби Сина, и све је дао њему у руку“³⁶ или „Оче ти си ме љубио пре постања света“³⁷, као и библијско место „Ово је Син мој љубљени“³⁸, које међутим користи у другим случајевима, да би нагласио однос по суштини (κατ' οὐσίαν) између Оца и Сина³⁹. Пошто дакле сагласно са Светим Писмом Отац љуби Сина, то значи по Атанасију Великом да, иако Син не произилази „од воље“ него „по природи“ од Оца, ипак не постоји принудно и мимо воље Оца. Управо зато га Отац љуби и жели га⁴⁰.

Након библијског утемељења овога свога става Атанасије Велики приступа његовом логичком утемељењу, при чему га верно следи у силогистичком методу Дидим Слепи. Као што и благост и постојање Оца не зависе, наводи, од његове воље, али и нису мимо његове воље, пошто Отац жели да је то што јесте, тако и рођење његовог Сина; иако не зависи од воље Оца, ипак Син није мимо воље нити произилази принудно, него је жељен и љубљен у Оцу. Као што наводи дословце Атанасије Велики, „Јер као то да је благ није од воље почело, није међутим благ мимо воље и мимо жеље; јер то што јесте, то и жели да јесте; тако и то да има Сина, иако није од воље почело, ипак није мимо воље, нити је против жеље његове. Јер као што хоће своје постојање (τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἐστὶ θελητής), тако и Син, пошто је исте суштине са њим, није мимо његове воље. Жељен је и љубљен је дакле Син од Оца“⁴¹.

³⁴ Као горе, 66, PG 26, 461 С.

³⁵ Јн. 5, 20. Види и Атанасије Велики, као горе.

³⁶ Јн. 3, 35.

³⁷ Јн. 17, 24.

³⁸ Мт. 3, 17.

³⁹ Види Κατὰ Ἀρειανῶν 2, 62 PG 26, 280 А; 3, 59, PG 26, 448 В; 65, PG 26, 461 В.

⁴⁰ Види као горе, 3, 62, PG 26, 456 А; ZZ, PG 26, 464 АВС. Види и Кирил Александријски, као горе, PG 75, 93 С.

⁴¹ Као горе, PG 26, 461 С. Види и Дидим Слепи, као горе, PG 39, 285 АВ. Упореди Кирил Александријски, као горе, PG 75, 93 CD.

Рођење Сина, као што наглашава и Григорије Богослов, не може да буде невољно и насилно, као да се ради о једној чаши која се прелила сагласно са платонском представом происхођења другога узрока од првог или као да се ради о неком сувишку природном и неуздживом⁴². А ово зато јер је за Бога-Оца рођење Сина жељено. У Богу, као што примећује карактеристично, „рођење је једнако вољи да роди“⁴³. У овом смислу управо нешто касније Кирило Александријски карактерише Сина као прави и слободан плод очеве суштине⁴⁴.

Овде је међутим потребан опрез; ово хтење и слобода рођења Сина од Оца потребно је да то схвати свако „побожно“, као што подвлачи Атанасије Велики⁴⁵, заправо православно, а не на аријански начин, постављајући зависним рођење Сина од воље Оца. Другим речима то да Отац жели и љуби Сина не значи да воља Очева чини детерминишући узрок рођења Сина или да Отац из љубави рађа Сина, као што подржавају од скоро одређени православни теолози, дајући тако утисак да сматрају на тај начин љубав Оца као детерминишући узрок вечног постојања Сина, као такође и Светога Духа⁴⁶; једноставно значи да Отац, као нестворен и недостижан, онтолошки је слободан те стога превазилази приликом рођења

⁴² Види као горе, 2, PG 36, 76 BC. Види и Πλάτωνος, Τίμαιος, 41 d. Πλωτίνου, Ἐννεάδες V, 1, 6.

⁴³ Види као горе, 6, PG 36, 81 B.

⁴⁴ Види Ἐρμηνεία εἰς τό Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον 5, 5, PG 73, 868 D.

⁴⁵ Види као горе, PG 26, 464A.

⁴⁶ Види Ιω. Ζηζιούλα, »Ἀπό τό προσωπεῖον εἰς τό πρόσωπον. Ἡ συμβολή τῆς πατερικῆς θεολογίας εἰς τήν ἔννοιαν τοῦ προσώπου«, у θαριστήρια εἰς τιμὴν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος θαλακκηδόνος Μελίτωνος, Θεσσαλονίκη 1977, стр. 299. J. D. Zizioulas, *Being as Communion. Studies in Personhood and the Church*, New York 1985, стр. 41. Ἦρ. Γιανναρά, »Ἀνθρωπολογικές προϋποθέσεις«, у Σύναξη, бр. 2 (1982), стр. 40. Исти, Ἀλφαβητάρι τῆς πίστεως, Ἀθήνα 1984, стр. 60; 93. Критичке примедбе на горњи став J. Зизјуласа, који верно следи и X. Јанарас, види код N. A. Ματσούκα, Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β' (Ἐκθεση τῆς Ὁρθόδοξης Πίστεως), Θεσσαλονίκη 1985, стр. 96 и даље, фуснота 56.

Доносимо овде и наведену фусноту из књиге г. Мацукаса (који је иначе редовни професор на катедри догматике Теолошког факултета Универзитета у Солуну):

Μ. Ἀθανασίου, Κατά Ἀρειανῶν, 2, 2, PG 26, 149 C: „Ако дакле није плодоносна сама божанска суштина, него пуста, по њима, као светлост која не осветљава и извор пресушен, како се не стиде да говоре да он (Бог) има стваралачку енергију? И укидајући (оно што је) по природи (κατά φύσιν), како не поцрвене они који хоће да претходи (оно што је) по хтењу (κατά βούλησιν)?“ „Јер превазилази (оно што је) по природи (τῆ πεφυκέναι), (оно што је) по хтењу (τῆς βουλήσεως) и Он јесте Отац свога Логоса. Ако дакле (оно што је) старије, које је по природи, није постојало, сагласно са њиховим безумљем, како би постало (оно што је) млађе, које је по хтењу? Прво је дакле Логос па затим творевина“. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ἡρθόδοξου πίστεως 1, 8, PG 94, 813 AB: „Рођење је безвремено и вечно, дело је природе и из његове суштине произлази, да не би онај који рађа претрпео промену и да не би постојао Бог први и Бог каснији и да прими додатак; док је творевина дело воље Божије, није савечна Богу, пошто не може савечно да буде оно што је из небића

Сина свога неопходност природе и слободу воље створених бића. Ово управо подвлачи Атанасије Велики, када каже: „Јер као што (Отац) хоће своје постојање (τῆς ἰδίας ὑποστάσεώς ἐστι θελητής), тако и Син, пошто је исте суштине са њим, није мимо његове воље. Жељен је и љубљен је дакле Син од Оца“⁴⁷. Веома расветљујућа у овој тачки је и примедба Дидима Слепог: „На који начин Отац који је бесмртан и благ, хоће да је такав и пошто хоће такав је, немајући вољу, да се тако изразим, за узрок, нити је међутим такав без учешћа воље (ἀνεθέλητως ὄν); тако нити је воља узрок рођења“⁴⁸. Осим овога вољност (τό θελητό) божанског рођења није по Атанасију Великом нешто што карактерише само Оца, него карактерише и Сина. Отац хоће да рађа Сина са истом управо вољом којом хоће и Син да се рађа од Оца. И управо са тог разлога једна је воља између Оца и Сина у односу на тајну божанског рођења. Није друга воља Очева да рађа и друга воља Сина да буде рођен. Као што наглашава карактеристично Атанасије Велики, „Јер и Син вољом којом је жељен од Оца, њом истом и он воли и хоће и поштује Оца; и једна је воља од Оца у Сину, и зато се посматра Син у Оцу и Отац у Сину“⁴⁹. Уосталом, пошто по Атанасију Великом, као што смо ви-

Γαβριῶν, издање Н. Мацука у едицији П. Христу, Дела Григорија Паламе, том 2, Солун 1966, стр. 335-336: „Да се дакле божанска воља разликује од божанске природе и да је нестворена, представио је укратко и Дамаскин богослов“. Горње разликовање „по природи рођења“ и „по вољи стварања“, које уводи најпре Атанасије Велики и следе остали православни оци, темељно разликовање које показује *разликовање теологије и икономије, изгледа да одриче доњи шексџи*, (подвлачења превод.) очигледно због грешке или непажње. Види Ј. Зизјулас, Ἀπό τό προσώπειον ἐπὶ τό πρόσωπον (Ἡ συμβολή τῆς πατερικῆς θεολογίας ἐπὶ τὴν ἐννοίαν τοῦ προσώπου), у књизи θαριστήρια ἐπὶ τιμὴν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος θαλκηδόνοϋ Μελίτωνος, Θεσσαλονίκη 1977, стр. 299: „Конкретније ово значи да Бог, као Отац а не као „суштина“, тиме да „јесте“ стално потврђује своју слободну вољу да постоји, и ову потврду управо чини Његово Тројично постојање: Отац из љубави - дакле слободно - рађа Сина и исходи Духа. Ако постоји Бог, постоји зато што постоји Отац, дакле Онај, који из слободне љубави рађа Сина и исходи Духа“. Али оно што је „по природи“ не потпада под слободу воље, него само оно што је „по хтењу (вољи)“. *Арије је ујраво у ово злославље ушао, са којим се борио Атанасије Велики* (подвлачење прев.); тврдио је да је Логос производ слободне воље Оца, ствар која по Атанасију Великом важи само за стварање творевине. Према томе Атанасије Велики прави разлику између вечне Тројице и Тројице у икономији, док Арије не прави ту разлику. По Арију могуће је разликовање божанске суштине и божанске енергије Оца, али остала два лица, Син и Свети Дух, не убрајају се у породицу нестворене и једносусне Тројице. А ово бива, јер Логос, по Арију увек, произилази из вољне енергије Оца, а наравно не од „по природи“ везе Оца са Сином. Као што ћемо видети касније, последице су ове погубне у искуству и учењу о искупљењу (крај фусноте из књиге г. Мацукаса).

⁴⁷ Као горе, PG 26, 461 С.

⁴⁸ Као горе, PG 39, 285 С - 288 А. Упореди и Кирил Александријски, Διάλογος περὶ Ἀγίας τε καὶ Ὀμοουσίου Τριάδος 2, PG 75, 780 В: „Јер Отац је не без учешћа воље (я-Ъ яюЯБЯЭЛей) то што је по природи, имајући за помоћника природи вољу да јесте то што јесте“.

⁴⁹ Као горе, PG 26, 464 А.

дели, жива воља и хтење Очево је сам Логос, не постоји осим њега друга воља и хтење у Оцу. Отац промишља и хоће Сином својим, и зато је „уек родитељ по природи (γεννητικός τῆ φύσει)“⁵⁰ по изразу Атанасија Великог. Тако рођење Сина представља у суштини самопотврду постојања Оца и онтолошки израз његове слободе. Другим речима Отац слободно хоће да постоји вечно (ἀϊδίως) као Отац, и ова његова воља изражава се у вечном рађању његовог Сина и Логоса. У овом смислу Логос као воља и хтење Оца не представља само стваралачки и обједињујући узрок створених бића, него и јединствени израз воље Очеве да постоји као „вечни родитељ по природи“. Према томе није друга воља Оца за унутартројичне односе и друга воља његова за извантројичне односе са светом, као што је прихватио нетачно и исхитрено, према својој сопственој каснијој процени, један млади теолог⁵¹. Уколико прихватимо нешто такво, требало би, сходно са теолошким претпоставкама Атанасија Великог које смо развили горе, да прихватимо два Логоса за Оца: једнога за унутартројичне и једнога за извантројичне његове односе. Атанасије Велики је међутим у овој тачки апсолутно јасан; воља Очева и за унутартројичне и за извантројичне његове односе је једна и иста, зато што је један савечни његов Логос који представља и јединствену вољу и хтење његово.

Осим овога једна и јединствена воља, којом Отац жели да рађа Сина и Син жели да се рађа од Оца не значи да ова воља одређује онтолошки однос између Оца и Сина него да представља главни израз и најјаснију потврду једносуштности између два божанска Лица. Тако вољност (τό θελητό) божанског рођења није несагласно или дијалектички супротно са односом по суштини (μέ τῆν κατ' οὐσίαν σχέση) између Оца и Сина. Несагласност или дијалектичка супротност вољности проихођења једнога бића од неког другог са односом по суштини њиховим и њиховом једносуштношћу карактерише искључиво и само непокретну природу створених бића; не и

⁵⁰ Као горе, PG 26, 464 В. Види и Кирил Александријски, као горе, PG 75, 776 В.

⁵¹ Види Ст. Γιαγκάζογλου, «Προλεγόμενα στή σπουδή τῆς Θεολογίας τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ περί τῶν ἀκτίστον ἐνεργειῶν», у Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 74 (1991), стр. 760, фуснота 74. У поновном издању ове студије са насловом Προλεγόμενα στή Θεολογία τῶν ἀκτίστον ἐνεργειῶν. Σπουδή στόν Ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ, издање „Тέρτιος“, Κατερίνη 1992, Ст. Γιαγκάζογλου приступа исправци грешке која постоји у претходном издању његове студије у часопису Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, карактеришући сам као „исхитрено... и погрешно“ разликовање „између ‚воље‘ ad intra, која се односи на пречени начин постојања Сина и Духа од Оца, и ‚воље‘ ad extra, која као заједничка Тројична енергија повезује Бога са његовом творевином“. Као што примећује и сам, „Опасност... једног таквог разликовања је јасан: дели се тако јединствени карактер божанске воље на теолошки ниво и ниво икономије“ (стр. 62 и даље, фусн. 80).

Друго, исправљено издање ове студије, објављено је и код нас под насловом: „Пролегомена за теологију о нествореним енергијама - студија о св. Григорију Палами“, издавач, *Божословска духовна академија у Србињу*, 1995. (прим. прев.).

свемоћну и нестворену природу Божију. Зато, као што примећује врло карактеристично Григорије Ниски, нити једносущност између Оца и Сина требало би да нас одведе одбацивању вољности божанског рођења, јер тобоже изискује невољно и по нужди рођење Сина, нити међутим вољност божанског рођења требало би да нас одведе ка негирању једносущности између Оца и Сина, јер наводно посредује између њих воља⁵². Једносущност ова два божанска лица и вољност божанског рођења налазе се у Богу у уравнотеженој, нераскидивој и функционалној међусобној вези. Да би било јасно и разумљиво ово место и да не подлегне погрешном тумачењу, Атанасије Велики, кога у овоме верно следи Григорије Ниски, користи пример односа светлости са зрацима. Као што зрак, пише, не дугује своје постојање претходној вољи светлости, него потиче од светлости као њен природни пород, „жељен“ на неки начин од ње, тако и Отац воли и жели Сина „не у вољном промишљању, него по природи и у истини“, као што управо Син воли и жели Оца⁵³. Тако ова једна воља између Оца и Сина не само да не чини детерминишући узрок чињенице божанског рођења, него потврђује у последњој анализи да Бог као недостижан (ὐπερβατικός) и нестворен превазилази у тајни божанског рађања дијалектику између нужности и слободе, која карактерише аналогно природу и вољу створених бића. Другим речима слобода нествореног и непостижног Бога при рађању Сина, као уосталом и при исхођењу Светога Духа, је онтолошка и не поистовећује се са слободом створених бића која је само морална, у ствари слобода избора. Зато и по оцима 4. века, као што смо видели, Отац и „по природи“ рађа Сина и тога кога рађа по природи љуби и жели. И управо ово чини, изражава и потврђује његову онтолошку слободу: његова тројична заједница.

Г) ЗАКЉУЧАК

Са овим што смо рекли покушали смо да дотакнемо један од најважнијих тријадолошких проблема 4. века, од чијег решења је

⁵² Види као горе, PG 45, 773 D - 776 A: „Јер нити ова непосредна повезаност (подразумева се између Оца и Сина) одбацује вољу Оца, као да по нужди природе невољно има Сина; нити воља раздваја Оца од Сина, као неко растојање између њих уметнуто. Тако да нити одбацујемо из наших догмата вољу онога који рађа према Сину, као да је угрожено јединство повезаности Сина према Оцу, нити пак нераздвојну повезаност раздвајамо, када се посматра воља приликом рађања. Јер то је својствено нашој спорој и тешкопокретној природи, то да често није присутно истовремено у нама и поседовање неке ствари и жеља тога; него сада желимо да имамо нешто од онога што немамо, а затим пак бива да стичемо од онога што нисмо желели. Што се пак тиче једноставне и свемоћне природе, опажа се све заједно и у исто време, и то да хоће добро, и то да има оно што жели.“

⁵³ Види као горе, PG 26, 464 BC. Види и Григорије Ниски, као горе, PG 45, 776 BC.

зависило у великој мери не само осигурање Никејске догме од напада Аријанаца, него и даљи ход развијања целокупне Тријадолошке догме.

Као што смо видели, са својим одговором на лукаву дилему Аријанаца („Вољно је родио Отац Сина или не вољно“) оци су осигурали колико једносупштност између Оца и Сина, наглашавајући да рођење Сина не зависи од воље Оца, толико такође и слободу Оца, наглашавајући вољност божанског рођења. Тако су укинули коренито метафизичке претпоставке, на којима се оснивала аријанска дилема. Оно што бива „по природи“ у Богу не значи за оца да бива по нужди те према томе рађање Сина, иако „по природи“, није без воље Оца. Слобода Оца при рођењу Сина не зависи од његове воље, него је повезаност његове нестворене и непостижне природе, његове „недостижне и неизрециве природе“ по изразу св. Епифанија⁵⁴, зато је слобода онтолошка.

Са овим одговором који су дали оци 4. века у суштини су осигурали вечне егзистенцијалне (ὄντορτικὲς) односе Сина и Светога Духа независно од воље Оца, а да се не повређује нити слобода Оца, који као извор и узрок божанства рађа Сина и исходи Духа, нити слобода Сина који се рађа и Духа који исходи. А ово јер лица Свете Тројице као нестворена и непостижна немају само моралну него и онтолошку слободу, и стога у својим вечним егзистенцијалним везама превазилазе дијалектику нужности и слободе, која карактерише аналогно природу и вољу створених бића.

Ове управо основне поставке православне Тријадологије налазе се синоптички изражене у лаконском одговору који је дао, као што смо видели, на односну дилему Аријанаца свети Епифаније: „Нити вољно дакле роди, нити не вољно, него непостижношћу природе; јер превазилази божанска природа вољу, и не потчињава се времену, нити је принудом управљана“.

Превод из књиге: Γεωργίου Δ. Μαρτζέλου, Ὁρθόδοξο δόγμα καί θεολογικός προβληματισμός. Μελετήματα δογματικῆς θεολογίας. Θεσσαλονίκη, 1993.

Превод са грчког: Протосинђел Симеон

⁵⁴ Види као горе, PG 43, 108 C.

СВЕТИ САВА СВОМЕ ОТАЧАСТВУ*

Пре 826 година на српском владарском двору рођено је дете (1174), коме су родитељи, отац Стефан Немања, велики жупан (1166–1196) и мајка Ана дали име Растко. За то дете живописац Доментијан казује да га „Христос изабра још из утробе матере... и уздиже на просвећење отачаства“ (Доментијан, 124). На двору својих родитеља Растко се напајао првим знањима о православној вери, о просторствима Србије и њеном међудржавном положају на размеђи где се сучељавају источно и западно хришћанство. Из историје Србије могао је да сазна, између осталог, и то да је његов отац био принуђен да сазове сабор против јеретика због сталног настојања Рима да своје јурисдикционе границе помера што дубље према православном Истоку.

Поред поменутих сазнања која су определила цео животни пут младога Растка, стекао је он, још као малолетан, и једно важно државничко искуство. Према казивању живописца Теодосија, „кад одрасте до петнаесте године, родитељи му оделише једну страну своје државе, куда је одлазио од оца ради забаве с велможама и ради веселја с благородним младићима“. (Теодосије, 5; прев. М. Башић, 82). Растко је, дакле, добио у посед Захумље – Хумску земљу, како се наводи у Немањиној повељи, издатој Сплићанима. То значи да је имао све предуслове да живи богато и удобно. Међутим, Растко је тежио духовном животу и, по речима Теодосија, „заvoleо је сиротињу као ретко ко други“ (Теодосије, 5-6).

Пре него што је постао пунолетан, као седамнаестогодишњак, Растко је напустио дворску удобност и отишао у Свету Гору, где се

* Беседа уочи Савиндана 2000. године, у Дому културе у Смедереву, а у склопу вишедневног програма: „Једанаесте смедеревске светосавске свечаности 2000“. Организатори: СО Смедерево, установе у култури, основне и средње школе, Црквена општина Смедерево и месне заједнице. *Домаћин*: Основна школа „Илија Милосављевић Коларац“ у Коларима – добитник Светосавске повеље 2000. године.

Прештампано из *Књижевних новина*, бр. 1007/1008, Београд, 1. III и 15. III 2000, стр. 1. и 12.

замонашио и добио име Сава. У монашком подвигу узор му је био, углавном, свети Сава Освећени, палестински пустињак на прелазу V у VI век, који је такође као седамнаестогодишњак постао монах, потом јеромонах, а касније архимандрит и законоположитељ свих палестинских лаври и испосника. Тако је и српски свети Сава касније постао од јеромонаха архимандрит, законоположитељ и „први“ игуман, односно игуман над свим игуманима српских манастира, али изнад тога и први архиепископ Српске аутокефалне цркве.

Сава та своја достојанства, утемељена на јакој православној вери и великом знању, ставио је свети Сава у службу своје отачаству – земљи Србији. На Свету Гору је понео у души Србију и српски народ, да их молитвама подржи у сваком побожном настојању. Зато, према речима Доментијана, „вазда спремаше све ка пренебесном животу, знајући вољу љубитеља свога Христа и желећи да у Царство небесно смести све...“ (Доментијан, 298). Смисао сопственог живљења подредио је служењу и спасењу „својих“, тј. Срба, ради чега, опет по речима Доментијана, „не престаде учећи своје отачаство свагда – дан и ноћ“ (Доментијан, 188). А када је преводио грчке законске текстове, назив Ромеј Сава није замењивао именицом Србин, већ присвојном заменицом *свој*, што значи да је *свој* јаче од било које друге одреднице за испољавање свести појединаца о припадању одређеном народу, одређеном отачаству.

То своје отачаство свети Сава упоређује са добро ограђеним виноградом који хоће да заштити од непријатеља тако што стално и у разним видовима ради на учвршћењу српског црквенодржавног идентитета. Ради тога у писму упућеном својој оци Немањи (односно од 1196. године монаху Симеону), кад га позива да дође к њему да би заједно обитавали у Светој Гори, за Србију сликовито, такође према писању Доментијана, каже: „Да виноград Христов, предат нам од Господа, оградимо чистом оградом, чистом, добром и непорочном вером, да ниједан од злих зверова не окуси његова плода, него расплодивши га у сто трудова, принесемо у онај пресветли велики дан Христу који је за нас жртвован“ (Доментијан, 147).

Из чврстих црквенодржавних темеља које су поставили отац и син – Симеон и Сава, развила се јака немањићка Србија коју су, по нужди, и непријатељи морали да уважавају. Три основна конститутивна елемента су је, као државу, чинила постојаном и моћном: 1. свест и осећај сваког Србина о томе да припада својој отачаству као самосвојном, самобитном и самодржавном, односно различитом и независном од Византинаца, Латина, Бугара, Мађара и других народа; 2. језик који се по народу зове – српски језик, и 3. православна вера, односно Српска православна црква.

Када би свети Сава данас походио Србију тешко да би је препознао. Она одавно не подсећа на добро обрађени и савесно ограђени виноград. Разграђена је самим *Усџавом*, који је Србе свео на

грађане, а православну веру изједначио са верским заједницама, међу којима су и свакојаке секте, чији је задатак растакање Српства и православне вере. Само је српски језик остао као званични језик у држави зато што не постоји и не може да се каже – грађански језик. Срби су сведени на грађане како се не би повредила осећања националних мањина у земљи, које то обилато користе те од мањине прерастају у нацију и државу, какав је случај на територији тужног српског Косова и Метохије. А православна вера је правно, односно *Уставом* изједначена са малим верским заједницама како се не би, тобоже, повредила њихова осећања и права.

Све то избило је угаоне темељце здраве државе Србије у којој је онемогућено да Србију буду домаћини. У тако ослабљену Србију провалили су свакојаки, и са свих страна, верски и политички њени непријатељи, којима свети Сава, такав какав је био, мора да смета. Отуда и оне, донедавно, срамне појаве да се икона светог Саве износи из школа и склања по таванима, подрумима, или уништава; да се званично забрањују прославе по школама на Савиндан; да се из школских уџбеника брише име свети Сава и замењује искључиво именом Растко Немањић. Деца су тиме лишена не само оне својеврсне радости која се доживљава кад се слави свети Сава, него и истине, и неопходног знања.

Ако би се писала историја односа Срба према светом Сави, видело би се да нас је непоштовање његове науке и лика бацало на беспућа, страдања, непокој, сиромаштво, а поштовање – рађало у нама постојаност, мудрост, трпељивост, мир, процват.

Ево неколико само примера из живота и дела светог Саве, који говоре о његовој наглашеној српској православној свести и о разноврсним видовима служења Роду и Отачеству:

– Ради Срба је на Светој Гори подигао 1198. године, са својим оцем монахом Симеоном, манастир Хиландар. У аутономном српском Хиландару као царској лаври треба препознати најаву оснивања самосталне Српске цркве. Колики је био труд светог Саве у томе да Хиландар стекне аутономију чак већу од аутономије било које друге светогорске царске лавре, а њих је двадесет, види се и по томе што је издејствовао да новоизабрани хиландарски игумани не иду цару, у Цариград, на потврђење, што је била обавеза игумана свих осталих манастира. Сам казује у 13. глави *Хиландарског ѿшии-ка* како је то издејствовао: „Други се пак (игумани) знаменују од цара. А ја смерни разумех штету манастирску у злату и у коњима и у труду што настаје од путовања (у Цариград), те умолих оне благоверне цареве да не иду игумани к њима ради назнаменања, негу узех од њих жезло, да је у манастиру место царског назнаменања“.

Историја Хиландара и историја Срба узајамно се прожимају тако, да је једна без друге непотпуна. У вези с тим сетимо се Савине молитве над запустелим Хиландаром, пре него што га је византијски

цар Алексије Анђел III (1195–1203) дао „да Србима буде на вечни поклон“: „...Буди ми помоћник Владико Христе Господе свију, да сатворим дом Пречисте Ти Матере, као прибежиште свима који Те љубе, и деци отачаства мога...“ (Доментијан, 165). Сава, у ствари, исто по речима Доментијана: „Својим великим богољубљем и својим премногим подвигом приопшти своје отачаство Светој Гори...“ (Доментијан, 298), а из ње пренесе у Србију „сваки узор“ (Доментијан, 205).

– Такође ради Срба, Сава је у Солуну примио 1204. године архимандритско достојанство, пошто су Латини освојили Цариград, Солун и угрозили мир на Светој Гори. Као архимандрит, није био потребан ни Хиландару ни Светој Гори, већ Србији. А у достојанство архимандрита произвела су га четири Грка архијереја на челу са солунским митрополитом Костадијем и то, како преноси Доментијан, „по свом грчком закону да буде архијереј“ (Доментијан, 192).

– И мошти свога оца, светог Симеона Мироточивог пренео је, 1206. године, из Хиландара у Студеницу ради Срба превасходно, код којих треба да се прошири поштовање првог српског владара светитеља, а уједно и државност Србије да ојача.

– Такође ради Срба, основао је 1206. године Студеничку архимандрију, са намером да из Србије потисне јурисдикцију грчке Охридске архиепископије, припремајући тако предуслове за оснивање самосталне Српске цркве, а самим тим и за учвршћење самодржавности и међународног положаја свога отачаства.

Помоћу *Студеничког ѿишѣика* је обезбедио потпуну аутономију манастира Студенице тако што је искључио сваку власт над њим рашког епископа, али и српског владара. „Заповедам, дакле, свима вама од Господа Бога Сведржитеља – каже у 12. глави – да овај свети манастир буде слободан од свих који ту владају...“ А владара земље задужује да штити ту слободу манастира тако што „има да бди над овим светим местом“, како пише у 13. глави.

У тако обезбеђеној слободи манастира први је прекинуо устаљену праксу по којој су натписи на фрескама били грчки, и почео да уводи ћириличке натписе, испољавајући и на тај начин своју свест о српској самосвојности.

Први је, такође, он у Студеници увео својеврсну инвеституру која се састојала у томе да сваком новоизабраном студеничком игуману архимандриту игуманску палицу уручује, у самој Студеници, лично владар Србије.

Као архимандрит, Сава се епископски понашао, путујући по пространој сувереној Србији која је имала широк излаз на море, те по њој, како пише Теодосије, „многе цркве, мале и велике, сазда Свети док је био архимандрит у Студеници, не само камене него и дрвене, да се на сваком месту његове државе слави Бог“ (Теодосије, 97). У том својству архимандрит Сава, опет по речима Теодосија,

„ствараше велика дела... јер идући по свој земљи својега отачаства апостолски проповедаше Јеванђеље... проповедаше крштење... јереси разораваше, цркве подизаше... и украшаваше своје отачаство обичајем и законом христоименитих људи... а они који у власти бејаху добиваху запрећења због увреде, и сви убоги бејаху утешавани...“ (Теодосије, 95–96).

– Ради Срба, Србије и њене веће самодржавности Сава је у првој половини XIII века отишао у Никеју, где је преко цара затражио да утиче на патријарха, по речима Доментијана, „да ми освети за архиепископа једнога од моје браће која је са мном, да га има земља отачаства ми на освећење своје“ (Доментијан, 218). Молба је прихваћена. За архиепископа је посвећен био сам Сава и тако је основана Српска православна црква. Тај изузетно важан историјски чин није био остварење само Савине жеље, и његовог брата Стефана Првовенчаног који је већ примио био 1217. године краљевску круну од римског папе Хонорија III (1216–1227), него, свакако, остварење одраније зачете исте идеје и њиховог оца Стефана Немање, с обзиром да, према владајућој тада црквенополитичкој идеологији, православна држава има праву пуноћу суверености онда када у својим границама има и самосталну цркву.

– Ради потпуног осамостаљења Србије Сава је, већ као први архиепископ новоосноване Српске цркве, послао у Рим свога епископа Методија са писмом римском папи Хонорију III, као „папи велике римске државе“, по речима Доментијана, обавештавајући о томе да је и сам Богом венчан неутајеном благодаћу архијерејства, и да му пошаље благослов прехвалних апостола Петра и Павла, чији је гроб у Риму, „како би венчао брата свога на краљевство по првом краљевству отачаства њихова, у којем је и отац њихов по божаственом промислу рођен – у месту званом Диоклитија (тј. у Дукљи, одређеније – у данашњој Подгорици), која се одраније зове краљевство“ (Доментијан, 245–246). Другим речима, обавештава о томе да Србија сада има своју цркву и свога црквеног поглавара, а то значи да има све предуслове да убудуће не тражи за своје владаре краљевску круну од римског папе. И заиста, од тада владаре Србије крунишу искључиво поглавари Српске православне цркве. Тако је Сава на Жичком сабору, с почетка треће деценије XIII века, први по православном обреду крунисао за првог краља Србије свога брата Стефана Првовенчаног.

Али, на том Жичком сабору Сава је још нешто веома важно урадио за Србе и Србију. Изговорио је чувену *Жичку беседу о њравоверју* да би потиснуо латинско кривоверје које се ширило по Србији углавном помоћу исквареног *Символа вере*. Теодосије у вези са тим истиче Савине речи: „Хоћу, дакле, исповедајући веру сви, да се обавестим како верујемо. Знај да се сматрате за вернике, и да смо најпре светим и преподобним оцем нашим Симеоном насађени

правоверјем...“ (Теодосије, 147–148). Затим каже: „Наумих да вам говорим беседу о јересима...“ (Теодосије, 148). Пошто су присутни чули праву науку и савете, сви рекоше: „Верујемо онако како заповедаш и исповедамо онако како нас ти, Владико, научиш“ (Теодосије, 151). После тога, Сава је трипут наглас читао *Символ вере*, члан по члан, а за њим су понављали самодржац Стефан Првовенчани и сав присутни народ. Трипут се наглас читало како би се научило да се *Символ вере* изговара без јеретичког латинског додатка *Filioque* у 8. члану, *због којег су римокатолици и називани богомилима*.

Извори казују да богомили које је Немања строго кажњавао и из Србије протеривао нису били они стари богомили – познати као дуалисти по томе што уче да је свет настао од два начела, Бога и Сатане, и да је видљиви свет, као творевина Сатане, потчињен злу – већ Латини који су кварењем *Символа вере* речју *Filioque* увели дуализам у догматско учење о Светој Тројици, верујући да Дух Свети исходи не само од Оца него и од Сина. *Због тога су названи новим богомилима*. Ову истину многи историчари још увек упорно скривају у намери да православне Србе у Србији и Босни средњег века оптерете масовним богомилством. Неопростиво им је то што такву неистину протурају и преко школских уџбеника, заводећи наставнике и ђаке.

– Када је Сава постао архиепископ, из Охрида му је, од архиепископа Димитрија Хоматијана, стигло писмо пуно прекора, у којем му, поред осталог, каже да га је „поробила љубав према отаџбини“. (Цело Хоматијаново писмо Сави, на грчком и српском језику, в. Миодраг М. Петровић, *Стигуенички шишик и самостјалност Српске цркве*, Београд 1986, стр. 136–143; 158–162). Учинио је то Хоматијан у очају, и то онда када је коначно схватио да је Сава са оснивањем Српске цркве сасвим потиснуо из Србије дотадашњу охридску црквену јурисдикцију, основао нова епископска седишта и за епископе уместо Грка поставио Србе.

– Ради већег угледа свога православног отаџинства Сава је путовао у стране државе, не само у Византију, Угарску, Бугарску, него је преко Свете Земље стигао чак на Синај, где је у манастиру Свете Екатерине провео цео Васкршњи пост и сваке суботе служио свету литургију на врху Хорива, у храму посвећеном пророку Мојсију, на месту где је овај разговарао са Богом и где је примио *Десеј Божијих зајовесѝи*.

– Шта је највише могло да утиче на светог Саву да Србију уздигне на степен православне краљевине? Свакако то што је раздробљеност Византијског царства, услед упада Латина у Цариград 1204. године, омогућила већи утицај Рима на балканске православне народе. Бугари су одмах прихватили унију. Примас Бугарске цркве је већ у новембру 1204. године крунисао, са благословом папе Ино-

ћентија III (1198–1216), Калојана за краља. Институција краљевства је тада постала посебно важна. А на основу владарске титуле одређује се ранг међу владарима, па следствено томе, и правнополитички положај државе се рангира. Сави је морало да засмета то што је Бугарска тада, као краљевина, имала виши државни ранг од Србије. Сем тога, по његовим строго православним схватањима, неприхватљиво би било да српско краљевство зависи од папе или да се помишља на унију са римокатолицима.

Ради тога, углавном, Сава уопште свога оца Стефана Немању не назива великим жупаном. Он у свести има оно што је и папи написао, а то је, да је његов отац рођен у Дукљи „која се одраније зове велико краљевство“. О своме оцу пише као о „господину нашем и самодршцу који је царевао свом српском земљом, додајући: „Бог постави овога самодржавнога господина да царује овом српском земљом“ (*Живоїи свейїої Симеона Немање*, изд. В Ђоровић, *Сїиси св. Саве*, Београд – Ср. Карловци 1928, 151). Затим се пита: „Како ћемо овога назвати? Владарем ли, а уз то и учитељем“ (исто, 152), да би мало даље рекао како је Немања био „свима дивни и страшни владар владарима и господар господарима, и просто рећи, други му неће бити раван“ (исто, 154–155). Савина брига о титулатури српских владара јесте, у ствари, брига о Србима и њиховом отачаству да попут добро обрађеног и ограђеног винограда сачувају самосвојност, самобитност у православној црквености и државности.

– Сава је штитио Србију не само од упада или ширења јеретика, него и од војних непријатељских упада. Тако је у име свога брата Стефана водио, око 1214. године, преговоре са бугарским обласним великашом Стрезом, који је са југа угрожавао безбедност Србије. Учинио је то кад је видео да Стефан спрема војску и оружје да крене на Стрезу, јер, како казује Теодосије, „саосећаше срцем у бризи брата; састрадаваше, дакле, и душом за отачаство своје и жаљаше своје сународнике, помишљајући како у судару многога оружја није могућно да не буде много крви, а особито за оне који се боре са топлом вером и усрдно, па заустављаше самодршца и све начелне војводе његове, речима: ‘Идем прво ја непријатељу и говорићу му, па ако и мене, као и многе до сада, не послуша кад га будем поучавао о Богу, онда ви чините своју човечанску дужност’ “ (Теодосије, 108–109; прев. М. Башић, 165–166). Сава, дакле, ништа унапред не зна одређено о исходу разговора што ће имати, а још мање је могао да зна о могућој изненадној смрти Стрезовој. Стога је произвољан и тенденциозан недавни покушај да се Сави припише некаква умешаност у ту смрт. (Видети: Радивој Радић, *Свети Сава и смртї обласної го-сїодара Сїпреза*, Свети сава у српској историји и традицији, САНУ, Београд 1998, стр. 51–61).

Истим оружјем, тј. поукама о Божијој правди, Сава је осујетио намеру угарског краља Андрије II (1205–1235) да удари на Стефана,

јер му је засметало његово крунисање за краља. „А Свети (тј. архиепископ Сава) – по речима Теодосија – који се не лењаше да се нађе на помоћи свакоме ко је без правде и ожалошћен, како још више да усрдно не саосећа за отачаство и брата...Послуша, дакле, брата и пође...труђаше се да према своме оружју – праведним, божаственим речима обори охолу намисао његову (тј. угарског краља), јер му богоречитим својим језиком много изговори о правди и истини и љубави, ‘и што не годи теби, рече, ни другима не чини’“ (Теодосије, 153; прев. М Башић, 200–201).

– Међу велике дарове које је свети Сава оставио Србима, у намери да их обогати знањима и учврсти у правоверју, спадају његови разнородни списи – *Житије* и *Служба оцу Симеону*, манастирски типизи, односно *образници* или *устави*. А најобимније и најзначајније његово дело је *Законоправило* – књига догматске, црквеноправне и грађанскоправне садржине. Помоћу те књиге не само да је утемељена Српска црква и учвршћена државност Србије, него је вођена брига о човеку од зачећа до смрти и после, у складу са нормама црквеног, породичног и наследног права. Колика је важност *Законоправила* може се закључити и по томе што Срби из њега сазнају, између осталог:

– да је језик што и светлост, и да су многе српске речи заборављене, односно замењене туђим речима, као на пример, *сестиреница* уместо *свастика*, *слушалишће* уместо *аудијоријум*; неке речи су препуштене другима, какав је случај са оним које су сачуване у употреби на северозападу Балкана, као на пример, *иисућа* уместо грчке речи *хиљада*, *гнојиво* уместо *ђубриво*, *особни* уместо *лични*, *камо* уместо *куда*, *ухишћен* односно *ухићен* уместо *ухиштен*, *заробљен* и др.;

– да је прави смисао живљења љубав човека са Богом и људима, из чега проистиче мир и успоставља равнотежа, како у души тако и наспрам васионе;

– да се породица заснива у складу са одређеним црквенограђанским прописима и да се, при томе, строго води рачуна о степенима сродства, пошто се склапање брака дозвољава тек од осмог степена;

– да црква и држава међусобне односе треба да уређују на основу теорије о симфонији – *сагласју* тако што ће подједнако и једна и друга да поштују свештена правила као поруке Духа Светог, којима је исходиште у Богу – извору сваке власти, световне и црквене. Подједнака обавеза владара земље и поглавара цркве да се повинују свештеним правилима искључује могућност доминације једне власти над другом. Теорија о сагласју обавезује, колико цркву толико и државу, на међусобну сарадњу за добро народа тако што се узајамно уважавају и помажу, не дирајући једна другој у основе устројства и управљања;

– да закон треба да буде цар и огледало свима, од владара и црквеног поглавара до просјака;

– да је Римокатоличка црква одступила од првобитног заједничког правоверја, што показују опширни списи које је Сава са разлогом унео у *Законојравило*;

– да измаилћанска вера, како дословно пише, „и до данас... обманује људе“, из чега треба закључити да је Сава видовито, много пре појаве Турака на Балкану, предочио Србима опасност од мухамеданства. Питамо се да ли би данас постојало, и колико, неисламизираних Срба да тог списа – *О измаилћанској вери* – није било у *Законојравилу*.

Проучавањем те највеће српске књиге долази се до сазнања које је тугу изазива, јер је домаћи правни факултети још увек држе по страни иако у њој, од укупно 64 главе, цела 55. глава садржи Грађански закон следеће садржине: 1. О склапању веридбе; 2. О веридбеном залогу; 3. О веридбеним даровима; 4. О условима за склапање брака; 5. О ваљаности брака; 6. О веридбеном дару; 7. О забрањеним браковима; 8. О регулисању мираза; 9. О потраживању мираза и његових терета; 10. О даровима између мужа и жене; 11. О разводу брака и његовим узроцима; 12. О поклонима; 13. О поништају поклона; 14. О продаји и куповини; 15. О емфитевзи (дугорочном, отуђивом и наследном закупу земље за обрађивање); 16. О дугу и залогу; 17. О изнајмљивању; 18. О остави; 19. О склапању ортаклука; 20. О раскидању ортаклука и најма; 21. О завештању пунолетних; 22. О завештању оних који су под влашћу својих родитеља; 23. О завештању ослобођених; 24. О завештању епископа и монаха; 25. О обарању завештања; 26. О ослобађању потчињених; 27. О сведоцима; 28. О рукоположењу епископа и презвитера; 29. О кодицилу, тј. о допуни завештања; 30. О наследницима; 31. О накнади; 32. О деоби; 33. О лишенима наследства; 34. О слободама; 35. О поклонима који се дају завештајем (легати), или за живота или по смрти; 36. О старатељима; 37. О томе када треба зајмодавци да туже наследнике умрлих; 38. О изградњи нових кућа, о обнови старих и о другим стварима; 39. О казнама; 40. О подели (ратног) плена.

И друге грађанске одредбе постоје у *Законојравилу*, али то за састављаче двотомне *Правне енциклопедије*, Београд 1985, са близу 2000 страница, није био довољан разлог да га бар помену. Међутим, зборник Римокатоличке цркве *Corpus juris canonici* није заобиђен. Скривано је, дакле, *Законојравило* од јавности као што је скривана и икона светога Саве да је деца не би гледала по школама. А у време кад су Срби имали *Законојравило* тада данас цивилизовани, на пример, Немци, Французи, Мађари нису имали писано законодавство. Једино су Енглези у то време (1215) имали законски спис под називом *Magna carta*, али то је био само један свитак на пергамену и то на латинском језику, а *Законојравило* има око 800 страница ис-

писаних, такође на пергамену, српскословенским књижевним језиком.

Свети Сава нам је, дакле, оставио *Закономправило* да буде огледало и путоказ у животу сваком Србину, цркви и држави, о чему речито сведочи и *Поговор*, срочен на крају књиге:

„Појавише се на светлост словенског језика ове богонадахнуте књиге, зване *Номоканон*, јер пре тога беху помрачене облаком мудрости грчког језика; сада пак заблисташе, то јест протумачене су и благодаћу Божијом јасно сијају, одгонећи таму незнања и све просећујући светлошћу разума, и од греха избављајући. Сваки пак учитељ, односно епископ или презвитер, или други ко има учитељски чин, ако не зна добро ове књиге – ни самог себе не зна ко је, а проникнувши у дубину ових богонадахнутих књига, као у огледалу видеће и себе какав је, и какав треба да буде, и друге ће познати и научити.

Изиће на светлост нашег језика ово писмо трудом и великом љубављу и жељом из младости посвећеног и богочастивог и преосвећеног и првог архиепископа све српске и поморске земље кир Саве, сина преподобног Симеона, првог наставника све српске земље...“

Савино свеукупно служење отачаству, па љубав и брига о томе да Срби буду високо просвећен народ, обавезују нас да му се достојно одужујемо и да искајавамо своја и својих предака огрешења према њему. Дужни смо да га поштујемо и да му се дивимо попут његовог ученика и животописца Доментијана. Овај не заборавља да истовремено нагласи и просветитељску улогу родитеља, светог Симеона и свете Анастасије, у обликовању Савине душе да служи Богу и отачаству. Тако, на пример, каже, „...Добро васпитан од њих и Богом научен положи добар пример своме отачаству“ (Доментијан, 131). Он је, у ствари, тај који ће, према истом животописцу, „своје отачаство привести на велику побожност, и довршити недовршено од својих родитеља“ (Доментијан, 120). Због свих тих заслуга Доментијан за Саву основано каже да је „био вожд отачаства на благоверије и на светињу“ (Доментијан, 320).

Свети Сава је, као „вожд отачаства“, учврстио „правоверије“, тј. православну веру; увео „благозаконије“, тј. добре законе; успоставио „благочиније“, тј. добар поредак; спроводио „исправленије“, тј. исправљање вере и свега што није како ваља. Без такве основе и потке не може се говорити о правој Србији као држави, али ни о Српској цркви као заиста православној.

У Београду, о Савиндану 2000.

Миодраг М. Петровић

МУШКИ И ЖЕНСКИ КРСТ

УВОД

ОПШТЕ ПОДЕЛЕ ЦРКВЕ

Мушка и женска црква

Опште је познато да у дубокој традицији Цркве постоји подела:

На свето и профано, на нетрулежно и на трулежно, на мушко и женско, на небеско и земаљско, на вечно и пролазно, на бесмртно и смртно итд.

И у самој Цркви – храму као грађевини сазданој од постојане твари може се дефинисати аналогна подела на:

Константинов знак крста на Сиону

I КУПОЛА – ПОСТОЉЕ – ТЕЛО ХРИСТОВО – НЕТРУЛЕЖАН ДЕО

1. Главни део Цркве је нетрулежан, чврсти зидови и сводови главног брода цркве зидани су од трајног, нетрулежног, неорганичног и незапаљивог грађевинског материјала, односно тешким каменом или опеком, повезаних својом тежином у почетку, али каснијим развитком и очврслим пластичним малтером или заливеним оловом, тако да се опека или камен ослањају један на други у реду и вешто сложенем крутом слогу који је у равнотежи. Облици овог дела цркве требају обавезно по правилу да имају куполу и сводове, који се никада непосредно не ослањају на тло, него имају посредно своја упоришта и ослонце на масивним равним зидовима постоља на броду.

И сами бродови тврде Цркве на које се ослања купола могу да буду по истом правилу крста са куполе да буду „укрштени“ и да понављају и опонашају у даљем те крстове развијајући суштину њихове Тајне којима су одозгоре благословени, а која ћемо правила у следећим темама истраживати.

Ова стамена црква постојаног нетрулежног материјала зове се поред осталих назива и „мушка црква“. На освећењу темеља поје се за камен и опеку, односно за оваплоћење здања небеског Бога Логоса кроз који Бог Логос ступа на тло, односно на тврди и освећени камен на коме је саздана Црква Божија.

II БРОД – ПРИПРАТА – БОГОРОДИЦА – ТРУЛЕЖАН ДЕО

2. Трулежни део, чији се „зидови“ по правилу граде као предворје испред спољњег, западног дела главног брода цркве који се зове нартекс или припрата, који се у суштини не зида каменом или опеком на опеку у равнотежи, него се слаже, односно теше, реже и чапи од лаке конструктивне и праве и живе савитљиве и еластичне органске дрвене и запаљиве и трулежне грађе, које чине конструкцију штапова, греда и балвана која се у статисти зове „проста греда“. И данас у свакодневној грађевинској пракси дрвене куће се сматрају привременим објектима, ма колико оне биле солидне, док су куће од камена и опеке третиране увек као трајни, односно нетрулежни објекти.

Ово спољно предворје Цркве, у суштини је увек „дрвена црква“ и по правилу се зове „женска црква“. На освећењу темеља поје се за дрво за другу, смртну овоземаљску јединосусну природу оваплоћења.

КАКО ЈЕ КРСТ ПОСТАО ХРИШЋАНСКА СВЕТА ТАЈНА

МИСТИКА КРСТА

Данас хришћанска црква полаже једино ауторско право на знак крста. Међутим многи народи далеко пре Христовог оваплоћења крста, као и вековима после Христа препознавала је овај знак сваки на свој начин. Навешћемо само неке примере:

Крст као свој симбол и дан данас имају многи пагани, као рецимо Туарежи из Сахаре са традицијом од бар два миленијума пре Христа, а да при том нису били нити су данас хришћани.

После Христа муслимани су у својој „суфији“ (мудрости) дефинисали су тајну метафизике крста као узношење по ступњевима у висину и распростирањем у ширину до савршеног човека – пророка Мухамеда, а несумњиво нису хришћани.

Позитивна европска геометрија успоставила „Декартов координатни систем“ како у равни тако и у простору са три координате на коме је успостављена савремена наука, која може, а не мора безусловно да буде хришћанска.

Наш став је да су сва ова тумачења крста делимично у праву и да одговарају њиховом циљу којег су поставили. Врло често можемо и од ових тачних или нетачних, истинитих или лажних да присвојимо мањи или већи део њиховог схватања, али то не би било поштено можда исто толико колико је непоштено што сатанисти узимају често потпуно исти облик наше Свете Тајне Крста само што ју окрећу наопачке.

Међутим, наш циљ је Васкрсење и синархија свих живих и мртвих кроз Христово пострадање на крсту. Наша теологија може, али не мора да објашњава ништа, важно је да се верује или пак да се у последњем тренутку поверује. Ипак покушали смо да оно с чиме смо се родили и с чиме пре свега живимо, и да простим посматрањем, забележимо шта постоји у нашој православној цркви и да то што јесте без сумње већ 2000 година да испројектујемо на Саборном Храму Христовог Васкрсења у Подгорици. Од тог Крста се и почело као кључем да откључава кутија у којој се налазила тајна целовитог решења.

МУШКИ, ПОБЕДОНОСНИ ЗЛАТНИ КРСТ ЦАРА СИНА КОНСТАНТИНА И ЖЕНСКИ, СТРАДАЛНИЧКИ ДРВЕНИ КРСТ ЦАРИЦЕ МАЈКЕ ЈЕЛЕНЕ

Међутим, нема цркве без крста. Црква без крста је „некрштена“, као што и човек ако није крштен није хришћанин и не чека

А. Мушки златни победоносни Крст Бога чоџоса

васкрсење мртвих. Црква без крста не може да буде место где се Бог ологосио, односно не може да буде Храм, јер једноставно Божји Син ту није присутан јер ту није место Божјег присуства.

Крст је пре свега чин силаска Духа Светога са небеса, он садржи неизмерну силу Свете Тајне крштења са којом се побеђује смрт.

Налазећи се по размерама и схватањима онога доба на крају света, у Британији са својом мајком Јеленом, у сред светлога дана сијајући јаче него сунце, а при залазећем сунцу, цару Константину и његовој верној војсци јавио се на небесима „Крст Господњи“ са поруком: „овим побеђуј“ (Ава Јустин)

Царска верна војска била је овим осведочена, али и престрављена, јер је до тада разапињање на крст био римски симбол стравичне смртне казне за разбојнике. Међутим, цару се после у току ноћи јавио сам Исус Христос рекавши му:

„Начини изобраење овог знамења, и нареди да се носи пред пуковима, па ћеш победити (не само Максенција него и) све непријатеље своје.“ (Ава Јустин)

Цар исприча доглавницима виђење своје, и позва веште златаре и нареди им да од злата, бисера и драгог камења сачине Часни крст по узору на знамење које се јавило. Поред тога он нареди војсци својој да сваки војник изобрази знак крста на својим оружјима, на шлемовима и штитовима. (Ава Јустин)

Приметићемо, да овај изображени крст не имађаше ничега трулежног у себи, напротив сачињен је био од најтрајније овоземаљске твари, злата, и најтврђег драгог камења.

Цар Константин је дар Светога Духа златног печата, сишлог са небеса, ставио на штит, и на свој шлем, и са њиме је победио светску паганску и развратну престолницу Рим. Увидевши сву изопаченост Рима одлучио је да устроји Нови Рим, неоптерећен паганском прошлошћу и Нову васељенску престолницу, хришћански Други Рим – РOMEЈУ. Над малим рибарским насељем Византијом провидео је као знак велики, пре би се могло рећи блештави него пламени крст на небесима. Тај трептећи крст од тада постао је знамење Светог васељенског православног царства.

Цариградски крст

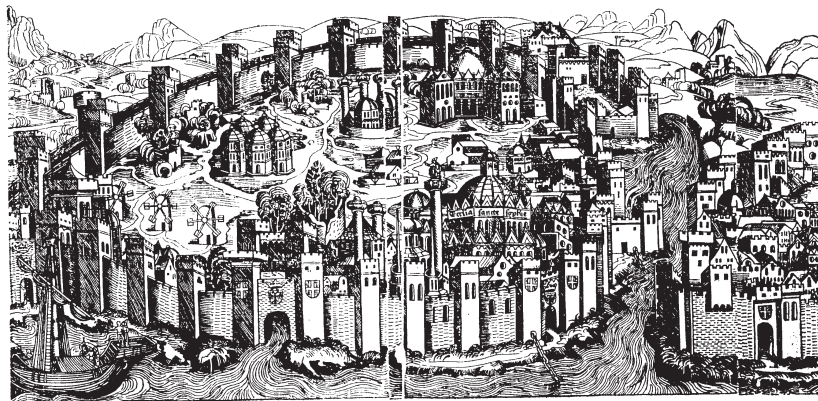
Тешко је било представити озарени звездани крст живе искре која трепери и која се тешко може представити неким непокретним ликовним и мртвим симболом, онако како би то захтевала правила хералдике. У оно време ватра се палила избијањем искре оцилима ударцима о кремен и разгаљивањем искре у сувом труду. То је права тајна значења четири наспрамна оцила која се постављају уз четири крака крста да би се приказале искричаве звездице које искачу, и ватру која се из ње разгаљује.

Тај равнокраки „јелински крст“ са четири оцила постао је традиционални и веома препознатљив грб Цариграда – Константиновог града – Константинополиса. Овај крст је крст целокупног царства небеског, а то што је сишао на тло само је занемарљиво мали, али важан и незамењљив делић Васељенског царства, које није надлежно само овде на земљи већ у целој васељени. У васељени не постоји земљина тежа и зато су краци крста увек једнаки

(Овај грб су тек много касније Срби прихватили као свој национални симбол, односно национални грб. РOMEЈИ (Јелини) су облик оцила видели као четири вите (β) – ΒΒΒΒ (Βασίλευσ Βασίλειον, Βασίλειον Βασίλευσιν.– (Цар Царева Царује над Царевима) а Срби су провидели четири оцила СССР тек у доба романтизма и националног буђења као: „Само Слога Србина Спасава“. Ни комунисти и њихов „дизајнер“ Моша Пијаде нису успели да обезвреде овај српски грб иако су му избацили крст, због тога што вероватно њихова оцила не избијају Лењинове „Искре“ па нема ни крста.

Безстјежинска зрачна сфера са крстом коју у левој руци држи арханђел Михајло

Крстѣнашка гравира Цариграда из XIII века где се јасно види СССС и двоглави орао

Јерусалимски крст

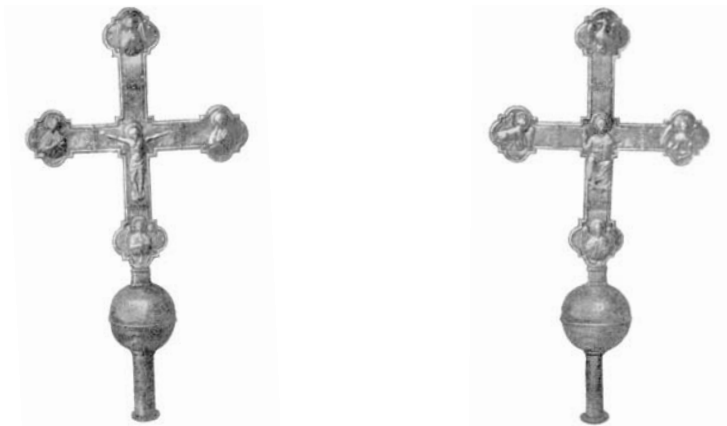
Крст први међу свим крстовима, је Крст Јерусалима равнокраки крст над равнокраким крстовима. Ови крстови над крстовима место четири оцила, тако имају четири мања наспрамна равнокрака крста, и тако у бесконачност. Наиме тако је кроз симбол вечности представљен крст Васкрсења, јер је Христос васкрсао у Јерусалиму али се затим вазнео на небеса, у васељену и сео са десне стране свог Оца, Бога који се ничим не може представити.

Међутим на Васкрс у Јерусалиму се догађа сваке године као највеће савремено чудо. На Христовом гробу пали се озарени пламен који пали свеће, који не може да се угаси али на коме не може да се човек опече и који не изазива пожар.

ЈЕЛИНСКИ ИЛИ ПРАВОСЛАВНИ РАВНОКРАКИ КРСТ

Препознатљив је по томе што такође као јерусалимски крст има све кракове једнаке, јер никада не стоји на тлу. Јелини, односно Ромеји као и Срби су небески народи, они су трајно на небу, привремено на земљи. Њихови патријарси и цареви носе титулу „васељенски“ што је много обухватније него да су само земаљски. Живот на земљи је само један специјални кратак случај вечнога живота у Царству Небеском. У васељени пак, нема гравитације, па је и крст безтежински, лебдећи.

Наш још преднемањићи краљ Свети Јован Владимир, први светац међу Словенима, опет и опет поновљено, као и пре њега што

*Крст Свѣтоѡ сръскоѡ краља Јована Владимира на двоглавом орлу
Лице и наличје литијскоѡ крста Свѣтоѡ Краља Јована Владимира из XVIII века
који се вековима узноси на Румију. Међушим и он је јелински једнокрак и са
лојшом*

је цар Константин угледао је крст, међутим, Свети српски краљ угледао је крст не на небу међу звездама, већ како слеће са небеса на двоглавом белом орлу.

Човек је сличан и тежи ономе што лети високо и далеко види, и на исток и на запад, а не ономе што пузи и гмиже по прабини.

Од тада је знамење свих наших владоца у слободи био двоглави орао на чијем штиту је крст. У суштини је двоглави орао птица која лети у односу некада на човека врло високо, па приближава вернику тајну лебдења из ваздуха у бесконачни безваздушни простор васељене. Зато је и грб Васељенске патријаршије двоглави орао који држи скиптар и куглу са крстом, као што је и грб свих православних краљева и царева двоглави орао.

Само је кнез Милош избацио орла као привремено подворење Аустроугарском царству, јер је с тиме хтео да укаже на разлику од Карађорђевића који је дошао у име „Хетерије“ да обнови Свето православно царство, да он не посеже бар јавно за никаквим царством, да Срби не би били биолошки уништени.

ЛАЗАРЕВ, ИЛИ БЛАГОСИЉАЈУЋИ КРСТ

Крст са три листа на сва четири крака имају га у својој традицији и православни и католици и можда је крст који се најчешће појављује. Служи најчешће као литијски покретан крст који се носи на копљу, и онда има куглу, или га владика или свештеник носе у руци да с њиме благосиљају или га носе на грудима и тада нема

куглу. Најчешће се тај благосиљајући крст поставља изнад иконостаса и тада је обавезно живописан.

Такав је из XVIII века и крст Светог краља Владимира који се сваке године подиже на Румију као приручни крст који се носи на копљу или у руци. Традиција је много старија од самог крста али се одомаћила. Идеју да се тај крст трајно постави на Румију по жељи верника поставио је још 1995. митрополит Амфилохије. Аутор новог крста који је сада постављен на СХХВ у Подгорици имао је у основи идеју да му облик крста Светог српског краља Владимира који се узноси на Румију буде сликостољитељ. Међутим у једном није био доследан, избацио је куглу, па није био у суштини доследан идеји. Зато овај крст на златној куполи Саборног Храма делује тешко и прикива за тло а не узноси ка небесима.

На врху Свете Горе на планини високој преко 2000 метара крст је постављен на стени, али опет и та стена је природно земаљско тло, а није купола цркве па зато нема кугле.

ЛАТИНСКИ ИЛИ КАТОЛИЧКИ КРСТ

Његово стабло подиже се према светлом небу и закопано је својим доњим краком у тло, и не стоји по правилу на куполи или чак ни на броду цркве већ на торњу – звонику. Звоник постаје део стабла крста, с чиме крст више не лебди на небесима већ само тежи да се вине у висине непосредно са тла. Крак који је окренут ка земљи је зато најдужи и најчвршћи и ојачан звоником. Тако је носач свих кракова вертикала, по законима сила земљине теже на земљи и максимално стабилан. Крст са краком стаблом се зато зове „латински крст“ и као такав је препознатљив. Католички торњеви – звоници зато су веома високи, (као и вавилонске куле) и нарочито у готици, свом својом елегантном конструкцијом и крстовима на врховима усредсређени су и вуку ка небесима.

Џиновски католички крстови у новијој традицији могу и чешће да стоје сами за себе (као Франков у Шпанији и крст над Рио де Жанеиром). Укотовљени у тлу ови крстови представљају коначно земаљско царство, зато и Папа коначно влада непогрешиво на земљи, а што веже и закључа на земљи, биће везано и закључано и на небу, и зато чврсто држи кључеве у својој непогрешивој руци и на својој бело жутој застави. Упоредо са високим звонцима који се пењу у висину, и лестве Јаковљевог сна нису лестве као у нас православних, већ су степенице често од камена које полазе са тла. Уз ове стабилне степенице се пењу католички анђели, као што се пењу спортисти да упале олимпијску ватру.

БАВИЛОНСКА КУЛА И АЈФЕЛОВА КУЛА – САВРЕМЕНИ ОБЕЛИСК АТЕИЗМА

Утемељење дрвеног стабла или зидане куле која се уздиже и вије до небеса а укоренењено је, или је утемељено на црном тлу земљине коре, има своје могуће границе. Највеће дрво на свету са највишим стаблом може да израсте, као секвоја у Америци, до 140 метара висине са пречником стабла око 10 метара и да доживи старост и преко хиљаду година. Наше највеће дрво познато у свету као „српско“ (serbische Fichte), Панчићева оморика израсте и до 40 метара висине.

И у нашем народу, још од нашег прасловенског Старог Завета обожава се дрво, и ако у збегу нема цркве, највеће дрво, обично храст је црква. То дрво зове се „запис“, и свако село и дан данас поред цркве има своје дрво запис. У Јевреја је дрво, седмокраки свећњак – менора, њихово знамење за једнога Бога. Високо стабло одувек је опчињавало људе у тежњи да досегну небеса, па су многи антички народи од камена градили стубове у облику стабла, много веће него што би било које дрво могло да израсте. Коначно, и клесани и зидани стубови нису услишавали тежњу људи ка висинама па су почели да зидају „вавилонске“ куле до небеса не би ли досегли до самога Бога, али како се каже у Старом Завету, нису могли да се договоре па им се кула рушила.

У 1889. години изграђена је до тада највиша могућа кула, „Ајфелова кула“ висока 300 метара као техничко чудо свога времена. Обично се заборавља да је то споменик Француској револуцији и свим потоњим револуцијама, па и крвавој комунистичкој револуцији.

Подстакнут тим таласом продора у висине наш велики научник Милутин Миланковић израчунао је колика би теоретски била могућа највиша кула на земљиној кугли. По његовом прорачуну она никако не би могла да буде виша од 11 километара, а при томе би морала да има стопу од 40 километара. После те висине чинила би поремећај у кретању земље око сунца и изазивала би тектонске поремећаје, пукотине, земљотресе и вулкане у танкој земљиној кори.

Међутим, облик Ајфелове куле је недвосмислено најконструктивнији и најидеалнији облик за вавилонску кулу, за нешто што се гради на земљи. Облик ротационог хиперболоида зато је знак идеалног ако се нешто рационално и стабилно гради на тлу у висину, разумљиво до тих реалних граница, али се зато не воздиже у небеса, јер и висина од 11 километара у космичким размерама је занемарљива величина. Ајфелова кула је тако уз то и најидеалнији облик за подножје – стопу стабла женског или латинског крста на који се као на Стари Завет калеми Нови Завет.

Латини пак немају онај васкршњи крст нити непосредног приступа месту Васкресења Христовог у Јерусалиму. Крст на манас-

тиру Савини само по стилу припада бароку, али они који су измислили барок немају такав просторни крст. Према томе у православних крст са темељном стопом или кореном је дрвени крст на Голготи који чврсто стоји на земљи, а крст васкресења мора да лебди.

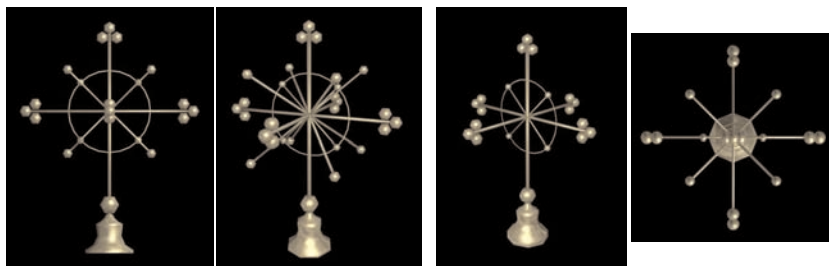
Међутим, када се такав крст без кугле постави на куполу онда се купола као Света Тајна тела Христовог поништава, и такав крст пада на црно тло, вуче за собом и Христа назад у гроб и постаје само крст мучеништва, без икакве наде у неко будуће Васкрсење.

У духу атеизма у сличном облику конусног хиперболичног ваљка подигнут је миленијумски споменик 2000. години хришћанства у полету садашње техничке вавилонске револуције. Такође и споменик Јурију Гагарину дизајниран је у покренутој хиперболи. Тек када су Совјети лансирали сателит у орбиту, што је већ много више од највише вавилонске куле, и када су упитали Јурија Гагарина: „Да ли видиш горе Бога?“ и када је Гагарин одговорио: „Не видим“ тек онда су Совјети одустали од градње Дома Совјета у Москви предвиђеног да буде висок 400 метара, где је данас хвала Богу обновљен од Совјета порушени Храм Христа Спаситеља 1931. године.

КАКО ЈЕ НАСТАО КРСТ САБОРНОГ ХРАМА ХРИСТОВОГ ВАСКРСЕЊА У ПОДГОРИЦИ?

„Васкрс је царица дана, празник над празницима и славље над слављима, које превазилази све као што сунце превазилази звезде. Васкрс превазилази не само овоземаљске празнике, већ и све празнике у Христову част“ (Свети Григорије Богослов IV век).

Крст над свим крстовима је Крст Васкрсења, и он превазилази по свом значају све остале крстове, и разликује се од свих осталих крстова. Крст Васкрсења, није у равни и није тежак у маси, и

Крст Христовог Васкрсења на Саборном Храму Христовог Васкрсења

распростире се са својим краковима зракасто и равноправно на свих шест страна, што је уочио и Његош, лебдећи без тежине у слободном простору. У суштини, он се налази свуда као што је и Бог свуда присутан. На њему се не може одредити који су му краци горе или доле, лево или десно, напред или назад, он нема стабла на коме је укореењен. Он лебди и присутан је истовремено у свакој тачци у космосу, он је свепросторан, свеобухватан.

Као што је немогуће представити Бога Оца па ни старозаветног Бога Саваота, иако то неки чине, тако на том крсту није могуће представити ни сина Божијег Исуса Христа који у временском простору владавине овог крста није још ни разапет, јер ову јерес нико у широком спектру хришћанских застраења баш нико не чини. Место крста на многим протестантским црквама постављен је чак петао? али разапети Христос никад. Исус Христос, ако је на небесима, онда седи победнички на престолу у слави са десне стране Бога Оца, а не виси разапет у мукама на било каквом крсту.

Архианђео Михајло је победник над Сатаном и зато држи у левој руци кристалну куглу – сферу, а у десној копље са крстом. Кристална кугла – сфера округла је са свих страна, како горе тако и доле. Зато и крст Васкрсења мора да је укотвљен у златну куглу. Без те кугле небеског тела које се креће по свим орбитама, он није крст ни Васкрсења, ни Вазнесења, ни Воздвиженија, већ је онда крст таме и црне земље на голготи.

ЗЛАТО И ДРАГО КАМЕЊЕ – СУНЦЕ И ЗВЕЗДЕ НА ЗЕМЉИ

Проблем је како да се представи нешто савршено, да се скину озарене звезде са неба и спусти на земљу. То може да се постигне колико-толико само са нечим што је на земљи најсавршеније, као што је злато и драго камење. Од твари од које би могли да се саздају овакви савршени знаци, не само да се захтева да морају бити аноргански – мртви и нетрулежни, већ и аноргански – стабилни нерђајући, и несаломљиви, и најотпорнији на зуб времена.

Дакле, иако овоземаљски, овај знак треба да буде и на земљи у највећој могућој мери пркосан, и да побеђује и сведржитељски надвлађује и преживљава колико је то год могуће оно што је пролазно, односно да све буде неупоредиво мање трајно и вредно од њега.

Можемо да приметимо да у хришћанској традицији не постоји ниједан пример да је Христос као Богочовек разапет на спољњем, ван унутрашњости цркве, горњем крсту који је постављен на врху цркве. У принципу овај крст идеално златан, чешће је био од неког мање племенитог метала па затим позлаћен, или чак кован од чели-

ка, али у питању је било само то да ли је градитељ био довољно имућан.

Дакле, увек се ради о томе да су мушки крстови који се носе на штиту или постављају на врх цркве, од неког најтрајнијег материјала, обично од неког метала, обојеног или необојеног. Он је васцели знак који не може да буде ни нацртан ни живописан ни целиван. Крст на зиду цркве, нацртан или извајан, може да има сасвим друго значење. Ако је пак једини знак на грађевини, онда би пре могао да означава неку верску секту или хришћанско социјално друштво, него православну цркву.

ДОДИР СВЕДРЖИТЕЉСКИХ СФЕРА

Пошто су сви мушки васељенски крстови бестежински, што се безусловно мора тако и поставити, онда је то готово нерешиво, готово немогуће представити и изобразити их на земљи на којој влада гравитација нешто што је бестежинско а да је при томе од неког тешког метала.

Као можда изнуђено решење бестежинско стање се по правилу представља најсавршенијим питагорејским обликом – лоптом. Док се купола цркве која је преполовљена лопта – полулопта – сфера, која своју тежину своди преко опеке на опеку до ободног ослонца свога хоризонта на раван и стабилан зид – постоље цркве, што је статички врло конструктивно, дотле се крст само преко лопте на лопту, простим додиром ослања у ствари на најлабилније котрљајуће лежиште!

Међутим, овај додир је кључ врата небеских, он је Јаковљев сан и стуб који подупире небеса, да би се са небеса спустиле лестве и да би анђели могли да се пењу горе – доле.

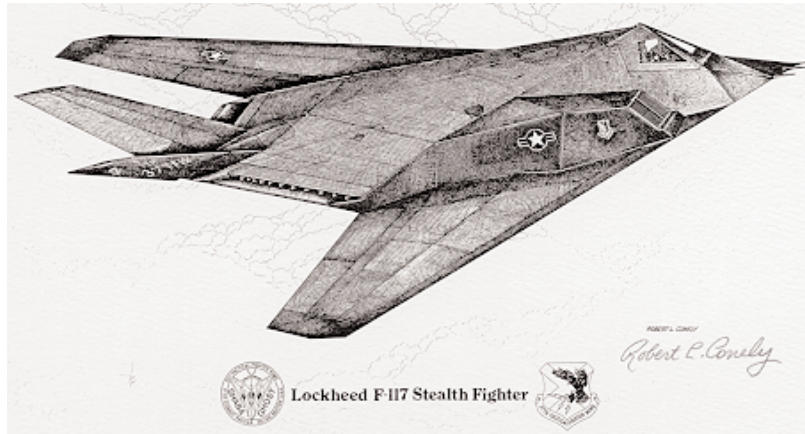
У католика тај додир је онај чувени Микеланђелов додир Божијег прста са прстом Адама у Сикстинској капели. Ова сасвим пркосна веза руши у основи статичко – земаљски захтев стабилности и тера грађевинаре у лудило, пред готово конструктивно статички немогуће проблеме који се не могу решити. Илузија додира утерује нас увек у неко изнуђено, људски грешно решење које скрива неки више или мање видљиви технички компромис. Ово би требало обухватити изреком апостола Павла када говори о разапетом Христу када каже: Ми проповедамо Јеврејима саблазан а Јелинима безумље, можемо да додамо – и инжењерима.

Архангел Михајло, победник над Сатаном, андрогено биће, негде на небесима, као знак команданта победничке војске небеске држи кристалну куглу у левој руци а у десној копље са крстом. Зато се и сваки крст на цркви котви у куглу па онда се та кугла само

додиром ослања на куполу цркве – на сферу која је половина лопте чији се хоризонт по ободу ослања на пандантифе и зидове, а тек се зидови утемељују у тло. Са унутрашње стране на зениту сфере свода пројављује живопис Исуса Христа као Сведржитеља Неба и Земље.

Разапети Христос никада се не живопише у куполи.

Само име каже да је то ђаволска направа управљена против нашег народа од чијих се принципа треба клонити.

Фанџом 117а, (који не може да се види јер његов рефлекс само једном тиреине)

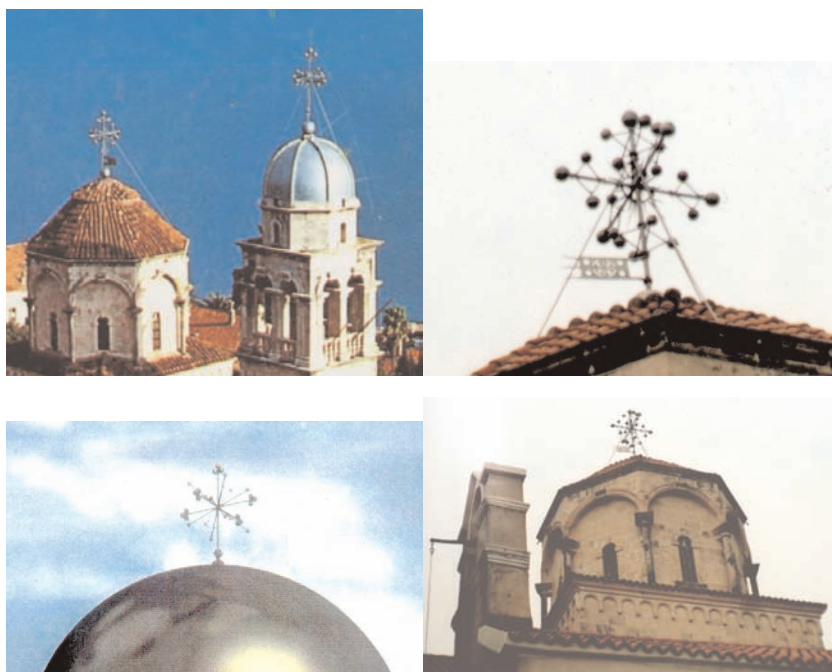
Као сваки ђаво и ова направа је таква да је невидљива. Неочекивано и само случајно један готово скоро бесконачно мали трептај могао би да је открије, што практично значи да је невидљива. Овај авион, летећи ђаво, летећа „црна фуруна“ има потпуно равне црне и гараве површине који бацају рефлекс само у једну тачку, а пошто се креће великом брзином та тачка као сенка јури истом брзином са фантомом, тако да радар само у готово бесконачно ретком случају и готово бесконачно кратком трену може да га региструје.

Жртва фантома никада тако не зна одакле му фантом прилази и где и када га чека опасност. Не постоји никакав предзнак када ће фантом-ђаво да удари. Ђаво нас тајно прати и тешко га је препознати и појављује се у најнезгоднијем трену.

ЛОПТА НА ДНЕВНОМ СУНЦУ – АТОМСКИ СЈАЈ КОЈИ НАС СТАЛНО ПРАТИ

Пуноћа и заједничарење у хришћанској заједници доживљава се непрекидним додиром са Богом, са крстом, са Христом, па и са Црквом. Као што голуб који симболише Духа Светога, где год летео увек зна где му је гнездо, тако и верник увек осећа где му је матична црква. Верник то осећа целим својим бићем па треба то и да види. Провиђење крста настало је међу звездама. Када човек путује пред њим измичу поља, а звезде, Сунце и Месец га прате. Супротно од фантома 117а, одсјај златне лопте на сунцу или на некој вештачкој светлости из сваког положаја у простору стално и стабилно нас прати, стајали ми на било ком месту или се кретали, крст од златних кугли увек ће бити са нама, а ако поверујемо биће и у нама.

Крст Саборног Храма Христовог Васкрсења у Подгорици дизајниран као планетаријум озарених златних кугли видео би се и са

Крстови манастира Савине

(Крст манастира Савине је била моја лична и основна ауторска инспирација полазна тачка и причест за целовити архитектонски пројект Саборног Храма Христовог Васкрсења у Подгорици који се као неким чудом одједном догодио.)

велике даљине, са околних планина и у покрету, из аутомобила и из авиона као треперење, изнад стабилног златног одсјаја велике куполе пречника 12 метара.

Пројект СХХВ сам, не рачунајући раније дугогодишње припреме, пројектовао на V спрату болнице „Сима Милошевић“ у Игалу, где сам се опорављао после срчаног удара у јануару, фебруару и марту 1990. године. Тада сам се у оквиру терапије свакодневно после цртања на табли формата А3 и излагања цртежа по зидовима болесничке собе, „рекреативно“ шетао неколико километара све до манастира Савине. Међу осталим случајевима који су ми се тада догађали и урезали у свест најглавнији су били „барокни“ крстови Манастирске цркве који су чинили читав планетаријум златних кугли.

Водила се тада о њима и дискусија са многим знаним, незнаним, ученим и неученим, продуховљеним и непродуховљеним саговорницима о том крсту. Тада сам сазнао да је овај крст гледао Његош када је писао Лучу Микрокозму. Овај је крст у оно време када се о атомима знало само на основу философских претпоставки, био једини могући модел – весник онога што ће се у сазнању макро и микрокосмоса открити у следећем атомском веку. Зар има ичег природнијег да томе буде водитељ један православни крст са „чијим се знаком побеђује“

Читајући Његошеву Лучу издвојили би само десет, од више могућих стихова који би могли непосредно или посредно да се односе на крстове манастира Савине.

....

270

„Они шари што се к небу дижу,
Те се виде у свијетлој сфери
као лопте тмасте и безрачне,
то су сунца, вожди созвездијах:
избјежају из мрачнога њедра
по свјештеној жељи миродавца;
на небесна четир' краја иду
да се крсте у бесмртну свјетлост,
окруњени свјетлошћу вјечитом,
на вјечно се царовање врћу.“

275

280

....

С обзиром на наше православно – васељенско поимање простора и времена ово је и за мене такође био дар печата Духа Светога опет и опет кључ за разрешење мноштва проблема и дилема који сам носио у себи приликом пројектовања СХХВ у Подгорици.

Не долази крст на крају да украси Храм, као што човек може да мења капу, већ је крст кључна Света Тајна Храма, он је небески

кључ. Међутим, не може се рецимо Његошу место митре ставити качкет, јер онда га не би могли ни да препознамо. Ипак, то што су по тези савремене историје уметности крстови Савине припадали неком прошлом барокном стилу није могло да ме скрене од логосне суштине коју су садржавале кугле овог крста и њиховог распореда у простору.

Тако можда и није чудо после поседовања овог логосног кључа, што се коначно целокупно архитектонско решење СХХВ догодило одједном као чудо, и то у свим својим коначним детаљима, па и чисто техничким детаљима и унапређењима. Тако је био као одједном целовито разрешен израђен не само главни пројект цртан мојом руком у размери 1:50, него после тога као завршни организовани тимски рад многих посебних стручњака и сав детаљан извођачки пројект – палирски план, са статичким прорачуном и детаљима арматуре. По том пројекту и главни извођач „Мостоградња“ организовао је градилиште и поставио дизалицу према висини оригинално пројектованог крста.

Посебни независни подизвођач, мајсторска ливница „Поповић“ основана 1832 године, која вуче своју традицију још из XVII века, а потекла је са Дурмитора, дала је основну понуду за све ливачке и металне радове у бронзи и нерђајућем челику – прохрому, која је била 11.000 ДЕМ, са галванском позлатом и осталим трошковима за сва 4 крста која би укупно коштала до 20.000 ДЕМ. Све је било припремљено; и детаљи прецизна спецификација, фотографије па чак и виртуелни компјутерски модел. Ливац-мајстор Јеврем Поповић посетио је градилиште да се лично упозна са свим посебним околностима. Био је усаглашен и статички прорачун конструкторског тима Храма и детаљи монтирања на куполу. Посебна су била и теолошка образложења зашто су пројектовани баш овакви крстови.

Чекало се само да неко одговоран одлучи када ће се почети са радовима.

Онда се изненада, мени као Аутору пројекта непознато када и како, расписује „анонимни конкурс“ за решење крста, образује жири од квалификованих стручњака, који бирају решење које преко факса из Чикага благосиља високопреосвећени митрополит Амфилохије.

Када је све то било завршено по формално прописаним законима, и када су радови на новопројектованом крсту почели, шаљу ми се електронском поштом документи као већ свршени чин. Законска форма била је у потпуности испоштована сем једне али главне: а то је Ауторско право. Међутим, општепозната је писана и неписана и законски непрописана процена да скрнављењем ауторског дела трпи не само уметност, већ нарочито благодат Духа Светога. Ако је једном дат благослов он се не може тек тако просто скинути

и поништити сем ако је Аутор скренуо у јерес или неко страшно злодело. У овом случају ако је пројект Храма испао јеретички онда би требало од њега заиста одступити и спасти га, и поклопити његов грех новим благословеним крстом.

Ја као Аутор пројекта СХХВ схватио сам у том смислу чињенично стање, да је преко мог крста постављен други крст. Догодило се да је Храм два пута крштен, први пут на јавној свечаној промоцији пројекта 1995. године, где се већ у свим детаљима на свим пројектима види како изгледа крст на Храму. Међутим, више пута је у јавним гласилима било објављено да ја нисам Аутор пројекта, да нисам прави доктор наука, и да немам права да потписујем пројекат, јер сам „дао само идеју“, што је у ствари била припрема да се прво потиснем а затим коначно избацам са градилишта.

По интервјуу који на самом градилишту неовлашћено дао самозвани инжењер Михајло Прелевић листу „Глас јавности“ а што су после пренела и друга гласила, Нови Крст је коштао 200.000 ДЕМ и био је лични поклон Мила Ђукановића. Крст је требао да буде подигнут у недељу на Аранђеловдан, крсну славу председника Мила. Међутим, због неодложних државничких обавеза у Цариграду, Мило Ђукановић као председник није могао да буде присутан у недељу 21. новембра, па је чин подизања крста померен за четвртак 18. новембра, три дана пре предвиђеног рока. Уз драматично невреме које је захватило целу нашу обалу и првобитно отказивање програма освећења крста, крст је ипак подигнут иако је могао да буде потпуно монтиран тек два дана касније када се време смирило. После првог отказивања подизања Крста црногорска влада је напустила градилиште, па када је чула да се Крст ипак подиже, прекинула је заседање у Скупштини и целокупна Влада је изишла да учествује у изванредној свечаности.

На прослави „Осам вијекова епархије захумско-херцеговачке“ 26. новембра у Требињу у свом реферату сам изнео још једном свој став о крсту СХХВ у Подгорици у присуству високопреосвећеног Митрополита Амфилохија и ступио са њим у полемику. Главно размимоилажење о схватању какав треба да буде крст на једном Храму Васкрсења могао би да се сведе на његову изјаву:

„Шта ће ми такав крст на Храму на коме не може да буде распет Исус Христос.“

Дакле, супротно од става да на крсту, на куполи не треба да се пројави живописани лик Исуса Христа. Међутим, када се такав крст без кугле постави на куполу, онда се купола као тело Христово поништава као литургијски чин. После разшћивања она пада стрмоглаво на црно тло и остаје само крст мучеништва, што крст једним делом и јесте, али крст без икакве наде у будуће Васкрсење као што је објашњено у предходном.

КРСТ КАО ПРЕСТО

Крст на цркви није крст на коме је разапет Христос, већ може да буде само његов приуговорљени престо – хетимасија, на коме он седи с десне стране свог Оца и влада. На небесима су и анђели – престоли. Зато сам се колебао да ли да поставим копље и трску, иако то може да се брани на некој цркви која није посвећена Васкрсењу, али сам задржао ове дијагоналне као резерву ако би ми статичари тражили да се стабилност крста ојача, што би била мања жртва него да подебљавам стабло крста, јер би и са овим дијагоналама крст и даље остао лак и прозачан, и у првом плану би долазиле до изражаја његове сјајне „безрачне“ лопте на „сјајној сфери“ куполе. Чак и литијски крст који се узноси на врх планине Светог српског краља Јована Владимира с једне стране има Христа разапетог у муци, а с друге стране Христа на престолу у слави.

*Крст са хетимасијом
на врху Свете Горе + 2.033 m*

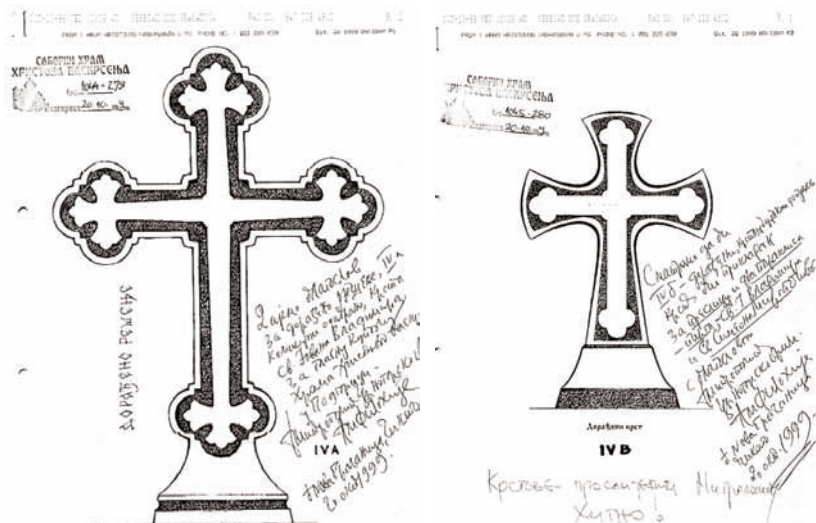
Б. Женски дрвени, живописни или сйрадалнички Крст разайейоѡ Христѡ

ДРВЕНИ ЖИВОТВОРНИ И СТРАДАЛНИЧКИ КРСТ РАЗАПЕТОГ ИСУСА ХРИСТА

Воздигавши победничке златне крстове на камене стубове на тргове у Риму цар Константин се крстио и послао своју мајку у Јерусалим да пронађе истинити животворни страдалачки Крст Господњи на коме је аутентично Христос био разапет. Царица Јелена после много мука пронашла је и откопала три Крста која су била затрпана испод паганског храма посвећеног богињи Венери (опет женској, мада паганској богињи) који је подигао цар Адријан.

Овај унутрашњи Крст увек је искључиво дрвен и живописан, или је бар у принципу од дрвета, па позлаћен и има стабло са постолем за ослонац за заковане ноге разапетог. Поставља се на Часну Трпезу или изнад иконостаса. Крст је закопан у земљу и не лебди на лопти, већ се место лопте не поставља, него живопише брдо Голгота са сахрањеном лобањом првог човека Адама који чека свеопште Васкрсење.

Оно што је заједничко за оба типа крстова је то што су у крајњем исходу оба победничка. Упркос томе што је један укотвљен на безтежинску златну лопту, а други у тешку црну земљу са сахрањеном Адамовом лобањом. И један и други крст проповедају Васкрсење. Предност женског крста је што је доступан оплакивању и целивању, а други узвишен слави Бога на висини, тако да оба крста не могу један без другог тек заједно чине целину повезани љубављу.

Крстови СХХВ награђени одлуком Комисије на анонимном конкурс

ЖЕНСКИ КРСТ НА МУШКОЈ ЦРКВИ У ЦРНОЈ ГОРИ.

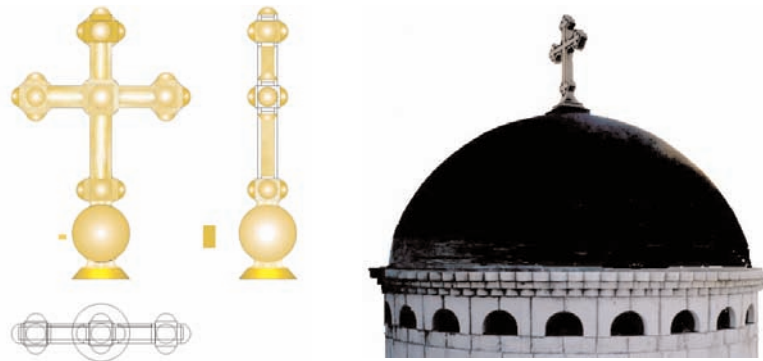
На Саборном Храму Христовог Васкрсења у Подгорици, ако би се прихватили ови ставови догодило се да се баш на једном победничком Храму Васкрсења, да се на царску мушку цркву постави женски крст, или латински крст, који не лебди већ је тежак и укопан у црни гроб, као да је златна купола Голгота на црној гробној земљи. Златна купола – сфера, која треба да на Васкрс, на празник над празницима за време опхода свог народа да се преобрази у цео небески свод – сферу распона до хоризонта и да има недодатљиве ослоњце на крају света сада се суновраћају у прах и пепео. Купола је

пројектована као цела полулопта, дословно и потпуно представљајући идеални модел Логоса златну озарену лопту – идеалну сферу која се дели на половину. Само на таквој полулопти одговара крст који је распршени атомијум који као да представља модел, односно учило слично моделима с којима хемичари представљају и објашњавају везе атома који чине хемијска једињења. Ова круна на цркви је и њена суштина и α и ω . Она је логичан след од реда ка неред и хаоса стварања света ка савршенству. У обради фасаде ова основна идеја аутора стално је трпела ударе. Анафора, уздизање ка висинама требало је да се представља језиком од дивљег камена до савршеног злата. Међутим, камени блокови које слагао је академски вајар Ратко Вулановић је помешана збркана гомила без икаквог реда, која не вуче и не узноси ка никаквом савршенству већ застрашује својим хаосом сада као да је притиснута тежином крста да не одлети.

ХАОС КОЈИ ЈЕ ЗАВЛАДАО НА ГРАДИЛИШТУ САБОРНОГ ХРАМА У ПОДГОРИЦИ

Не може тачно да се тврди како је дошло до тога да се заборави на целовити део пројекта; пројект крстова. Да је у томе можда било и неке намере показује и то што је правна форма била поста-

*Првобитно изворно решење крста оца Драгана Мићковића
са кулама и коначни без кула*

вљена, сем једне главне што смо је већ поменули: ауторског права које се назире још у Законоправили Светога Саве где се каже:

„Мајстора ко унајми овај да не изневерава, а посао другоме поверити не може“

На Саборном Храму нико не може да буде незаменљив, па ни сам Аутор. Увек ће бити неког ко ће на крају схватити и осетити Тајну која откључава и закључава решење. Зидари знају да последњи камен с којим се закључава свод, и који се назива кључ или завршац, мора да одговара и да се уклапа оном што је до тада наиздано и да га притегне. Тако и прави вајари треба да знају какав крст треба да сугубо започиње и завршава Храм.

Коме ће на крају звонићи звона и ударити била?

На расписаном конкурсy за решење крста, аутор, Академски вајар протојереј отац Драган Митровић, осетио је независно целовитост Храма и поднео је првобитно решење какво би приближно прихватио и Аутор архитекта Храма. Међутим Комисија није прихватила то решење те је на захтев и усмерење Комисије Аутор изведеног крста као компромисно решење уприличио крст који је сада на Храму.

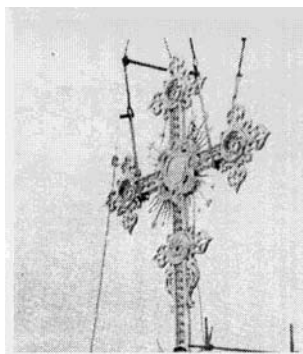
Оно што је споља и унутра на цркви није само оно што се може да се види, већ и оно што се чује и надалеко чује. Постоји у православној традицији велико упоређење: звук који се споља чује увек је звук неке направе, инструмента – од метала или неке твари. То су обично бронзана звона настала још у бронзано доба негде у Кини па су се преко познатих паганских звона Асирије проширила до Европе. Такође се слично догодило са кованим челичним симантронима (српски – била и клепала) који су настали још у гвоздено доба. За разлику од звукова који се чују само у унутрашњости цркве, што је у православној традицији, а што је супротно од традиције муслимана, чује се увек само људски глас смртног човека који има свој век, а што је различито од традиције католика. Споља, изван Цркве у православних, увек се може чути само одзвон инструмента од трајног метала – бронзе, чији је век трајања неупоредиво дужи и непроменљивији од човека и његовог променљивог гласа још у току његовог кратког живота. На Велики Петак дан распећа и жалости симантрон – клепало је трулежно, односно дрвено и држи се у руци ходајући око цркве по тлу, на успомену да је Христос разапет на дрвени крст. Никада се трулежно дрвено клепало не поставља на врх Храма па ни на звоник цркве, а може само да се постави на манастирски конак.

Тако и у звуку имамо паралелу – поређење дрвено клепало – симантрон представља тугу за разапетим Христом на дрвеном крсту, а бронзана звона увек, а нарочито на Васкрс чине радост.

Мада направе – музички инструменти, могу да буду и трубе начињене од рогова рогате марве или шкољки, али и од шупљег дрвета или метала оне не чине главну улогу у православној традицији, и у традицији су старог јеврејског завета.

Први писани траг о звонима код Срба налазимо у зборнику архиепископа Данила, с почетка XIV века, што не значи да звона нису постојала и раније. У биографији краља Милутина он указује како је владар сахрањен у манастиру Бањска у својој задужбини, и како су калуђери, две и по године доцније приметили да се на његовом гробу дешавају „знаменија дивна“ те „поведоше ударати у била и звона“. О судбини ових Милутинових звона данас се врло мало зна али је прастара традиција жива и данас.

Остало је још неизвесно, окршај око тога каква ће бити звона на Храму тек је почела. Надамо се да ће се срећније завршити, него

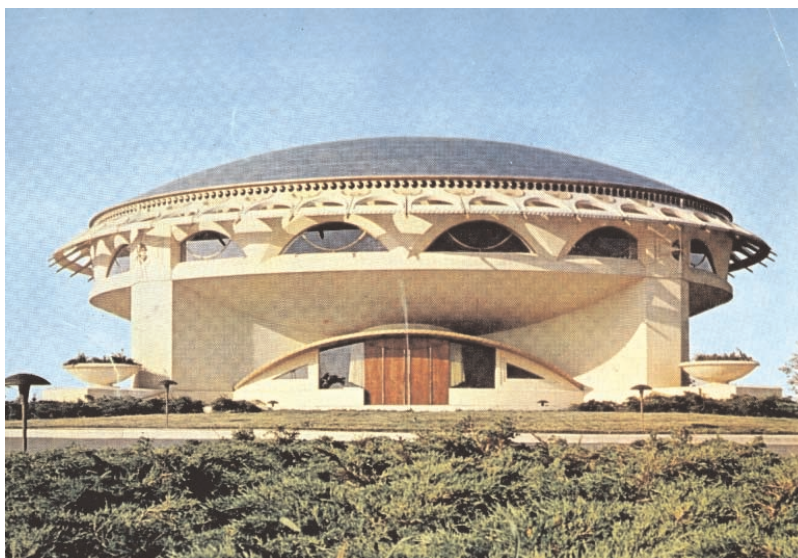
Храм Христїа Сїасїїеља – Москва

Примери данас најзначајнијих подигнутих крстїова православног Саборног Храмова

Храм Светїої Саве – Београд

што се то већ догодило са иконостасом и вратима у катихумени (крипти), а нарочито са облагањем каменим мегалитима. Остаје још питање одговорности зашто урачуњиви и талентовани вајари, и наша традиционална Бенковачка клесарска мајсторска школа нису

Јелинска православна црква у Милвокију посвећена Благовештењу, која је целовитио у облику преоловљене лопте, односно два диска без видљивої крстїа

Крстї сакривен и назире се кроз цео хоризонт у унутрашњости лопте.

Оригинално дело и теологија Франк Лојд Рајта 1960. године, сматра се најзначајнијим делом модерне органске архитектуре XX века

имали приступа у клесарску радионицу која је цело време остала неупотребљена. Зашто су морале да се увезу клесарске машине из Италије и да остану неотпаковане, а да је Мостоградња због рока морала да диже необрађене блокове на куполи, и да се ти блокови тек касније на тој висини ручно обрађују што је неколико пута скупље и неизвесније.

Предраг Ристић

ДУХОВНИ ПУТОКАЗИ

СЛОВО О СВЕТОСТИ СВЕТИТЕЉА САВЕ*

Ваша краљевска височанства,
Ваше преосвештенство, часни оци,
Уважене даме и господо,
Дозволите ми да вас, на празник посвећен нашем светитељу
Сави, ословим речима којима је свети Сава често ословљавао своју
браћу монахе:
Благослови, Оче!
А сада ми, молим вас, допустите да вам прочитам своје

СЛОВО О СВЕТОСТИ СВЕТИТЕЉА САВЕ

„Јер пут је кратак, браћо моја љубљена, којим ходимо. Дим је живот наш, пара, земља и прах; за мало се јавља и брзо нестаје. Мали је труд живота нашег а велико и бесконачно добро као награда.“
Овако се млади монах Сава, у години 1199, кад му је било само 24 лета, обратио светогорској, хиландарској браћи, стварајући своје прво писано дело посвећено уређењу манастирског живота: Карејски типик или Карејски устав. Док је исписивао ове редове у којима наши најбољи истраживачи његовог дела у новије време, Лазар Мирковић, Владимир Ђоровић, Ђорђе Сп. Радојичић, Радмила Маринковић, Димитрије Богдановић – да споменем само оне најистакнутије, препознају позивање на наводе из Псалама и Јеванђеља и из седилне после треће песме погребног канона у чину опела, нама је остављено да наслућујемо у монаху Сави и пробојну моћ сећања на одлазак његовог оца, монаха Симеона. Тај одлазак са овога света збио се 13. дана месеца фебруара исте, 1199. године, на самом крају XII столећа, у обновљеном манастиру Хиландару. Пошто је, као монах Симеон, провео у Студеници годину дана, бивши силни владар српски, Стефан Немања успео је, са својим сином Савом, у

* (Светосавска прослава у Бањалуци 26. јануара 2000.)

томе да се за кратко време, још у 1198. години, доврше радови на поново подигнутом, први пут српском, манастиру Хиландару. Кад је испунио ове, пред Богом преузете обавезе, монах Симеон се посветио молитвеном ћутању, припремајући се за крај живота. У опширнијем „Житију светог Симеона Немање“ које је завршио 1208. године, монах Сава овако описује тај одлазак:

„А када је дошао 12. дан тога месеца, рече:

– Чедо моје, учини љубав, положи ме на расу која је за мој погреб, и спреми ме потпуно на свети начин, као што ћу и у гробу лежати. И простри рогозину на земљу, и положи ме на њу, и положи камен под главу моју, да ту лежим док ме не посети Господ да ме узме одавде.

А ја све испунивши, изврших што ми је он заповедио.“

(...)

„Јер, ваистину браћо моја љубљена и оци, чудо беше гледати: онај кога се сви бојаху и од кога трептаху све земље, тај је изгледао као један од туђинаца, убог, расом обавијен, где лежи на земљи, на рогозини, а камен му под главом, и сви му се клањају, а он скрушено моли од свију проштења и благослова.

А када је настала ноћ, пошто су се сви опростили и били благословени од њега, отидоше у ћелије да врше службе и да се мало одморе. А ја и једнога јереја оставих са собом, па остадосмо код њега сву ту ноћ.

А када је дошла поноћ, утиша се блажени старац, и више ми није говорио.

А када је настала ноћ, пошто су се сви опростили и црквена служба (би), одмах се просветли лице блаженога старца и, подигавши очи к небу, рече:

‘Хвалите Бога међу светима његовим,
хвалите га и на тврђи силе његове!’

А ја му рекох:

– Кога виде те говориш?

А он, погледавши на ме, рече ми:

‘Хвалите га и на силама његовим,
хвалите га и по премногај владавине његовој!’

И пошто је ово рекао, одмах испусти свој пребожаствени дух и усну у Господу.

А ја павши на лице његово плаках горко и дуго, и ставши благодарих Бога, видевши овакав крај овога преподобнога мужа.“

Син је тај који је пао ничице на лице свога оца и плакао дуго и горко, монах је тај који је, уставши, благодарио Богу на просветљеном одласку из живота некада моћног владара Стефана Немање, преобраћеног у скрушеног монаха Симеона. Син у светом Сави окренут је човеку и његовој људској природи, монах је окренут Богу и

његовим божанским захтевима. Син је прозрео човекову склоност према зову греха и слабост према заводљивости зла, јер је појмио слатки јад телесног живота, а монах је већ искусио колико је узан пут што води добром у нама и разазнао да љубав према Богу упућује ка суштинама духовног живота.

У годинама које следе, син ће израсти у великог путника и недостижног дипломату а монах у првог српског архиепископа. Први ће се бавити појавама видљивог у овом пролазном животу, као заданом од Бога, други ће се посветити суштинама невидљивог у непролазном животу духа и душе, на стазама Царства Божијег. Светлосно је чудо што су непрекидно један уз другога, један у другом а у великом сагласју: син уз монаха и писца, путник и дипломата уз архиепископа и мудраца, стварајући непоновљиву личност српског светитеља Саве.

Сви списи његови, од Карејског и Хиландарског, преко Студеничког типика и Житија Светог Симеона Немање до Службе светом Симеону и, најзад, Писма Спиридону, откривају тај усклађени спој који је од личности светитеља створио светлосног савременика свих оних који су, током протеклих осам векова, до данашњег дана, пролазили кроз овај земаљски живот и излазили из њега а умели и хтели да приме светитељеву реч: спој дубоког разумевања за нескладност људске природе, расположене према изопачавању, и вере у човекову жељу да се спасе, нарочито ако је та жеља потпомогнута строгим правилима духовног живота на једној страни, и безмерне љубави према Богу, милостивом према свима који су га спознали, ма колико пре тог спознања тешко грешили – на другој.

Ако савремени читалац Карејског типика пажљиво следи упутства која млади а већ необично ауторитативни монах Сава одређује манастирској браћи, можда ће га задивити његова способност да не пристане ни уз какав вид самообмане. Аутор Карејског типика врло је реалистичан кад, у својој 24. години, брине о томе ко ће га наследити после његове смрти у Карејској ћелији, па каже: „Јер онај кога ја оставим после смрти своје у тој ћелији, он да пребива до краја живота својега незамењен ни од кога.“

Али млади монах је већ спознао да је пут којим ходимо кратак а да је живот наш дим, пара, земља и прах. Зато одмах додаје шта се има урадити кад и наследника кога је он одредио више не буде: „Потом, пак, дајем овакво правило да се примењује: да се скупе игуман светога тога манастира и сва братија, и да бирају мужа богобојажљива, који је подобан да живи у ћелији у месту том.“ (...) „А манастир, ни игуман, да нема никоје власти над ћелијом том.“ Затим следи правило које савремени читалац лако препознаје као везу са сопственом стварношћу, вероватно згранут непроменљивошћу људске природе: „Нити пак за мито да се постави неко у ћелији тој, недостојан правила духовног.“

Слободна сам да искажем своје уверење, настало интуитивно, да је ово правило које сам последње навела, правило које је сам монах Сава морао додати у основни, преведени текст типика, у своме великом старању о чистоти живљења у Карејској молчалници. То правило проистиче колико из његовог дубоког познавања људске природе толико и из особине коју бисмо ми, данашњим језиком, вероватно назвали отвореношћу према сазнањима стеченим кроз сопствена искушавања и искуства. Без те отворености према сопственим сагрешењима која могу бити, према нашим данашњим мерилима, световним, и сасвим незнатна али која су свакако за монаха Саву била битна као самоспознаја о препрекама на путу ка Богу, не би ни могло да постоји, у монаху Сави, тако дубоко познавање људске природе што стално упозорава да и избрани греше јер и онај који је изабран човек је а сваки је човек грешан. Осим тога, пут подвизивања узан је и тегобан, како се каже у Јеванђељу по Матеју а тај навод монах Сава једнако понавља да би упозорио и себе и друге. После Карејског он је те исте, 1199. године, сачинио и Хиландарски типик. Како истиче Димитрије Богдановић, за основу и узор тога типика он је узео уводни део Евергетидског типика из Цариграда али га је продубио и обогатио и сопственим правилима. У Глави 39. овога устава, монах Сава даје поуку и игуману и иконому Хиландара као и свој братији „да чувају све што је заповеђено у овом типичу“, па додаје:

„Ради тога ово (...) и заповедисмо јасно и непокривено постарасмо се изволети, да не би после нашег одласка, нашавши место (...) непријатељ душа наших сотона поколебао вас од првог промисла, и своју праћку поставио и разбио оно што је многим знојем и са многим трудом за спасење душе од Бога добро утврђено и све што се види красотом основано; где и после толиког нашег утврђења и колико је могуће тачности, знам да неће оскудевати зло, нити узрок зла, и развраћење од зле и безбожне звери, и криви узроци и нападаји. Но ви сви, просвећени Божијом благодаћу, знате његове замке и како треба да се од њих уклањате, а то знате из божаствених списа и непрестанога читања поука, и од самога искушавања, и од онога чему се сами у искушењу научисте. Станите против зла чврсто, имајући велику и неразориву помоћ Божију (...)“

Правила о уређењу живота на Светој Гори и о понашању игумана и манастирске браће свакако су била слична у свим уставима које је монах Сава одабирао и преузимао као узоре, али *тїоналїтїейї* ових речи којима упозорава на опасност од зла и у човеку и изван њега толико је особен да превазилази и надмаша све уобичајене вербалне формуле што су се подразумевале, као обавезне, у тим врстама црквених списа. То је тоналитет дубоке истинитости у доживљавању опасности од зла и може настати само из понирања у самоспознају и из препознавања Божије светлости у себи. Налазимо

га на многим местима у списима светога Саве, нарочито на оним посвећеним слову о могућим тренуцима људске слабости и о греху. Овај тоналитет даје и песничку вредност, непоновљиву, појединим исказима Светога Саве. Као потврду сада наводим стихове из светитељеве „Службе светом Симеону“ у изванредном преводу Димитрија Богдановића. Прво следи ирмос из Песме пете:

„Зашто ме одгурну од лица твојега,
светлости незалазна?
Крила ме је тама туђине, јаднога;
него ме обрати, к светлости заповести твојих
путеве моје управи!“

Ово је, затим, ирмос из Песме шесте:

„Молитву своју излићу Господу,
њему ћу да објавим тугу моју,
јер злима душа моја напуни се
и живот мој аду приближи се;
но молим се: као Јону
од смрти, Боже мој, подигни ме!“

Упућивање на сталну борбу против зла које у разним облицима вреба грешног човека, искуство о сопственој слабости у тој борби и позив на самоспознавање на уском путу ка Божијој промисли али без страха од сазнања о себи – то су основна упутства која нам је, за уређење живота не само монашких, у давној прошлости, него и наших, световних, у овој садашњости, оставио светитељ Сава. Осветљавајући себе, сопствену природу и људску природу уопште, он је упућивао и све оне који су долазили после њега, током осам векова а нама претходили, као што упућује и нас који сад ходимо кроз живот, краткотрајан и пролазан као пара. Упућује нас да суштину вредности тог нашег краткотрајног промицања кроз земаљско постојање нађемо у светлостима духовног живота.

Умемо ли ми, данашњи припадници расутог и пострадалог српског народа, нација – да употребим старинску реч коју је радо употребљавао и Милош Црњански, умемо ли ми да чујемо ову поруку светога Саве? Да ли смо духовно оспособљени да разазнајемо светлост његову што нас прати кроз столећа и постоји и над нама и у нама и у овом црном часу нашег бивања? А час је црн, можда најцрњи од Боја на Косову. И сад нам, као и онда, прети нестајање, али је садашње погубније од некадашњег. Не научивши ништа из дуготрајне националне несреће, затиремо се међу собом и у себи, па ће нас сатрти и затрти и они око нас. Зато ми допустите да кажем, уз дрхтај што изговарам тако страшну истину: бојим се да не умемо, ни у

оваквом часу, да пођемо ка светлости Савиној, јер смо кроз дуги низ деценија, а нарочито после Другог светског рата, заборавили како се ослушкује његова реч. У последњих пола века је заборав, којем смо и иначе склони, био и наређен од надређених а примао се као коров, па је само цикљао. И не заваравајмо се, не дозволимо да нас самообмањивање превари: цикља још, свуда, и у нама и око нас. Зато се вера и окренутост вредностима духовног живота тако споро и још доста површински враћају међу Србе. Није ли свети Симеон Немања, како се каже у његовом Житију написаном Савином руком, у часу одласка заповеди потомству своје: „Имајте љубав међу собом!“ А потомство се вековима тешко оглушивало о ову заповест, а можда се најтеже – зар нам не изгледа свима тако? – огрешује у овој садашњости која траје већ читаво десетлеће, без мира, без сагласја, без љубави, у јаду и у патњи. С мудром намером је монах Сава започео Карејски типик наводом из Псалма 110, одељак 10: „Почетак је мудрости страх Господњи, разума су добра сви што тако творе.“

Ако настојимо да опет приближимо, у овом свом земаљском постојању, светлост духовног наслеђа које нам је оставио светитељ Сава, онда је неопходно да се, свакога дана и свакога часа у томе дану, посвећујемо борби против зла које је узело маха у свему свету а нас увукло у царство своје. Праведни гнев Божији сручио се на нас, Србе, несрећни народ, због наших тешких сагрешења и зато смо се и нашли у господарству зла и таме. Потребно је да се свако од нас одлучи на себи подобан а тегобан пут ка просторима духовности и светлости који се, у ово доба, свуда подцењују. Ако тако одлучимо, осетићемо да светитељ Сава, који нас никада није напустио, лебди пред нама и светлошћу својих речи помаже нам да издржимо на тегобној стази ка могућем избављењу.

То је избављење које тек треба заслужити. Редом и радом, одрицањем од размирица и подвала, лажи и обмане, од безумља. Страхом од Господа, не од човека, одбранимо се од модернизованих облика зла који су нам се увукли под кожу. На данашњи дан обраћамо се молитвом светитељу Сави да се, са оцем својим светим Симеоном, пред Господом моли за нас. Молимо га да се моли као што се молио у стиховима из Песме пете у Служби светом Симеону:

„Напастима различним змија непријатељска
подигла се на стадо твоје,
али њу, оче, оружјем крста
и молитвом својом умртли,
и мир од Бога отачаству ти измоли,
богомудри Симеоне!“

Пођимо према светлости нашег светитеља Саве, макар корак по корак, али незауостављиво.

Захваљујем Његовом преосвештенству владике Јефрему, Културном центру у Бањалуци, Извршном одбору и градоначелнику Бањалуке што су ми учинили част и позвали ме да ступим у ред оних уважених беседника који су, последњих година, држали светосавску беседу у Бањалуци.

Хвала вам свима.

Светлана Велмар-Јанковић

БОГУ ЈЕ СВЕ МОГУЋЕ

Српски народ и српска држава су у тешкој кризи, на великом историјском испиту. То сви видимо и болно осећамо. Од Српске Крајине и Славоније, преко Српске Босне и Херцеговине, до Српског Косова и Метохије – свугде потоци српске крви и суза, свугде патње и страдања, ране на телу и души. А када су се слуге умориле, појавиле су се и газде са хиљаду авиона и бомби да нас и лично мрцваре и касапе. И није, изгледа, све завршено. Још нам прете. Држе исукан мач и траже разлог да наставе крвави пир, како би нас коначно затрли.

Сви, дакле, видимо да смо у тешкој, готово безизлазној ситуацији, на самој ивици провалије. И сви се питамо: где је избављење, где спасење од пропасти. Неколико векова пре Христовог рођења, Ниневљани су били у сличној позицији: послат од Бога, Јона им је прорекао да ће за четрдесет дана Нинева пропасти. „И Ниневљани повероваше Богу, и огласише пост, и обукоше се у кострет од највећег до најмањег“ (Јон. 3, 5). Њихов краљ заповеди да се сви „покрију кострећу, да призивају Бога јако, и да се врати сваки са свог злог пута и од неправде која му је у руци. Ко зна, еда се поврати и раскаје Бог, и поврати се од љутог гнева свог, те не изгинемо. И Бог виде дела њихова, где се вратише од злог пута свог; и раскаја се Бог од зла које рече да им учини, и не учини“ (Јон. 3,8–10). А петнаест векова после Христовог рођења руски народ се суочио са великом најездом Монгола. Ево шта о томе пише у „Житијима светих“ за 26. август:

У дане благоверног великог кнеза Василија Дмитријевича,¹ самодржца руског, при светом митрополиту Кипријану,² догоди се најезда на Руску земљу агарјанског цара Тамерлана, монголског завојевача. Овај Тамерлан, подигавши се са истока са великом војском, покори многе земље, па се најзад приближи руским границама. Подилазећи к Рјазанској области, Тамерлан заузео град Елец,

¹ Василије II Дмитријевич владао од 1389 до 1425.

² Управљао московском митрополијом од 1380 до 1385. године; затим по други пут од 1390 до 1406. године.

зароби кнеза елецког и поби мноштво хришћана, јер беше велики мрзитељ и љути мучитељ хришћана. А и хваљаше се Тамерлан да ће опустошити сву земљу Руску и искоренити веру хришћанску; стога се креташе ка граду Москви, са намером да га разори.

Када велики кнез Василије Дмитријевич чу за то, скупи своју војску и крену ка граду Коломни. Отишавши оданде он се заустави на обали реке Оке, и ту се укопа против непријатеља; а Тамерлан се задржа на једном месту петнаест дана. Када велики кнез и хришћанска војска његова дознаде за велику силу незнабожног цара који је дошао на Русију са огромном војском, и када такође чу за злу намеру његову, он са свима војницима својим подиже к небу руке и са сузама се мољаше Богу и Пречистој Матери Божијој за избављење од безбожног агарјанина овог, и призиваше у помоћ велике угоднике Божје, свете јерархе Петра и Алексија, преподобног Сергија и остале руске чудотворце. У исто време велики кнез посла у Москву и замоли свог духовног оца, преосвећеног митрополита Кипријана, да наложи народу пост са молитвом, и да пошаље у град Владимир да оданде узму чудотворну икону Пресвете Богомајке и пренесе је у Москву ради заштите руске престонице. Светитељ Божји Кипријан и раније помишљаше да чесну икону ову пренесе у Москву, а када стиже наређење од кнеза, он тада веома усрдно захвали Богу што је ту мисао ставио у срце великоме кнезу; и ову своју мислену сагласност са великим кнезом свети митрополит сматраше као знак Божјег благоволења и саизволења, да се чудотворна икона Пресвете Богородице пренесе у Москву. Стога митрополит одмах посла угледне људе из духовног реда у Владимир по чесну икону Богоматере. И скупивши све духовништво и мноштво народа, свјатјејши митрополит саборно одслужи молепствије за победу над непријатељима и наложи свима пост са молитвом; и сам не одлажаше од цркве, вршећи богослужења дан и ноћ и топло се са сузама молећи за великог кнеза, за војску његову и за све православне хришћане.

Када се чесна икона, преношена из Владимира, приближи граду Москви у петнаести дан месеца августа, на празник Успенија Пресвете Богородице, изиђе јој у сусрет преосвећени митрополит са целокупним духовништом и мноштвом народа. Угледавши ту свету икону, сви падоше на земљу и поклонише јој се као самој Пречистој Матери Божјој која је дошла к њима, и примише је са неисказаном радошћу; и гледајући у икону, сви проливаху сузе и мољаху се за избављење од агарјанске најезде.

И ова заједничка усрдна молитва свих не би узалуд: јер истога дана у који чесна икона Пресвете Богородице би пренесена у Москву, нечестиви цар агарјански Тамерлан, престрављен ужасним виђењем у сну, помете се и побеже натраг са свом војском својом, иако га нико није гонио. А то виђење беше овакво: он виде пред

собом превисоку планину; са њеног врха иђаху противу њега светитељи, носећи у рукама златне жезле и претећи му; над светитељима он виде у ваздуху необичну светлост, и усред ње неку Царицу у слави неисказаној, обучену у порфирну ризу, Царица је сијала муњеликим лучама јаче од сунца; око Царице се налажаше неизбројно мноштво наоружаних војника који Јој служаху и као да се за битку припремаху; руке Царичине беху пружене к небу, Она као да се мољаше; затим Тамерлан виде где му Царица грозно прети заповедајући му да се удаљи од граница Руске земље, и као издајући наредбу Својој војсци да удари на њега.

Од овог страшног виђења Тамерлан се препаде, па скочивши са постеле престрављен повика: „Јао мени, како је страшно ово виђење! – И дрхташе тресући се и јечећи, и бејаше као у неком бунулу. А након неког времена дошавши к себи, он призва своје кнезове и војводе и исприча им све што виде, тресући се још од страха. А ови, слушајући царево казивање и гледајући га како се тресе од страха, и сами се уплашише, и у недоумици питаху један другога: Шта ће то бити? – Неки говораху: Виђена Царица јесте Мати Бога хришћанскога, Исуса Христа; несумњиво Она је намерна да заштити хришћане, јер је Она њихова Помоћница и Промислитељка. – Тамерлан рече: Ако хришћани имају такву Помоћницу, онда смо ми узалуд кренули на њих, и напразно се мучимо; јер ако Она пошље на нас само једног од оних што Јој предстоје, све ће нас победити, да ми нећемо бити у стању наћи ни места куда бисмо побегли.

И тако се овај нечестиви цар са свом агарјанском војском својом врати натраг, бежећи са стидом; јер агарјанима изгледаше као да их многи пукови војника из земље Руске гоне; и страховито преплашени тиме, они газијаху један другога, бацајући своје оружје и остављајући сав плен.

Тако би православним хришћанима дарована победа над непријатељима без боја, и превласт без проливања крви, молитвама Пречисте Дјеве Богородице.

Ова најезда Тамерлана са агарјанима и чудесно прогнање његово из предела земље Руске догодило се 1395. године. Од тога доба у царственом граду Москви би установљен празник у част сусрета Владимирске иконе Пресвете Богородице, у незаборавно и захвално сећање на чудесно избављење од агарјана, даровано заузимањем Божје Матере. Нека је Њој, и рођеном од Ње Христу Богу, и од нас част, благодарност и поклоњење, сада и увек и кроза све векове. Амин.

Ови примери нам сведоче да *из сваке невоље, ма како нам она стїрашно и тїрагично изгледала, йосїтоји излаз*. Ништа у овоме свету није „записано“, ништа није судбински предодређено; живот сваког појединца и историја сваког народа су отворени. Рај и пакао

никоме нису унапред „пресуђени“, они су наш избор, наше опредељење. Све зависи од нас самих (в. 2. Кор. 5,10). Све животне битке, и личне и колективне, добијају се или губе најпре у срцу. Ако смо се у срцу предали, ако мислимо да нам као народу нема перспективе, да су и Косово и Метохија, па и цела српска држава пропали и изгубљени – вероватно ће тако и бити. Ако ли верујемо и чинимо супротно – ако се уздамо у Бога, ако Му вапијемо дан и ноћ са чврстом вером, нема те силе, нема те злобе земаљске и поднебеске која се неће, као кула од песка, урушити од свемоћи Божје. Ово није бајка, ово је стварност Богочовечанске заједнице – Цркве. Ми имамо Бога који је Жив, који је Отац наш, који чује наше молитве и одговара на њих. Наш Бог није „нешто“, „нека сила“, безлични „Абсолют“. Наш Бог је Личност Троједина, Жив-Живцат, коме смо ми усиновљени преко Господа Исуса Христа. И као што ми људи комуницирамо једни са другима, и тражимо и добијамо тражено једни од других, тако исто треба у покајању и без двоумљења да се обраћамо своме оцу Небеском, и добићемо помоћ од Њега. Зар је тешко схватити оно што тако јасно пише у Еванђељу: „Иштите и даће вам се; тражите, и наћи ћете; куцајте и отвориће вам се...“ (Мт. 7,7–11). И на другом месту: „Ако ко рекне гори овој: дигни се и баци се у море, а не посумња у срцу своме, него узверује да ће бити као што говори, биће му што год рекне. Зато вам кажем: све што иштете у својој молитви, верујте да ћете примити, и биће вам“ (Мк. 11, 23–24). Значи „све је могуће оном који верује“ (Мк. 9,23); Апостол Петар је несумњалачком вером ходао по узбурканом Галилејском језеру, а када је посумњао, почео је тонути. И шта му је Господ тада рекао? – „МалOVERНИ, зашто посумња?“ (Мт. 14, 27–31).

Српски народ и држава су на великом, историјском испиту. Неки сматрају да се право решење и излаз из несреће која нас је задесила, крије у одговарајућем економском и политичком деловању. Наравно, прегнуће и на овим пољима је неопходно, али не би смело бити ни једино ни главно. (Нарочито би погубно, по нашем мишљењу, било безрезервно приклањање западњачком тоталитарном, неофашистичком и неоколонијалном политичком узорку. Тиме бисмо можда сачували народно и државно тело (уз прећутни пристанак да будемо марва са којом ће „газде“ комуницирати само уз помоћ штапа и шаргарепе), али бисмо душу засигурно, и то релативно брзо, изгубили. А шта нам вреди ако све шарене лаже антихришћанског новог светског поретка добијемо, а души својој науди-мо?). Једино истинско ваљано решење је у области духовног. Оно подразумева преумљење, покајање, враћање изворним вредностима хришћанске вере која је уобличила српско национално биће кроз векове. Пружа нам се историјска, можда и задња прилика да се са широког пута формалистичког, млитавог и разбашкареног хришћанства (= обљутавеле и ником потребне соли) вратимо на узани

пут који води у живот вечни – пут љубави према Богу и ближњем, пут подвижништва у посту и молитви, пут ревновања за Истину, пут живе вере која и брда премешта и мртве васкрсава.

„А зар Бог неће одбранили изабранике своје који му вапију дан и ноћ, и зар ће оклевати? Кажем вам да ће их убрзо одбранили. Али Син Човечији када дође, хоће ли наћи веру на земљи?“ (Јк. 18,7–8).

Родољуб Лазић

УПОКОЈИО СЕ

АРХИМАНДРИТ ДЕСИМИР (ВЛАТКОВИЋ), ДУХОВНИК МАНАСТИРА СВ. ПЕЋКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ

Упокојио се у Господу дугогодишњи професор Београдске и Призренске Богословије, Управник монашке школе и дугогодишњи духовник Манастира Пећке Патријаршије, отац Десимир, у Пећи, 5. јуна (23. маја) 1999. године.

Архимандрит, о. Десимир Влатковић рођен је 1. маја 1916. г. у селу Јошану, у Лици. На крштењу је добио име Душан. Основно образовање, мали Душан, завршио је у свом родном месту. Четвороразредну монашку школу завршио је пред Други светски рат у манастиру Високим Дечанима.

За време Другог светског рата Душан се нашао у манастиру Раковици код Београда. Тамо је имао срећу да буде послушник (послужитељ) Њ. Светости Патријарху Гаврилу (Дожићу), измученом терором по затворима, када су га Немци, негде 1942. године били болесног довели у манастир Раковицу на лечење и опоравак. Тада му је Душан Влатковић, свршени ученик Монашке школе био од велике помоћи, бринуо се о његовом здрављу и исхрани и неговао га као дете свога родитеља.

Са Патријархом Гаврилом заједно је пошао 1943. г. у манастир Војловицу код Панчева, где ће Патријарх Гаврило и Владика Николај, та два наша јерарха-мученика бити у кућном затвору под стражом немачких војника све до септембра 1944. године.

Хтео је Душан да и ту, у манастиру Војловици, послужи свом Патријарху. Но по наређењу немачке страже, он се морао вратити у Раковицу, а у Војловици остају уз Патријарха и Владика Николаја: протосинђел Василије (Костић), потоњи Епископ жички и синовац Владике Николаја, Јован Велимировић, потоњи епископ шабачко-ваљевски, као и Живорад Васић, искушеник жички, који су се уз Владика Николаја налазили и у Љубостињи. Њих тројица су били главни телохранитељи ових наших јерараха мученика, све док их обојицу нису Немци крајем септембра 1944. г. интернирали у Немачку, у злогласни логор Дахау.

По повратку из заробљеништва и са лечења из Карлових Вари 1946. г. Његова Светост Патријарх Гаврило потражиће свог послушника и телохранитеља у мученичким данима рата, имајући у њега поверење да и даље буде уз њега, а уједно да се и он њему одужи. Зато је желео да Душан Влатковић станујући у згради Патријаршије, заврши Богословију а потом и Теолошки факултет.

Замонашио га је Његова Светост Патријарх Гаврило у манастиру Раковици 1947. и дао му српско име – Десимир.

За јерођаконa рукоположен је 13. јула 1947. г. а за јеромонаха 21. новембра исте 1947. године у Саборном храму у Београду.

Чином синђела одликован је на Св. Николу, 19. децембра 1953. г. а чином протосинђела 1961. године у Епархији жичкој.

На предлог Његове Светости блаженопочившег патријарха Германа, Св. Арх. Синод одликовао је о. Десимира чином архимандрита за време редовног заседања Св. Арх. Сабора СПЦ у Пећкој Патријаршији, 14. маја 1988. године.

За време свога активног службовања у Цркви, а и после у пензији, о. Десимир је био постављан на разне дужности: Одлуком Св. Арх. Синода од 10. марта 1953. г. био је постављен на дужност економа Богословије Св. Саве у манастиру Раковици, а потом и за наставника ове Богословије од 24. августа 1953. г. с тим да и даље врши дужност економа.

Професорски испит положио је 1959. г. Као професор Богословије обављао је 1960. г. богослужења и дужност духовника у манастиру Ваведењу у Београду.

На предлог Епископа жичког Василија (Костића) Светом Архијерејском Синоду СПЦ, основан је у манастиру Преображењу код Овчар Бање монашког семинара, 26. маја 1961. године. За предавача и Управника тог монашког семинара постављен је о. Десимир, кога је Еп. Василије исте године произвео у чин протосинђела. На тој дужности професор, о. Десимир, бива од 1961 до 1964. године, када као професор Београдске Богословије буде постављен на дужност професора Призренске Богословије.

Одлуком Св. Арх. Сабора СПЦ основана је у манастиру Острогу такође монашка школа „Свети Василије Острошки“, 31. маја 1967. г. Тада се одлуком Св. Арх. Синода протосинђел о. Десимир упућује из Призрена у Манастир Острог, да као професор Богословије Св. Саве у овој монашкој школи, поред наставничке дужности врши и дужност Управника монашке школе, 30. јуна 1967. године.

Одлуком Св. Арх. Синода од 14. новембра 1967. г. разрешен је дужности Управника монашке школе и поново је упућен на своју претходну дужност у Призренској Богословији.

У Призрену није дуго остао. Св. Арх. Синод разрешава га 31. децембра 1969. г. дужности у Богословији и бива постављен за духовника у манастиру Пећкој Патријаршији. На тој дужности, о. Де-

симир остаје све до пред своју смрт, готово 30 година, када се теже разболео, тако да није могао више вршити своју свештеничку и духовничку дужност у Манастиру. Сестре Пећке Патријаршије су га поштовале и у његовој болести са пуно сестринске пажње неговале.

Сахрањен је уз све почести које му као свештенмонашком лицу у архимандритском чину и припадају. Опело над његовим одром извршио је Његова Светост Патријарх Павле, 6. јуна 1999. г. са већим бројем свештеника, братства манастира Дечана и других манастира а у присуству манастирских сестара и већег броја народа.

Отац Десимир је био веома способан човек, веома дисциплинован, на махове и претерано строг, али је ипак сасвим одговорно вршио своје дужности.

Као економ није много штедео школску касу; више се трудио на томе да ученици и школа буду добро снабдевени са свим намирницама, постељином и уопште школским инвентаром. Тако је чинио и у Монашкој школи. Због тога није марио да дође и у сукоб са претпостављенима. Водио је више рачуна да ученици имају изобилну храну и топлу постељу, него на штедњу.

Као професор био је веома марљив и добар предавач. Изузетно је добро познавао и лепо предавао историју. Према вредним и веселим ученицима био је врло расположен, а према slabим и немарним био је понекад и претерано строг. Но ипак ученици су га много волели. У колегијуму умео је да буде весео и објективан у решавању многих ствари: такав је био и према претпостављенима. Међутим, понекад је знао и да промени свој став и да буде нетолерантан.

У Пећком манастиру као духовник био је вредан у вршењу богослужења. У том погледу нису се никада сестре овог манастира на њега жалиле. Као изузетно добар историчар, у дужности манастирског кустоса, веома је лепо и исцрпно посетиоцима објашњавао историјат манастира. То би била понекад читава професорска предавања са пуно историје, веронауке, етике и догматике.

Отац Десимир није био тип аскетског монаха, али је био веома морална личност, иако доста опоре и строге нарави. Због тога он се није увек објективно сналазио у неким наравима и финим карактерима, као што је и ово уистину честито сестринство, на челу којег се налази мудра, изузетно смерна и трпељива игуманија мати Февронија. Ипак о. Десимир, био је овом сестринству, поготово у старије дане, од неизмерне користи за њихов духовни напредак и спасење, као и народу тога краја и многим посетиоцима.

Бог да прости оца архимандрита Десимира, професора и духовника нашег. Нека му је вечан спомен у памћењу Божјем, и блажен покој у царству небеском.

Архимандрит Јован (Радосављевић)
професор Призренске Богословије

ДУХОВНИ ЖИВОТ

ДНЕВНИК ДЕЧЈЕГ СКЛОНИШТА СВ. НИКОЛЕ „БОГДАЈ“ У БИТОЉУ*

Улазак у кућу и почетак рада од 1-ХИ-1935.

29/16 Новембра 1935. год. у петак допутовала је искушеница сестра Даница са своје двоје деце. У кући још није било ничега, ни једне ствари, ни хране ни живља (сем у 1 соби чувара, послужитеља духовног Суда Глигорија руса са женом македонком и дететом усвојеним, и њихових ствари). Само смо били затекли дан раније донешен 1 *шовар грва* из Манастира Св. Петке код Цапара, од мати Марине. Одма смо горе zaloжили фуруну да се греју путници прокисли и те ноћи су преноћили на поду, на ново купљеној асури (рогозини), коју купи Отац Калист, монах Ман. св. Бог. Сливнице, који их и доведе. Имали су своју храну.

1 – (18) – ХИ–1935. Дан уједињења. Недеља.

2–ХИ – Први *јуџи* кувамо ручак – посно сочиво.

Имамо четворо деце. Мали Никола Анастасијевић, 4 године стар, који је први и записан у склониште Св. Николе, које по својој милости према деци основа Његово Преосвештенство Епископ Охридско-Битољски НИКОЛАЈ. Овај случај би као доказ нама од Св. Николе, да се прво записано дете зове Никола. Друго дете је сестра Николина Ванђелија Анастасијевић, 2 и по године стара. Друго двоје деце су сестре Данице, већи Драгољуб Јоксимовић, уч. I раз. основ. шк. и мала Јованка, стара 4 год.

* Дневник Дечјег Хранилишта Св. Николе „Богдај“ у Битољу, је написала сестра Нада С. Ацић од 1. ХИ 1935. до 21. VI 1937. Сестра Нада је, по благослову Владике Николаја и као његова духовна кћи, бринула о исхрани и васпитању 80-оро (а некад и више) сиромашне битољске деце. По савету Владике, свему је придавала значај и све је записивала. У Битољу остаје све до рата 1941. г. (непуних шест година). Замонашена је 1948. г. у манастиру Сретење. Године 1949. прима манастир Св. Ђорђа у Враћевшници, где остаје као игуманија до смрти 18. XI 1975. г.

Дневник садржи пет мањих свезака и налази се у поседу манастира Враћевшнице. Овај текст је веран препис оригинала, који је учинила једна од монахиња овог манастира, по благослову игуманије Стефаније.

(Опширније о игуманији Ани у неком од следећих бројева.)

Није било седишта, деца су стојећи око стола ручала са апетитом. Астал је позајмљен од чувара Глигора.

Даске и лејиве су купљене данас и столар у једној соби започиње свој посао: израду намештаја потребног. Прво је направио за мене кревет, даскама спојио она два гвоздена дела креветска, добивена на дар при скупљању прилога. А затим је одма започео правити клупе.

Сламарицу смо купили и опет напунили код војске.

Кашика 4 добили смо од брата Павла Павловића.

Најћис на кући: Дечије Склонишће Св. Николе Боџгај израдио је брат Павле Павловић, молер, и таблице које се руком упућују, са натписом Дечије Склониште, које је закуцао по сокачићима који воде ка Склоништу. Исто тако и натпис са руком која показује где је „Света Водица“ (десно на кући). Све ово нам је Павле израдио са великом љубављу и радошћу, као комшија.

Досељавам се у кућу из стана у вароши са истим осећајем, као у цркву да ступам. Много захваљујем Богу и Св. Николи да омогућавају живот у овоме дому.

4–XII-Вавегење

Ишли смо у цркву на причешће. Мајстора, који ће нам зидати пећ, замолила сам и купио нам је данас дрва мало на кило, стругана. Учимо се великој штедњи дрва. *Каца за кућус* је стигла. Послао нам је Отац Василије, старшина Цркве Св. Димитрија. Служила је за Богојављење за свећење водице. Добили смо на реверс.

Већ примамо и посете. Прва нас је посетила сестра Аспасија Павловић. Улазе сестра Благородна Бошковић (код којих сам становала), Г-ђа Бистрин и Г-ђа Јаковљевић. Оне доносе пун зембил неких дарова. Прва искаче из зембила *мачка* мима, дар од Благородне. Г-ђа Бистрин нам је донела: *гуње, меда у шољи* поцеланској и *блузу* дечију.

5–XII–1935.

Од јутрос се свуда вест чује: „Дошао је Деда Владика“. Синоћ. Оно шта смо толико чекали, Богу хвала, дочекали смо. Много сам радосна. Била сам пошла на пијац да купим товар дрва, и свратила да замолим брата Димитрија Петровића кројача да пође са мном, да ми помогне у том послу, јер први пут у животу купујем дрва, кад ми он рече да је Преосвећени стигао. „Сад је такав ред, да ми први идемо код Владике на добродошлицу.“ Ишли смо раскаљаним улицама брзо и весело ка Митрополији. Толико сам била радосна, као да ћу свог Родитеља видети.

На улазу у Митрополију срели смо Г-дина Ректора Богословије, и рече нам да није Преосвећени код куће. Излазећи из Богородичине цркве, на прагу црквеног Суда сретнем Владика са Г. Ректором, иду у Митрополију. Примивши благослов, радосно сам

поздрављала Оца нашег који нам дође. Био је и сам много весео. Позвао нас је у Митрополију. Пењући се уз степенице, говори: „Хајде, хајде, иду два ректора, – ректор Богословије и ректор Богдаја.“

– Ви то Преосвећени много величате Богдај.

„Па ви сте још на почетку, али и ти ћеш имати толико. Ректор има 200 питомаца, и ти ћеш имати 200 питомаца.“

Разговор је текао у салону о Богословији. Мене је Преосвећени запитало о случају са болесницом студенткињом у Београду, и најзад казао:

„Сутра ћу доћи да видим Склониште, па ћемо тамо разговарати о свему на лицу места. Јел’ тако је најбоље. Ви сте најмлађи, мораш имати стрпљења, прво хоћу да обиђем Богословију и друго.“

ПРВА ПОСЕТА ПРЕОСВЕЋЕНОГ ЕПИСКОПА НИКОЛАЈА ЊЕГОВОМ ДЕЧИЈЕМ СКЛОНИШТУ СВ. НИКОЛЕ „БОГДАЈ“ У БИТОЉУ, 6–XII–1935. Г.

На улазу у кућу срели смо Владика са хлебом и сољу. Задовољан се осмехнуо и благословио: „да Бог да да кућа буде увек пуна и сита, и Божији благослов да је у њој на деци и свима вама“, па је, примивши хлебац од мене, предао детету: „ево теби“. Данас дође спасеније дому овоме, понављах у себи. Деца и сестра Даница примише благослов, и ја, па скроз кроз кућу прође Владика лагано и упути се (ка) водици.

„Е, како је овде лепо. И ова чудесна водица. Хајде завати“. Са дугом дршком, циментом захватим из бистрог извора и поднесем Преосвећеном. Он поче молитву и песму. Благослови, напи се и уми. Баба Заха, која из цркве стиже, не даде му да проспе остатак воде. „Чекај и ми да се напијемо по тебе“, говораше са великом одавом љубављу према Владици.

Враћајући се ка кући, ишо је лагано преко још зелене, мокре траве, разгледајући околна имања, која гледа да докупи: „Е, како ми се чинило ово много веће до нас. Мало је ово.“

„Хајдемо горе, да видимо шта је тамо“, и прво уз басамаке кад се успео пошао је у трпезарију, где су наши мајстори зидали пећ, велику четвртасту од старог материјала (од две срушене турске пећи). Од две собе, направили смо једну пространу. Слутила сам да се ово Владици неће допасти, и заиста.

„Шта ће то кад има камин. Ја не разумем. Овде је требала једна мала пећ, само да допуни топлоту камина, а ово није требало.“

– Ако се за ову пећ љутите, молим Вас, само се на мене љутите, и мене грдите, јер је толика разлика била у цени, да сам за ово ја сама решила, и сама сам крива.

„Немам шта да те грдим, али то није било потребно“. – (Док председник нашег Одбора Г-дин прота Карановић задовољно одобрава систем и облик пећи).

„Хајдемо сад код тебе“ и седајући Владика говори, – „О, где си ти дошла Надо, из оног дворца твог (где живиш у Београду), дошла си овде у ову турску кућу“. – „Ово је лепши дворац од дворца“, рекох.

„Љубав је довела, љубав је покренула. Зато је дошла овамо. Тако стоји у Св. Писму – Нероткиња ће имати више деце, него она која рађа. Ето то је за оваке случајеве казано. И збиља, она ће имати више деце, него жена која рађа троје-четворо, а она ће имати пуно деце, неколико стотина. То се мисли на духовну децу. Светитељке су биле девојке, а имале су стотине и стотине деце. Колико је своје деце имала Св. Петка? Па Св. Сава, он је родио наш цео народ, а био је девојка целога свога живота. Дошла си овде да оставиш велики спомен твојим родитељима и теби.“

– Вама за спомен да буде, Вама спомен. (Ово св. миро на Вашу главу, шапутала сам у себи).

– „Имаћеш овде пуно кћери и синова ових малих. Како се ти зовеш?“

– То је Никола, први питомац који је уписан у склониште.

„А то је Никола, оди мени Никола“. И прими дете к себи, и милова га као некад Господа Симеон Богопримац.

„А та девојчица?“

– То је сестра Николина.

„Колико их већ имаш, – петоро. Каже, да на небесима после ова деца не иду својој мајци, него њиховој духовној матери.“

Послужили смо меда место слатка и кафу. Дошао је муслиманин, кога је позвао био Владика, комшија. Владика га пита како живе, како комшије и за неке по имену. Не беше седиште за њега, а турчин сави ноге и седе на под.

„Треба да имаш Надо неке мале столициче за муслимане кад дођу, они су научени на ниском да седе, знаш онаке ниске тронеге столициче.“

Замолила сам да донесу кадионицу са жеравицом, да нам Владика окади дом. Пре него што мету тамњан на жар, Владика замоли турчина да изађе, да се не љути, јер ћемо ми овде мало да се помолимо, по нашем обичају. Запалисмо и свећу, и Владика поче молитву са песмом. Окади иконе и кревет мој и нас. Било је ово све толико пријатно и својски, и сви који бесмо у соби имасмо неку заједничку мисао и жељу и добру вољу међу собом. Био је ту прота

* Искушеник брат Др Радоје Арсовић, уредник Мисионара уђе у хелију касније. Он ћутке учини земни поклон Владици и прими благослов. „Деде докторе“ рече Владика, „покажи им како се правилно прави метаније“. Он одма учини неколико метанија смирено и послушно. „Ето тако треба руке држати, видели сте“ потврди задовољно, „треба све знати“.

Карановић и Др Арсовић* и брат Димитрије, сестра Даница са својом децом и сестра Аспасија и баба Заха и још две-три жене, и Глигорова (чувара) жена. Сви ми смо у једномислију и много имамо љубави за нашег Владика и за ово дивно Његово дело. После молитве је Преосвећени помазао уљем из кандила децу и нас. После је се опет село и почео говор о развиту рада и куповини имања, питао је Владика, чије је ово десно, и чије је имање у позадини нашег, и она доља.

– А зашта ће вам толико? – пита прота Карановић.

„Како зашто, овде треба да се зидају зграде, то има да ври као у кошници, толико ће то деце бити. Стотине! Ја тако мислим, само не журим. Полако.“

И затим, посла Владика брата Димитрија да иде са оним турчином, да распита дискретно о сопственицима околних имања, и о намерама продаје. „Доведи га (турчина) прво да се поздрави, да се он више не враћа. Како беше овде страшно, ту се није смело прићи. Хришћанин овде није смео да дође, па кад дођемо на водицу, овде су буле говориле кроз прозор. А гледај сад, ево овде Наде, ево склониште и дечице наше.“

Говорећи о овоме месту и Св. Водици, о будућој цркви, спомену се непознати гроб који лежи поред водице. Запитала сам, хоће ли се отворати гроб, да се види чији је, хришћанина или муслиманина. Преосвећени рече, да се за сад неће дирати, док се некоме не открије: „откриће се то некоме, или на сну или како било, па ће се тад сазнати, а пре неће се дирати“, па настави:

„Јели, баба Захо, а три се чуда догодише?“

– Три чуда, Дедо Владико, рече баба Заха, златна Трновска Света Богородица, нису ти писали.

„За чуда немам ја коресподента, за све друго имам. То ми свештеници нису стигли да пишу. Они мисле како ће да се шишају и да се брију, а за чуда које Бог јавља свету, на то не мисле. То није важно. За то ја, баба Захо, немам коресподента. Али само док ја издам ово што спремам, видеће свет велика чуда, и многи ће се вратити вери. Само да стигнем ја то начисто да препишем, ту има неких примера чудесних.“

– И овде има стално исцелења – кажем, и неки дан једна Госпођа која је била код нас, имала је два месеца температуру, и овде је пила водице и умила се, и исто вече њој је спала температура и добро се осећала, а и заборавила (је) где је била. Тек у вече, кад је хтела да се помоли, сетила је се.

„Ето, то треба да запишем. Молим те записуј. Узми и све записуј. Каких има чуда, али то нико не записује. Ето у Св. Науму толике године тражим ко ће да ми бележи чуда, толико их има, и не могу да нађем. Ништа нико не бележи.“ (Владика поста жалосан и као немоћан на оволику људску небрижљивост). „То је тешко наћи таку

душу, која истински верује, и има љубави за ово и уме. Сви то мисле, шта је то, то није ништа важно. А кад се неко напије и трабунца којешта, то причају, а ако ко сања или се чудо догоди, то није никоме потребно. За то, ја немам коресподента.“

Причали су, да су јутрос две жене по сну биле упућене овде на извор св. Николе, а нису ни знале за овај извор.

„Јутрос, јутрос долазиле, ето то треба записати, тачно њина имена и како је све било, зашто их нисте питали, пустили сте их?“

– Доћи ће оне још два пут, па ћемо их питати и записаћу.

После је Владика запитао о потребама и храни. О деци и сестри. „Манастири ће дати, али треба отићи и довући, па ће бити хране. Ако се оде колима, они ће онда дати, то знам. Нека да Богословија кола... А чиме се храните, шта имате?“

– Купујемо. Данас имамо пасуља, ако би хтели да останете са нама да ручате?

„Рано смо дошли из цркве право овамо. Данас сам видео две нове установе у Битољу. Звонару нову, нажалост нисам чуо звона, – и ново склониште за децу. Могла би да донесеш онај лебац и со што си нам изнела, ваљаће се да окусимо.“

Много сам се обрадовала, и у часу смо пренели горе први нови сто, начињен од врата од долапа, метли на њега хлебац, со, меда и тањир киселих паприка (то је омиљено Владичино јутарње јело, чула сам) које ми посла то јутро сестра Евгенија, покојног ђакона Сократа (жена), да ми се нађе за Владику, ако затреба. И тако већ постављени сто унесмо, и стависмо пред Владику и госте. Владика благослови хлебац и преломи, па делећи хлебац, рече: „Нема нигде овако лепог хлеба, као у Битољу, видите како је то диван хлеб. У Београду није такав хлеб. Нека за склониште не месе хлеб, нека купују. Или нека доцније месе, а не пеку, ко ће то пећи, кад овде за багателу пеку, шта би фурунције радиле, нека и они зараде.“

Кад су пошли, свратио је Преосвећени на тренутак код Глигора у собу, а затим су сишли у приземље. Ушао је у кујну, где сад и ручавамо. Ту је на клупи била мачкица. Владика седе на клупу и помилова маче. „Откуд вам ова лепа мачкица? Како је златна мачкица мала.“ Погледа постељу на поду и запита: „а овде се деца дању одмарају?“

– Не, ту сестра Даница спава са децом, још немамо кревета. Хоћемо ли да правимо? Имамо столара у кући.“

Владика се диже и полазећи обрати се сестри Даници: „а ти отишла у мушки манастир. Зашто си ишла тамо, говори?“ – Ради деце, (рече она). „Ја је послао у Св. Петку, примио јој децу, а она ради шта хоће, иде где хоће. То не може тако. Или да слушаш шта ти се нареди, или иди твоме мужу. То нећу да трпим, да знаш да мораш бити послушна.“

Излазећи, Преосвећени сврати столару да види његов рад, и поручи да направи три ниске треношке. У предсобљу погледа израђене клупе, и рече да буду ниже. А затим мени одговори на питање за кревете.

„Ето кревети, две клупе састави, па ето кревет. Шта ће монахињи кревет, ако јој је требао кревет, није требала да иде у манастир. Можеш ли да преврнеш овај сандук, ето тако нек направи кревет за монахиње, у шупљину да сложе њихове ствари, а одозго сламарицу. То је добро за њих.“

– А може ли летву наоколо да мете, да не пада сламарица?

„Овако четири прста летва наоколо“.

– А може ли више главе мало више да буде, да се наслони јастук?

„Мало више може, само више главе. То је прави кревет за монахињу – мртвачки сандук. Јел’ знаш шта је мртвачки сандук. Ето, то је кревет монахињи.“

За огњиште у соби где ради столар, казао је Преосвећени: „Ово не дирај. *Ово је добро, молим те немој ово да њокваре.*“

– Не, нећемо то дирати, само ћемо овде до огњишта шпорет поставити.

„Зашто ће шпорет? Овде немој да уносиш шпорет. Ето, нека кува на огњишту, шта ће јој друго. Овде немој кујну, ова ће соба бити добра за духовника. Кувајте тамо, где сад кувате. Ја хоћу да ово буде моја ћелија, за дочек гостију.“

Кад је Владика већ хтео сићи доле, врати се из предсобља у моју собу, и позва ме да ми нешто напомене, о чему ја нисам знала...

Том приликом запитам га, што ми на срцу лежаше, да благослови да смем носити апостолник – мараму.

„Хтела сам нешто да вас запитам?“ рекох Владика сину и погледа ме тако радосно, да сам прозрела његову мисао. Очекивао је моју изјаву да ћу зажелети монаштво, и би ми жао што ће чути друго.

„А шта, кажи слободно!“

„Ја бих молила да ми дозволите да носим на глави мараму црну...“

„Па ето, ти носиш мараму на глави.“

„Не таку, ово је шал, мараму, као сестре што носе болничарке. Тако“ – показах. Он прошета до прозора.

„Да нећеш са белим, као краљица?“

„Не тако, само црно, просту сатинску.“

„Нека ти је сретна,“ рече и мету руку на моју главу „можеш, носи мараму.“ Срце ми је куцало од радости за жељену мараму.

Овај је дан био пун радости за нас. „Данас дође спасење дому овоме“ и ми би могли рећи од свег срца. Али то није било све. Тога дана је чаша препуњена била до врха. Кад сам се ја увече вратила са

седнице, најбоље седнице до сад, најплодније и најзрелије достојне истинитих људи – у кући су ме дочекали толико радосни, да су једва чекали да дођем кући. Прва реч је била – добили смо дрва. *Кола дрва* послао Деда Владика из Митрополије. Дошао нам Отац, брине се за нас. Како је то добро и топло да се неко брине за нас и осећа са нама. – И још смо нешто добили. Нашли смо *тањира 12* у дворишту и *кашика 12*, нових из радње. Не зна се ко је донео. Неко је донео и оставио, да се не зна ко је.* Да би се *Св. Николи* захвалили, а не њему. Колико смо се обрадовали – прича сестра Даница, и са Драгољубом смо и метаније чинили, и захваљивали Богу на толикој милости. Толико нисмо заслужили. И још смо добили нешто – *зетина* пуну кантицу (4 л), послао поп Стојан из Цркве Пресвете Богородице.

24 – XII – 1935. *ушорак*

Тек што деца свршише доручак, неко дете примети и рече: „Ево на капију улазе неке попе.“

„Ево Деда Владике“. Није још ни до пола авлије дошао Преосвећени, а већ су сва деца била око њега, и сви су у глас викали: „Благослови Деда Владика“, и није се знало јесу ли деца била радоснија што виде тога Деду Владика, или Деда Владика, што види толико деце и Његов остварени сан. Био је много радосан. Миловао је децу. Са Преосвећеним су дошла два госта игумана или намесника, од којих смо после у цркви добили велики прилог по 100 дин. Али, ко је на њих гледао, ни сад не знам који су то свештеници били.

Преосвећени је питао о деци. Има ли и муслиманске деце, нек зовем и њих. Имали смо двоје муслимана. Владика је био задовољан.

Чим је ушао у кућу са гостима, одмах је ушао десно у собицу приземну, где нам је била трпезарија. Мала, ниска соба са два стола и четири клупе. Преосвећени нестрпљиво довикну своме послужитељу: „Дедер, дај оно што смо донели“. И овај додаде неке листове куцане машином.

„Ево, децо, морао сам ноћас због вас и песник да постанем, написао сам вам *Химну Богдају*. Слушајте: Химна Дечјег склоништа у Богдају“ – и поче да чита:

„Ми смо мали Битољчани
малишани, сиротани
Кућа нам је баш на крају
у Богдају ка' у Рају,
У Богдају.

* Тањире и кашике је свакако послао Владика Николај (прим. приређивача).

Бог нам шаље доста хлеба
И остало што нам треба,
Па ако смо и на крају
Ми живимо ка' у Рају,
У Богдају.

Богати смо братском слогом,
Радосни смо благим Богом,
Захвални смо што нам дају,
Играмо се ка' у Рају,
У Богдају.

Учимо се добри бити,
И свом роду користити,
Тако наши дани трају,
У Богдају ка' у Рају,
У Богдају.

Преосвећени по прочитаној песми пружи мени лист а деца у глас громко захвалише: „Хвала Деда Владика“. Преосвећени је био много захвалан, да је све пљескао рукама и цупкао ногама, трљајући руке и смејући се.

„Ето тако, да научите песму, ти им покажи мелодију, како умеш. И поче да певуши нашу народну мелодију, отегну на речи прве строфе.

„А како се ти зовеш?“ питао је Владика једно по једно дете, окружен децом.

– Димитрије.

„Нека те благослови твој Свети Димитрије“, рече Владика и мету му руку своју на главу. – А ти?“

– Василија.

„Нека те чува твоја Света Василија. А ти?“

– Бранко.

„Бог те бранио Бранко, да си жив. А ти?“

– Ђорђе.

„Е, нека те твој Свети Ђорђе чува и штити. А ти?“

– Петар.

„Е, ти имаш твога Светога Петра, нека ти он помогне. А ти?“

– Павлина.

„Она нема ни оца ни мајке“, рекох.

„Има она Оца – на небесима, и мајку – Мајку Божију. Они нека је чувају. А ти?“

– Цветанка.

„Е, нека ти срећа цвета. А ти?“

„ Крста.

„Крст часни нека те брани. А ти?“

– Веља.

„Веља, нека си жив и здрав. А ти?“

– Вера.

„У Вери да будеш чврста, нек си жива. А ти?“

– Марија.

„Е, ти нај лепше име имаш, Свете Дјеве Марије, Мајке Божије, нека си сретна. А ти?“

– Љубица.

„Бог те љубио. А ти се зовеш Јованка. И Драгољуб, њих већ знам. А ово беше Никола. Ми Николе, много нас има. Тако, децо, па добро да слушате.“

Пошли смо горе у цркву сви, и деца. Преосвећени стаде и поче читати молитве, деца су се лепо сабрала у полукруг. Беше сунце, и светло и весело. Владика је казивао деци како да певају, и деца сва, иако први пут, већ отпеваше и тропар Св. Николи и Достојно и Пресвјатаја. Тад се Владика помоли за Краља и народ и домаће, и рече деци да одговарају „Господи помилуј“, дајући им руком знак. Тако их поучаваше и осећала се једна велика веза и хармонија између деце и Деда Владике. Он задовољно гледа на њих и говори им: „сад полако певајте: Буди Имја“. Затим их је мало отпустио, а ми смо прешли у собу, послужили смо наше госте. А Преосвећени посматра децу у башти како весело скачу и трче по трави и сав раздраган говори: „Боже, како је ово задовољство гледати, велика деца како се весело играју.“

Пошли смо до Водице, и деца. Деца су заиста занета била, много радосна, после су играли у коло са песмом. Деда Владика није могао да их се нагледа, био је много сретан. Стојао је ћутећи и посматрао их. „Не бих отишао одавде“. „Па и немојте ићи, останите овде још“. „Озебоше ми ноге“. Сва деца испратише свога Деда Владика до кола, и дуго викаше: „Хвала! Благослови Деда Владика. Опет дођите“.

Преосвећени је махао руком и благосиљао их.

Краљево, 5/18. маја 1938. г.

† Владика Николај

Шаље поздрав и благослов целом Богдају, дечијем рају у Битољу.

Помози Вам Бог, добре сестре, драга децо и мили гости!

Честито да вам буде име друге славе Светог Николе, и ове године и за много година. Амин, Боже дај!

Рече Господ: „Ако ко напоји једнога од ових малих само чашом студене воде, неће му плата пропасти“. Нека чују ову реч

Господњу све сестре у Богдају и сви Богдајски дародавци, и нека се радују, јер много учинише за децу Христову и велику ће плату имати да приме од Христа. „Заиста вам кажем, што учинисте једноме од ове моје најмање браће, мени учинисте“. Нека чују ову реч Господњу све слушкиње Христове у Богдају и сви добротвори Богдајски, и нека се веселе. Јер кад пружају хлеб гладној деци, самоме Христу пружају. Кад служе деци, самоме Христу служе. Кад госте децу, самога Христа госте. О како је слатко Христу давати, Христа служити, Христа дворити, Христа гостити! Ништа слађе нема на овом свету. Ко цару нешто даје, зар му цар неће богато вратити? Хоће браћо моја, хоће стотруко. Хоће сестре моје, хоће богато-пребогато, и у овом и у ономе свету.

Зато и ја као од стране Христове благосиљам све оне који у Богдају служе, који Богдај љубе, који Богдај даривају. Живели и живели, у овоме веку много година а у ономе вечно и бесмртно са Анђелима и праведницима. Амин, дај Боже.

Благодарећи Богу, благосиљајући праведне слушкиње и дародавце Богдајске, поздрављајући децу и хришћанску и муслиманску, сву децу, ја честитам Богдају данашњи празник, данашњу славу Светог Николе, да им свима буде светла и здрава и радосна. Амин, дај Боже.

Хвала свештеницима. Хвала трговцима. Хвала занатлијама. Хвала женама. Хвала сестрама. Хвала ђакону што учи децу певању.

Хвала свима и благослов свима.

Свима од Светог Николе заштита, а од Господа свако добро, сада и навек. Амин, дај Боже!

Свети Никола 1935. г.

Прва слава

Прво ујутру што је дошло у кућу, то је телеграм био од Владике Николаја, Оца овога дома. Честитао је прву Славу свима домаћима и гостима. Са овим је започео дан.

Кроз суснежицу ишли смо у цркву са децом. Дечица су била весела. А нашој деци су се придружила и нова деца, гости: брат мале Катине Никола, домаћин данашњи наш, и чуваркиња рођака. И зачудо, већ су наша деца у навикама и понашању много боља од ове друге (не хрђаве) деце, особито на улици и доцније за јелом.

Кад смо се приближили кући, дочекало нас је клепало, чији звонки глас већ из даљине чусмо, и деца почеше весело да трче кући. Народ, који је се прикупљао, говори – „Као у манастиру. Тако је пријатно чути клепало.“ Деца су прво истрчала на доклат, одакле је се и клепало. Целивали су сви нашу нову икону Св. Николе, па ишли да доручкују. Народ је се прикупљао. На улазу је била продаја свећа. Жене су доносиле поскурнике за здравље, и већ као у цркву долазиле. Клепало је непрестано клепало. Брат Риста је се постао

и извадио нам *ѿројар Св. Николи* на преси, са текстом старословенским и српским. Ово је поделио о. Пахомије пре служења, да би свет разгледао и учествовао у песми. Суснежица је обелила траву у башти и свет се није окупљао око водике, већ су сви дошли одма горе у цркву. Зато смо горе и одржали водоосвећење, као и сечење колача и освећење моје *мараме црне сесѿринске*, коју сам данас после служења први пут метула, примајући је као од Св. Николе. Деца су добро певала тропар и била пажљива за време служења.

Чинодејствовао је наш председник Г. прота Карановић и наш секретар и благајник Г. прота Гавра Адамовић са ђаконом. Слави је присуствовао Г. председник општине. Неколико богословаца је одговарало.

Колач су окретали са свештеницима Домаћица славе Г-ђа Аспасија Павловић, са својим сином Николом и нашим првим питомцем малим Николом. За идућу годину примили се славе. Сестра Аспасија, као домаћица ове прве наше славе, свесрдно се је заложила и спремила, као што је готова и сву душу своју да положи за њеног Св. Николу, и за ово свето место, коме она много даје топлине својом љубављу. Запалила је свећу Св. Николи, читав метар велику, жуту, украшену. Велики колач славски и пуну тепсију жита, и још тањир за служење. (Служили смо још и ракијом и бомбонама и колачима, који тад стигоше од Г-дина Јефтића, хотелијера.)

Ручак је сестра Аспасија такође сав спремила код своје куће и донела све готово. Рибљу чорбу, риба охридска на луку, колача и вина и хлеба.

Г-дин Јефтић хотелијер је послао деци *10 хлебова* поводом наше и његове славе, као и *20 к. ѿсуља*, крупног тетовца, флашицу са 1 1/2 л. зетина, и уз то, послао нам је и 3 к. колача. Овај заиста велики и мио дар је од значаја за нашу децу у ове дане. Лично сам отишла да захвалим, колико на дару, толико на пажњи и љубави коју има за ове мале.

Од Г-дина Димитрија Радовића (Обилићева 73) добила су деца један тас за воду, од бакра. Овај је *ѿас бакарни* за воду добро дошао за нашу децу, јер су до сад пили воду из једног прошупљеног лончића, и прстићем задржавали воду, да не цури. Исти је дао *10 динара* деци, што смо метли у касу. Нека жена је предала питомцу малом Николи једну штофану дечију тегет *ѿелерину*, а нека жена је дала.

Брат Павле Павловић је поклонио деци *икону* једну Св. Николе (исту као ону коју смо залепили у кућицу за кандило). Ово смо одма закуцали у трпезарију, јер тамо још нисмо имали икону.

20 – XII – 1935. *ѿеѿак*

Купили смо беле фарбе, да обојимо кревете, које смо из Богословије добили. Ишла сам у Осн. Шк. Вука Караѿића и споразумела се са Г. управитељем да примимо 10 деце њине на храну. Из бакал-

нице сам набавила потребне ствари. Кад сам пред вече полазила од куће, срела сам кола скоро на улазу у наше сокаче. А из кола чујем глас Владичин. Колико нас је изненадио и обрадовао Деда Владика! „Ето, дошао сам да вам честитам окриље.“ Заиста, премного пажње и љубави.

– „И ми Вама честитамо Славу и имендан.“ Преосвећени весело улази у кућу. – Одите брзо, изиђите сви да видите ко нам иде. Дајте светлост! – у кујни чкиљи мала лампица, која слабо осветли кад отворише врата.

Столар се појави из радионице са лампом, и сестра Даница се појави из кујне са децом, и притекоше благослову. Преосвећени пође уз десне басамаке, и прелазећи преко великог предсобља (кога тек што беше орибала сестра Даница, и моју собу и басамаке) к' икони, изнад које у кућици гораше кандило, – застаде и примети: „Како сте ви ово лепо наместили!“ И задовољан погледа у полумраку на астал са чирацима, на иконе, и скинувши камилавку саже се и целива, па одма започе тропар Св. Николи. Пристигоше и деца, и сестра, и столар, и чуварка Крста. Попалисмо свеће, славску, и оне на столу, и у дискусу, донеше и лампу, и наста молитва и песма. Са Преосвећеним је био и Отац Стојан. Кад се већ сврши молитва, сетисмо се за кадионицу и тамњан. „Што се не сетисте раније“, рече Владика. Али у мраку, и од радости и забуне, добро се и оволико брзо могосмо снаћи. Преосвећени је дошао у моју ћелију, и ту прими кадионицу и окади и одпоја, па предаде кадионицу Оцу Стојану, да сву кућу окади. Имали смо мало жита, чували за оваког госта, и нико се не сети. (већ сам сутрадан однела у Митрополију.) Послужили смо медом. Мала Јованка је послужила ситне колаче из бакарног малог сача: „Изволте, Деда Владика“, стидљиво Јованка нуди. А по други пут кад је послужила, каже Преосвећени: „Не може више Деда Владика – чекај ја тебе да послужим.“ И узима сам из ручица Јованкиних, и служи Јованку весело, шалећи се са дететом.

Преосвећени нас прво запита, како смо славу провели, колико је било света. Причао нам је затим како је било непроходно на путу од снега: „Нису хтели шофери да ме доведу. Неће. Велике су то планине, велики снег. *Па како народ држи њоси.* Ми научили, увек у колима нешто понесемо успут, да поделимо деци и чобанима. Мој их момак зове да им нешто да, а они бегају, неће. Кажу: ми постимо. Видиш како се они боје да се не омрсе, и то рачунају, сваки грађанин мрси, и боје се да их не опогани, бегају, чувају душу своју. Они тако варошане сматрају. Те им он викну: одите, Деда Владика је у колима, зове вас, и једва тад дођоше.“

Пита нас Преосвећени: „А да ли вас овде пошта налази?“ – Јесте, доноси нам пошту, кажем. „Ја адресовао само Богдај“ – Да, нашла нас је, ја нисам смотрила адресу, обрадовала сам се, а заборавила сам и да вам захвалим, ујутру на Славу прво што је стигло,

то је био Ваш телеграм, Ваша честитка и благослов Ваш, то је било много пријатно. Народу су прочитали, и били су много радосни. И ми смо Вама честитали Славу.

„Добио сам, велико хвала... А осећате ли ви овде присуство Светога Николе?“ – „Како да не осећамо, свакога је дана Он овде са нама, и стара се много за нас. Све нам доноси у кућу, што је потребно.“

Владика са много одобравања и изразом задовољства и унапред веровања у то, смеши се изразом дубокога знања.

„Ничега нам не недостаје. Свега већ имамо. Једнога дана, онога дана кад сте Ви први пут дошли и донели нам у кућу благослов, нашли смо у дворишту 12 тањира и 12 кашика, не знамо ко је донео и оставио, и побегао.“

„Заиста? То је права милостиња, није хтео да га људи знају. То је највећа милостиња. Тако је Св. Никола чинио. Стара се Св. Никола за вас... И ви чините милостињу свакоме. Није само деци, и одраслима који дођу – немојте одбити. Дајте шта имате. Не бојте се да ће вама нестати, па нећете имати. Што више дајете, више ћете имати, послаће вама Свети Никола свега, десет пута више, него што сте ви дали. Свакоме дајте.“

„Ми дајемо, јуче смо послали були један хлебац, имали смо доста хлеба. Послао нам је хотелијер Јефтић пасуља, 10 хлебова и зетина.“

„Деда Владика, данас ми була каже, ако би имали мало дрва да јој дамо, каже немају дрва, па им студи, сироти су много – каже Крста чуварка.“

„Подајте јој“. И Преосвећени поче казивати Оцу Стојану, какав оће ово манастир бити. Имаће своја правила, по којима ће се живети. То неће бити прави манастир, манастира има доста, ово ће бити Склониште Дечије, али ће деца по подне око 3–4 ићи кућама, а монахиње ће тад бити слободне да се припреме за сутра, и да имају своје слободно време за молитву... „А не дође она монахиња Сара?“ Владичино лице поста жалосно. За клепало рече: „направите да имате, немој звоно, (него) клепало, као у манастиру.“

„Преосвећени, ја не знам да ли сте Ви писали неки пут нешто за дечију литературу. Мени није познато, можда негде имате?“

„За децу нисам, па ето у Прологу шта има“ – Владика се као промишља.

„Ми би Вас молили, поводом ове наше деце у Склоништу, да напишете нешто и за децу, неку молитвицу... или песмицу.“

„Е ова би сестра Нада све одједном хтела.“

„Не, не треба одма, ми само молимо, па кад Вама згодно дође, а Ви се сетите деце.“ Преосвећени је расположен, диже се да пође.

„Хоћете ли да видите одело што смо добили из Београда за децу, од подмлатка Црвенога Крста?“

„Е, добили смо, то је лепо, хајде да видимо.“

И излазећи, сретосмо у предсобљу у цркви осветљеној свећама, две женске црне силуете, које као хтедоше да се скрију, па кад не успеше, приђоше благослову.

„Које су, ја не видим добро?“

„Сестра Евгенија, покојног ђакона Сократа Масиновића, а друга мислим, не познајем, – звала се Христула, мислим покојног ђакона Панде Наумовића удовица“. (Тако ми се каза, и заиста, мада је никад не видох, и не надах се њеном доласку.) Владици би тужно од овога сусрета и заћута. Оне примише благослов и осташе у предсобљу. Преосвећени уђе у учионицу да погледа одело и обућу, и би веома задовољан. Кад изађе, приђе двома удовицама. Обе потрешене стајаху на сред предсобља и плакаху. Две су запаљене свећице гореле на поду у песку, код иконе.

„Ето, остадoste обе без ваших ђакона. Шта ћете, тако је Бог хтео, Божија је то воља била, сад су они пред Богом. Благо њима, два добра млада ђакона, најбољи ђакони. Е... не знам да ли си прочитала, има за Панду леп чланак у... листу. Пише врло лепо... Каже: „Једна молба ђакону Панди“.* И каже, да се сад он пред Богом помоли за нас, да нас припреми, да ћемо сви тамо кад се удостојимо. Врло лепо пише, ниси читала, ја ћу ти послати да прочиташ.“

Преосвећени је пошао. Са лампама га пратимо кроз двориште и кроз чикмак, све до кола. Газећи по песку, добро насутом, Преосвећени је задовољан много, упоређујући како је до сад било: „А да знаш како беше кад сам ја овде први пут дошао, кола нису могла из блата да се извуку. Ово је сад дивно. Па не смемо ни да дођемо, кажу: ђаурски Владика дошо, а ја као на водицу долазим, кажем. Сад је дивно.“

„То нам је општина насула пут. Па дођите нам опет скоро. Дођите Преосвећени кад су нам ту и деца“.

И веселих срца растасмо се сви. Обећао нам је доћи често. – „Сад сам само хтео да вам честитам патерице.“

28 – XII – 1935. субоџа

После седнице, одем у Митрополију да позовем Преосвећенога, да дође сутра у Недељу код нас на водоосвећење. Такође да се договоримо шта ћемо за монахињу, деце има већ много. Чула сам да је у Битољу сада игуманија Калишта, мати Касијана, игуманија из Јанковца мати Сузана и старешина Св. Петке Цапарске, мати Марина.

Кад сам хтела ући, излазила је од Владике мати Марина, и Преосвећени се заустави на вратима. „А која је ово монахиња“ – шали се – „Ево је, хајде“, весело поздравља. „Како тамо, како је у

* „Мисионар“ 1935. октобар, бр. 141–43. од Еп. Николаја: Упокој Господе.

Богдају?“ – Све добро, кажем, само нам треба још једна сестра, не можемо више саме“.

„Јели матери Марина, шта је било са сестром Саром. Оће ли она долазити?“ „Ако Ви наредите...“ „Добро, хајде, видећемо.“

Кад смо ушли, видех Владу много веселог. Опет је питао редом како смо, и колико имамо деце. Посаветова да је довољно кувати једно јело. Да ова деца нису навикла ни на једно јело кувано, па им је то довољно. Да им се храна сипа једанпут, и више не додаје, а тако и хлеб. „Јело је навика, колико навикнеш стомак да му дајеш, толико и тражи. Један пун чанак је довољно.“

Казала сам, зашто сам дошла, да Га позовем сутра да дође на водоосвећење. „Е, имаћете водоосвећење сутра, па ја сам мислио сутра доћи и због Очева, да се деци мало одрешим“.

„А сутра су Очеви, добро што знам, да спремимо узицу да Вас добро вежемо.“ Много сам се обрадовала што опет осетих да имамо свога доброг Оца.

Затим опет Преосвећени распитиваше шта се код нас ради, о деци, и питао како са песмом, шта знају. Ту дозва ђакон Г. Харалампиа и опет му нареди да редовно долази и децу поучава песми. Затим се поразговара о монахињи Сари, и рече: „Њој ћу да наредим да дође. Најбоље да она дође, она је већ радила у Београду са децом, и она је интелигентна. Кад сам је ја упознао, то је била једна дивна девојка. Не брини се ти, ја ћу њој наредити да дође, па ћемо видети, мењаћемо ако није добро.“

На повратку, у кући сам затекла пакет, послат нам из Митрополије. То су биле књиге нама на дар. Укоричени *Пролог* Охридски. Укоричена *Мисионарска Писма* Епископа Николаја за 1932–33–34. год. *Мали Мисионар* укоричен за 1934. год. и неке листове.

29 – XII – 1935. Недеља.

Данас смо били са децом у цркви. У цркви Св. Димитрија је служио Преосвећени, и први пут се срео са децом нашом у цркви, и поделио им је нафору. Сад имамо 33 деце. Пожурили смо кући. Срећно нас клепало, весело је лупало. Тек што смо стигли у двориште, и Преосвећени је стигао. Деца су још у дворишту примила благослов. Горе у цркви је већ доста народа било, само још није био стигао свештеник. Владика би сам служио, али немамо епитрахил. Он отпоја са децом мало што су деца знала, па запита да ли већ знају певати химну њину (коју им је Деда Владика написао). И деца громко и весело, чисто ликујући отпевају „Мале Битољчане“. Преосвећени је био задовољан, и све им је жезлом давао такт, лупајући о под.

Још нема свештеника. Владика је нестрпљив. „Хајде да одслужимо“ рече свештеницима, и скиде са свога врата сребрни крст и положи га у водицу, и поче служити.

Затим смо прешли у трпезарију нову, преправљену од 2 собе, где је већ било постављено и ватра је горела у Деда Владичином огњишту. Он се ту поред огњишта и сместио на трonoшку, очекујући да га деца вежу. Прво су пришли двоје малих да поздраве Деду. Мали Николица и Цветанка су пришли и обоје у глас говорили: „Хвала Деда Владика за Склониште ово, Ти си Богдај купио и нама даров’о“. Деца су говорила, показујући ручицом. А Деда Владика помилова по глави Цветанку и каже: „Види мале, нисам вам ништа ја купио“, а деца настављају, метну ручицу на груди и поклоне се дубоко Деда Владици.

„Хвала Деда Владико, за све што нам дајеш, – храну благословену из манастира шаљеш. – Сви су овде људи добри, али нико *како Ти*, ја сам мали, захвалити не знам, добри Деда – опрости“. А Деда Владици би мило да чује ове миле гласове дечије и њина уста пуна захвалности, али му би незгодно што то беше њему смиреном управљено.

Па ипак, не рече ништа, насмеја се задовољан, помилова их и додаде као за себе: „Ето, већ им и песму саставили“... „А сад, дај Јоване (Јован послужитељ) чиме ми деци да се одрешимо“.

„Дајте децо брзо узицу, – вичем весело, хајде да вежемо Деда Владиду, али добро да га вежемо“. И белу дугу пантљику од 2 метра бацим по деци, да сви ухвате за њу, а једним крајем да везујемо. Дечко и девојчица неумешно и збуњено почеше нешто петљати Деда Владици око ногу. „А, то се мора истински везати децо, добро вежите“ – и помогнем им да вежу. Дошла је велика кеса бонбона, и сад је Преосвећени сваком детету шаку бонбона метао у тањир, и тањир са бонбонама предавао детету у руке. Било је општег веселја. И кад је већ свима разделио, – одрешила су га деца и захвалила. Сви смо до кола испратили Владиду, и ту припаде метанију старац монах Сава, који тек стиже да свети водицу, и замоли за опроштај Владиду што је задоцнио.

После дечијег ручка, имали смо на ручку са нама три матере игуманије. Сви смо били добро расположени. И две бабе сиротице Бог нам посла за трпезу и две девојчице сиротице. А после ручка и молитве, певане су духовне песме, што је у нашој кући учинило нарочито добар и жељени штимунг. Тад ће ми шанути сестра Даница: „Ето видиш сестра Надо, то је сасвим други живот живети са калуђерицама, кажем ја теби“.

31 – XII – 1935. утор.

Око подне наиђе Преосвећени. Сретох га у дворишту, пред кућом.

„Шта је, како си сестро Надо, остасте ли живи?“

„Ех, хвала Богу, није тако страшно било.“

„Хајде горе, да видимо то.“

Мајстор је већ до пола дигао зид и није се имало више шта видети. Владика незадовољно гледа на пећ нову, зидану, и њу сумњичи за зло. Волео би да је нема.

Нису хтели ући и сести, био је са Преосвећеним наш Г. председник Карановић. Такође дошао да обиђе наш пожар. У мојој соби су седеле девојчице, везле њихове везове, училе и играле се на земљи, мале, – и певале: „О кто, кто“. Кад је Владика наишао к’ њима, врата су била отшкринута. Владика застаде и ослушну правилно ли певају строфу до краја, и тад их погледа са врата мило, а оне као тичићи све у глас: „Благослови Деда Владика“.

„Видите те вредне ручице“, кажем. Владика их гледаше неки тренутак и похвали их. И запита слушају ли.

Дечица су била доле у соби, учила су (јер се у великој трпезарији данас није могло због зидања зида).

„Данас смо дошли другим послом“, рече Преосвећени, кад смо пошли преко дворишта к’ водици. Напи се и уми водицом са задовољством.

„Ти се врати да не зебеш“.

Кад смо доле поставили деци да ручају – мушкарце прво (данас због тескобе), сетих се да би Преосвећени волео да види децу кад једу, и како га приметих да се сам шетао горе-доле по дворишту, то отворих врата и запитах.

„Би ли желели, Преосвећени, да видите децу како ручају?“

„Могу, хајде да их видим. Баш ми и ноге озебоше, ови се тамо дуго задржаше код Раде (преговор за куповину имања до нас, воћњака).

У малу ниску трпезарију уђе Преосвећени, и пожелеле деци пријатан доручак. Деца једногласно казаше: „Хвала!“ – „Кажите и изволте“, кажем им. А они мали: „Изволте Деда Владика“. Преосвећени задовољан много.

„Преосвећени, би ли хтели можда да ручате, да нам пробате храну?“

„Па, могао бих. Дај“. Деца се обрадоваше и одма учинише место. Брзо је дошао тањир, и кашика и чаша. Из велике бакрене тенцере сестра Даница са страхом насипа у тањир који држим. И мени би и незгодно и мило за сву простоту којом услужисмо Ову највећу духовну душу.

За другим столом до прозора, исто тако у зачеље седео је са децом и ручао већ отац ђакон, кога такође понудисмо ручак.

„Како је ово укусно јело, врло укусно. Заиста *врло* укусно. У мојој Митрополији не кува се овако укусно, тамо се кува сурово.“

(Ручак је био спанаћ, са мало пиринча и кромпира, и мало парадајза, врло укусно).

„Ви се преселите код нас, кад је овде боље, Преосвећени“, говорим. Глигорова жена донесе и положи на крило Владици чист, шарен, платнени салвет.

„Ето децо, запамтите кад је Деда Владика ручао са вама“ – говорим. „А ко вам је децо дао ову храну? – пита Преосвећени децу. – Бог је дао“. „Бог!“ одговарају деца. „Св. Никола“, кажу неки. „А ко је дао хлебац?“ „Бог“, одговарају једногласно.

„Све је дао Бог, децо, што имате, и ову сестру Наду вам је Бог дао, да вас овде чува и храни.“

„Бог вам је дао децо и Деда Владику, да вас храни и од зла брани“, кажем. „Хајде пожури Бранко, сви су готови. Јел ово беше Бранко?“ – пита Владика. Деца почеше још молити јело и хлеба и ми им додавати.

„Доста је“, каже Преосвећени, „не можеш тражити по три пут. Један је чанак доста, немој им давати. То није лепо – дај још“, каже деци.

И задовољан беше Владика, што виде овако све остварено, и опет похвали храну. И сврши молитву са децом. Наша деца на крају, по обичају говоре, па и сада: „Благодаримо ти Свети Никола, за све што нам шаљеш“. „Спаси Господи и помилуј нашег Деда Владику Николаја“. Излазећи, Преосвећени ми добаца: „То можеш да изоставиш“, рече о себи.

„Не, Богме, нека знају!“ рекох.

Дошли су са имања натраг свештеници, и одведоше Владику да преговарају за куповину имања.

3 – 1 – 1936. њеџак

Дошао је Преосвећени са Г. протом Карановићем, опет због куповине имања. Није ишао горе, већ је се одма упутио Св. Водици. Напојио се, умио, помолио и поче распитивати ме за Водицу, знам ли одакле извире, пресушује ли, где отиче сувишак, и где је исток.

„Да направимо као у Калишту. Осам стубова и куће. Само не знам од које стране да се улази Водици. Све Свете Воде обично пресушују, промислом Божијим, да их народ жели, да чезне за њима. У Калишту одлази вода, и после некога времена опет долази. Кажу, долазе буле и перу се, вода побегне због тога.“

Владика седе као на клупу, на гредицу којом је био опасан у околном гробу, и некако весело рече: „Ох, што је слатко сести на своје земљиште, – и насмеши се. – Управо, оно и није моје, Божије па народно. Тако и Митрополија, али некако ми је овде милије. Дивно је овде, па још док почне овде листати и цветати, биће баш као у рају у Богдају. – А ко пали кандило овде? показа на грану где је висио фењер са кандилом над гробом.“

„Ми палимо. Народ доноси зетин и моли да палимо. Ето где оставе флашице. Било ми је незгодно, па сам сад навикла, наменим непознатим Хришћанским Светитељима.“

„Ако, пали. Не знам шта ћемо са овим гробом. Да знам да је муслиманин, па да дигнемо ово да заравнимо, само једну плочу да метемо да не смета, – каже Владика.“

„Ја би то отворио, да се види“, каже прота Карановић.

„Па шта би видео?“

„Нашло би се парче одежде или ма шта, неки знак. Крст.“

Преосвећени се мисли.

Донела сам Владици дашчицу под ноге, јер је влажно. И довела сам муслиманина Зуди, који често дође, не би ли затекао Владиду да га моли да га преведе у Хришћане.

„Ево овај брат муслиманин има нешто да Вас моли, има нешто много на души, па одавно чека кад ће Вас видети.“

Владика га весело погледа и рече: „Како ти је име?“

„Зуди“ – он савијаше капу узбуђен.

„Хајде Зуди, слободан буди, па све кажи. Шта желиш, Зуди?“

„Ја бих желео Деда Владика, да благословите, да пређем у Хришћане. Ја одавно већ идем у цркву... ја сам.“

„Његова је мати била хришћанка – и крв га вуче“, рекох тихо Владици.

„А зашто сакаш да будеш ришћанин, Зуди?“, пита Преосвећени.

„Тако, много волим вашу веру, већ колико година ја идем у вашу цркву.“

„А мајка ти је била хришћанка, каже сестра Нада.“

„Она је била, ал о том сад нећу да говорим, то што је било.“

„А кога ти имаш: мајку, оца?“

„Никога немам Деда Владика, сам сам. Ја служим код адвоката Исаиловића већ 9 година.“

„Па како хоћеш да се зовеш?“

„Како ми кум име да.“

„Хајде добро, видећемо, да не кажу твоји муслимани да ја тебе силом у нашу веру водим,“ рече строго. Владика се диже и пође преко ниске камене у комшијски воћњак.

„Хајде, оћеш ли и ти Надо да видиш.“

Решавало је се, хоће ли се купити цело имање, или један део. У томе видесмо неке госте, пришли Водици. Једна монахиња и монах са нашим сестром Даницом. „Ко је оно тамо?“ пита Преосвећени.

„Нека монахиња дошла.“

„Хајде, иди види, то је ваљда сестра Сара, ја сам јој казао да дође, иди се упознај са њом, она је добра и по мало оштра.“

Заиста је то била дошла *Мајини Сара*. И мени се учини добро њено лице, и било ми је особито мило што није показала злу вољу што је на силу код нас дошла.

Одвела сам је горе деци. Позвала сам сву децу да је пољубе у руку. Била је весела и мило гледала на децу.

„Ето децо, до сад сте имали две сестре, а сад имате и мајку. Свети Никола вам је послао мајку, Мати Сару. Кажите: мати Сара. Деца сва поновише у глас и љупко гледаху монахињу висока раста, и она на њих. И сва деца приђоше и пољубише је у руку.

Затим је дошао и Преосвећени, и он је деци поновио, да сад имају и Мати Сару, и нека је слушају лепо. Деца су му певала шта је тражио.

Владика се помоли у црквици. „А где мислиш метути сестру Сару?“

„Може горе са мном, а може и доле у десну собу где је била трпезарија. Како Ви наредите.“

„Не може она са тобом, она има своје молитве ноћу да врши. Она мора имати своју засебну ћелију. Идемо доле да видимо ту собу.“

„Ко овде спава?“ пита Владика, доле. „Сестра Даница са децом.“

„А где је она до сад спавала?“ „У кујни.“

„Може ли она опет да пређе са децом у кујну, а овде сама да буде мати Сара. Њој треба мир.“ „Може Преосвећени, благословите.“

Кад су деца изашла са ручка, дошао је свештеник Петар Е. Поповић са госпођом и сином, донели су нам пун зембил деци: 1 к. смокава, ђеврека 38. комада (за ужину су добили).

Замолили смо их да са нама ручају, а такође смо задржали и једну сироту жену са девојчицама, које ћемо примити у Склониште.

Мати Сара се одма домаћа осећала и помагала око стола сваку услугу.

Сестре су отишле на вечерње и Владици. Мати Сара је желела да прими наредбу, – кака правила овде да се држе молитвено. Преосвећени је био много задовољан овим старањем, и што види мати Сару да остаје ипак са вољом у Склоништу.

6 – 1 – 1936. Бадњи дан

Већ око 3 сата по подне стигли су Богословци са бадњаком. Ватра је цео дан горела на огњишту и чекала кад ће ући у кућу *јрви Бадњак*. Деца су весело са усклицима дочекала Бадњак, и једногласно, на поздрав: „Христос се роди!“ одговорила: „Ваистину роди.“ Али, затим је дошло ново изненађење, за Бадњаком су ушли намаскирани богословци, три мудраца, чобанин и страшни Ирод. Деца су се ужасно поплашила од њих, јер никад нису видели људе који не

представљају себе. Кад је Ирод викно громко: „ја сам власан и сву ћу децу поклати!“ наша деца су се поплашила, мислећи да ће овај заиста замахнутом сабљом почети њих да коље, а питали су: „Хоће ли овај истина да нас коље?“ А болесна Петра је пала и почела јаче да дрхти од страха, да су је морали изнети.

Кад смо испратили богословце и погледали на дворишту њихову велику, лепу пешчеру, вратили смо се у кућу и окупили око сламе. Свој деци смо по реду дали по пуно наручје сламе, колико је год дете могло узети. И тако сви, и ми сестре, са пуним рукама сламе и много весели, у добром реду отишли смо горе у цркву. Дечаци десни полукруг, а девојчице леви, стајали смо око иконе са звонком, радосном песмом: „Рождество Твоје“ и „Дјева днес“, да је сва кућа звонила, „Нови Цар роди се данас“, тропар Св. Николи, „О кто, кто“ и опет Рождество и опет Рождество. Дрхтало је срце од радости пресилне, и све је ишло толико сложено и једнодушно. Деца су стајала као дивна слика, све два по два, са пуним наручјем сламе жуте као злато.

Кад је се завршила песма, почели смо сипати сламу по цркви и свој кући. Дечјем весељу није било краја. Њих 45 почели су пијукати као пилићи: „пију пију, ко ко, пију пију ко! ко!“, а неки да блеје као јагањци, сами досетивши се да је у пешчери Спаситељевој било јагањаца. Кад смо по свој кући горе и доле посули, и по ћелији мати Саре, и по кујни сестре Данице, пошли смо кроз башту до Свете Водице, и Св. Николи да поспемо сламом, те и тамо деца радосно и громко отпевају Рождество и Дјева днес, и тропар Св. Николи, и све што су хтели. Па поспемо свуда око бунара и по читавој се башти прострла слама жута – по зеленој трави, јер снега не беше.

Кад смо ушли поново у кућу нашу радосну, бацали смо ораје у цркви и код мене у соби, а код Бадњака не, очекујући да ће нам можда Деда Владика – домаћин – доћи, и он бацити. Разделисмо деци за ужину медене колаче што нам је донела сестра Аспасија, па затим спремљене кесе Божићне (по предлогу Владике), јер деца на Божић неће доћи, већ смо им разделили у кесе што је Бог дао: по кобасицу и парче сира, по дуњу и јабуку, шаку ораја и смокава, и по 2 колача.* Кесе су биле велике и пуне, и деца су много радосно примала.

Тако са кесама, зажелела је Мати Сара да их сликамо. Извели смо их поред доксата, више кога је натпис: Дечје Склониште Св. Николе Богдај, ако би изашло (на слици – прим. приређ.). И већ су хтели поћи, праштали смо се са њима, кад рекоше: „Ево иде Деда Владика“. И заиста на капији се појави Преосвећени. И он весео,

* Владика је расуђивао и казао: „деца на Божић треба да буду са својима. У Богдају се не мрси. Зато, да им се стави у кесе оно што је за њих спремљено, и то на Бадњи дан.“

некако уздржан, а деца сва раздрагана, па само чекају шта ће им Он рећи, да прихвате. Поређани су били сви десно од улаза у шпалир. Владика их задовољно погледа, и као са предомишљањем о нечем.

„Добар дан, децо.“

„Добар дан, љубим реке“, одговорише сви у један глас, али су они други поздрав очекивали.

„Срећан празник!“

„Хвала! Благословите Деда Владика“ (и опет очекују).

„Бог вас благословио, а ви сте нешто ту добили, и већ полазите.“

„Замало нису отишли, и добро што их задржасмо – рекох.

„Они би хтели да отпевају „Рождество“.

Владика погледа лево на турску комшиску кућу и мало се омршти. „Немој овде, хајдемо децо унутра.“ И пође у кућу, па улазећи преко прага виде и рече са пуно задовољства: „Златна сламице!“

„Изволте горе, горе је тако лепо у цркви“, рекох. Али Преосвећени, пун пажњи према сваком створу Божијем, видео је да су деца већ пошла и не хте их задржавати, већ их сакупи око себе у доњем земљаном предсобљу, и Он у среди деце, поче са децом на глас певати Рождество и друге песме. Сам им управљаше песмом и даваше знак руком.

У томе дође из Београда *йакей* од моје ујна Руже Поповић за децу. Ту беше пуно бонбона и фигура у разнобојним шпањолима и дукати од чоколаде у златној превлаци.

Кад су деца отпевала, Деда Владика се опрости са њима. Пожелео им је сретан Божић, и деца Деда Владици: „да нам живите Деда Владика, за много година!“ узвикнули су, и растали се. Већ у души не могу да носе, колико су овога дана имали радости и весеља. Још код капије им поделимо нове ове дарове из пакета и испратимо их, да са срећом дочекају и проведу Божић са својима.

Преосвећени је пошао к' водици са својим гостима, које је довео, Оцем Стојаном и још беше неко. Ту се сrete и са богословцем, који нам донесе прилог из Америке, оних 100 дин. раније споменутих. Још су били код Св. Водице, кад смо стигле Мати Сара и ја. Враћајући се од Водице ка кући, Преосвећени упита:

„Како си, сестро Сара?“

„Вашим Светим молитвама, хвала, добро. Све добро.“

– Тугује много за манастир – рекох.

„Знам“, рече Владика са пуно схватања и тугом, „али шта ћемо, притрпи, ја сам ти казао: одслужи, као војник свој рок, па ћеш опет у манастир.“

Мати Сара погла главу, и ништа не говори. Прима и тешко јој је.

„А како са децом?“

„Добро, добра су овде деца, боља него она. Ја само почнем да им показујем, а они одма сви за мном. Тако лепо.“

„Знао сам ја да ћеш тако казати. Ова су деца боља много, него београдска, овде су деца добра и побожна. Београдска деца су искварена, треба их исправљати, то је тешко. – Е, благо вама које се потрудите око те деце. У манастиру Хопову имају децу, коју калуђерице рускиње чувају. Па се садањој игуманији Нини јавила у сну ранија игуманија, покојна матушка Катарина, па јој каже: Е овде није ништа онако како смо ми мислиле. Овде се највише цени ко очува дете сироче. И сад ова Игуманија узима и чува, где год чује за дете да је остало сироче. Ето видите.“

Ова кратка убедљива прича много нас обе утврди – тако ми се учини.

Пошли смо горе у цркву и к’ Бадњаку. Преосвећени је био много задовољан. Слама је свечано застрла сву кућу. Владика је бацно ораје у трпезарији код Бадњака. У трпезарији је било десно у зиду огњиште, по Владичином налогу, а лево је била фуруна за топлоту, јер је одаја велика и хладна. Он је по три ораја узимао у шаку и бацао у углове, говорећи: „У име Оца, у име Сина, у име Духа Светога. Амин.“ И много задовољан сео на трonoшку поред ватре, и позвао: „Оди, Надо, седи и ти. Хајде сад нам причај приче, као што је обичај да се поред Бадњака седи и причају се приче.“

„Ви нама да причате, Ви сте Деда“.

„Шта је, Јованка, хоћеш ли нас нечим послужити. Шта смо ми? Јесмо ли ми гости?“

„Домаћин, реци Јованка“, кажем јој. А она се сплела и само се смеје.

Донели су и послужили меда.

„Шта би вам требало?“ пита Владика.

„Хвала Богу, свега имамо. Сад једино што немамо кашика довољно, а и тањира већ нема за све. Имамо све остало.“

„Колико сад имате деце?“

„Данас је 45 било, а 50 их је на списку.“

„Што им не купиш земљане чанке, то је и лепо и јефтино овде. Има оне што доносе из Кичева, дивне. А кашике, најбоље су дрвене. Ја тако мислим. Нису ни скупе, узми шимширове, па на туце. Кашика или сребрна да буде, или дрвена. Друго све, није мени сигурно. Видиш како је лепо поред огњишта. Шта има лепше.“

Владика се диже и даде ми знак да пођем за њим.

„Оди, имам нешто да ти кажем. Може ли тамо код тебе у собу?“

„Седи! рече ми некако очински. И некако снебивајући се, поче да ми говори издалека: „Видиш, овде је овај чудотворни извор. Ту су се многа чуда дешавала, и пре је, причају, сваке године ницала пшеница из бунара и доносила плод. Народ је та зрна за лек употребљавао. По тој пшеници се и зове Богдај, што значи – пшеница. После су овде били дуго Турци, и сад ето више нема те пшенице.“

Божјом промисли, она може опет да се јави. И то сам хтео да ти кажем. Ово је Свето место, и ја би желео да се овде у кући никад не једе месо. Како ти мислиш? Ја би тако желео. Онда би свет још више поштовао ово место и долазио овамо. Ти ћеш видети. Народ поштује кад се по светињи живи. Има код нас само једно место, где се никад ни зејтин не једе. А то је у Студеници, Испосница Св. Саве. И знаш како то народ цени. Још више због тога иде народ много тамо. Па тако и овде. Како ви будете овде живели, тако ће вам Бог благодат дати. Ја бих хтео да овде постане много свето место. А то ће бити само ако се овде овако живи. Да се месо никад не једе. Ко хоће да једе, нека иде у другу кућу, али овде да се не једе. А за маст, како хоћеш. Ако мислиш да је хранљивија маст, можеш“.

„А ја сам баш хтела да Вас замолим Преосвећени, да не уноси-мо маст у кућу и да кувамо увек на зејтину, ради сестара и мусли-мана, да не раздвајамо и да се не сумња.“ „Е баш ти хвала“, убаци Владика. „А за ово нисам знала. Мислила сам, свињско месо да не узимамо, а говеђе и јагњеће муслимани једу. Сад ћемо овако, како нам Ви кажете.“

„Ја тако мислим, имате овде јефтине охридске и преспанске рибе, па има сав други мрс: сир, јаја, млеко.“

„Да, Преосвећени, ми ћемо тако учинити. Верујте да ћемо потпуно испунити Вашу жељу. Монахиње и тако не једу месо, а ни деца нису овде много на месо навикла... Само се бојим, да смо се ми данас огрешили о Вашу жељу. Ми смо добили кобасице на дар, и разделили деци у кесе.“ „Нека их, нек носе кући, само овде у кући да се не једе месо.“

„А шта ћемо са Глигором? Они су овде чували свиње и закла-ли, и једу месо?... Али, они су овде привремено.“

„Па да, Надо, ово је све тек у стварању.“ Владика се диже.

„Велико Вам хвала, Преосвећени, ја нисам сама знала како да се омрсимо, зато сам послала била брата Димитрија да Вас пита. А да ли сте чули, како нам је чудо учинио Св. Никола?“ „Нисам чуо.“

„Нису Вам казали, да нам је девојчица упала у бунар?“

„У бунар? Па?“ – Он се прекрсти.

„Хвала Богу, жива је. Извадили су је, жива је и здрава.“

„Како чудо! Хајде овамо, да и они чују“, и пође к’ вратима.

„Немојте“, оте ми се, и постидех се што зауставих Владика. „Опростите, хтела сам само Вама да испричам.“ И он се трже.

„Добро, добро. Шта је било?“

И ја испричам цео догађај, и о томе како смо са децом ишли под икону и призивали Св. Николу, чинили метанија, и после сви смо благодарили.

Владика је био дирнут целим страшним случајем и опет био радосан и сав чудан, жив, пробуђен. Изашли смо из собе, и били већ у цркви (предсобљу), кад смо наставили разговор.

„Па шта сад радите за воду?“

„Ништа, пијемо Свету воду, а ову трошимо. Дете чисто, причешћено. Тек је било дошло са причешћа“.

Владика се измени у лицу, засветле изнутарњим осмехом и ћутке климну главом. Изнутарња мисао га озари, те чудан поста. Као да рече: ах, то је главно сад што си казала. То је све. Сад разумем. И прошета.

„Она се и није могла удавити, јер је Христос био у њој.“

А тад се тек и ја сетих...

„Видиш, Свети Никола вас овде све чува. Не треба да се бојите. Чудотворац је са вама. И не може ништа да вам се деси“.

„А ја се бојим. Хоће ли се нама нешто треће догодити? У ону недељу је била ватра, сад у ову недељу дете нам паде у бунар. Оће ли и нешто треће доћи, Пресвећени?“

„И то тако велике ствари. Не бој се, видиш Св. Никола је ту са вама.“ Владика показа на икону.

„А та је чудна икона, знате ли и јутрос суза јој преко ока, кад су деца била на молитви. А на Св. Николу исто, сва се била окупала сузама, баш кад је се служило и народ био ту.“

Владика ме погледа, па упита: „Ти си видела? Па мене то радује“, и приђе икони, пипну за венац. „А да није од цвећа нешто?“

„Цвеће је суво, још од Св. Николе је тај венац, ту стоји.“

„Хајдемо“, говори Владика, и све шета по слами са задовољством. Узео Јованку за руку, и пита је: „Јел’ се ти зовеш Јованка? Ма јел’ се сваки дан тако зовеш?“ Пошао је низ басамаче, па се још окреће Јованки, као да му се не полази. Чупка Јованку за шишке и пита је: „Боле ли те? Боле ли много? Ти си искушеница, ти мораш све да трпиш. Ех, златна Јованка“, помилова је по глави, по марами црној, којом је убраћена, из које вире румени детињи обрашчићи. И Владика пође низ басамаче, па се осврте и застаде.

„Ти, Надо, немој ништа да се плашиш. Овде је Св. Никола. Он је жив. Он вас чува.“ На поласку из куће, Владика нешто застаде.

„Хајде“, рече, „чекају нас кола“.

„Смемо ли мало сламе да носимо у кола?“ питам.

„Хајде, понеси“, и насмеши се.

„Па дођите сутра у Митрополију“, рече кад кола кренуше. Окрете се и благослови. Оде задовољан, и остави много благодати.

Рекоше да ме чека неки учитељ. Помислих да је управитељ обличје осн. школе, који чешће дође због њихове деце која су код нас на храни, и кажем: „Видите ли како је весело код нас око бадњака.“ А учитељ се диже и представи у полу светлости од ватре. То је био ђак мога покојног оца, који је чуо да сам сад овде и из поштовања према тати, знајући мене малу од 9 год., дошао да ме позове да у њиховој породици проведем сутра Божић. Ова ме његова пажња није обрадовала, одбила сам и свакако му нисам како треба захва-

лила, јер сам много желела ова два дана потпуног одмора у кући, да нигде не изађем. И кад ме је мало час Преосвећени запитао, у његовом старању за свакога: „А где ћеш ти, Надо, сутра ручати?“ – Хвала Богу, овде са сестрама, рекох.

На Божић 1935.

У 3 часа, пре зоре, биле смо у цркви. Још света не беше, тек се почињало служити вечерње, па петохлебница, па јутрење и тек Литургија. У олтару стајаше наш добри Отац, десно од св. двери, и с времена на време погледаше на народ.

Он је почео служити на Литургији. И кад сеђаше у својој престолној столици, приносаху му да чита из Св. Писма – он плакаше.

Беседу је одржао дивну о Рождеству. Са народом је једнодушно дочекао празник.

Први пут сам на Божић јутром у цркви, од почетка до краја. Било је много добро и радосно. По повратку кући, изгрејавало је сунце и изнад магле осветлило снежни Перистер. Код наше куће, све тако светло и празнично. Мати Сара је сакупила наше двоје деце, и чуваркине сестричине и сестриће, и свима им дала запаљене свећице у руке, певали Рождество и тако отишли и до водице у реду и тамо певали, и заиста (смо били) пуни радости, и ми, и деца. Дошао је *полажајник Косџа Михајловић*, послужитељ Црвенога Крста (овде се не зна за полажајника, учили смо га), донео је за децу *баклаве* тепсију од Г-ђе Лешњаревић. Г-дин хотелијер Јефтић нам је послао *сира* целу канту, око 10 к. и око 3 кила *јабука*. Мало затим, донесе Зуди турчин, слуга од Г-ђе Беле Исајловић *колача* 1. к. и око 2 к. телетине, коју одма поделих на три дела, и по истом доносиоцу испошаљем двома много сиромашним удовицама са децом, Параскеви Митровић и удовици Зоји. А треће сутра дан упутим такође некој непознатој ми, кажу сиромашној жени старој. Ми смо имали први пут охридску рибу за ручак.

Обишли су нас гости, Отац Сава, стари монах из Св. Наума Битољског и из истог метоха старица монахиња Мати Христина, коју много волим, особито од кад ми је летос за 8. авг. кувала жито за трогодишњи парастос мојој мами. Обрадовах јој се као својој мајци, и тад јој дадох и једну кошуљу моје матере, коју сам из Београда за мајку Христину донела. По подне смо све три сестре, са наше двоје деце Драгољубом и Јованком, ишли да честитамо Божић нашем Деда Владици.

У свом великом салону нас је дочекао Деда Владика, и Јованку је пољубио, па смо сви заједно пред иконом отпевали Рождество. Био је много добро расположен и одморан, мада је до 1 сата имао госте на честитању, који су долазили корпоративно и појединци. Са сваким од нас је разговарао, и са децом.

„Данас је отворена народна трпеза ‚Пастира‘ у Св. Петки. Па нисам стигао на отварање, баш ми је жао, ја то највише волим. Данас је дат сиротињи први ручак, али ме задржаше овде на овој столици до 1 сат гости и официри. Како ли наша деца сад, ваљда једва чекају да дођу опет у Богдај? Ја мислим, воле они тамо?“

„Воле много, – потврдих – али не знам ни ја. Има неки мали који су се радовали што ће два дана остати код куће.“ Ово што рекох, одма се покајох, јер Владици као да би жао и то друго да чује. Он би желео, видех, да су сва деца толико сретна у Богдају, да нигде не могу бити сретнија. А ми који смо тамо, да се постарамо да њима код нас тако буде.

„Имате ли свега? Шта вам треба, ти кажи. Ти се јави кад нестане пара“.

„Имамо, хвала Богу. Дрва само што смо потрошили. Молила сам Оца Гавру да нам прекосутра пошаље из Богословије, ако може“.

„Може, наредио сам ја, а и из манастира сам наредио, донеће не брини. Имаћете за који дан.“

„Него, много нам се пуши свуда, не знам зашто? И горе сад пуши.“

„Знаш зашто вам се пуши, не ваљају вам ништа оџаци. Ниски. Ја сам баш неки дан гледао, нижи су од крова, и онда мора да пуши. Него да ви назидате још за цео метар оџаке, па онако направите старинске са три прозорчета, и горе да буде покривен.“

„Тако ћемо учинити. Дакле, зато дими“.

„Ти можда не волиш дим... не знам. А ја волим“ – рече Владика са осмехом.

Не знам како је почео разговор, колико је урађено у Склоништу за ово кратко време.

„Па, ја гледам да постигнемо што више, док сам ту...“

„А! Ви не можете ово да оставите Госпођице Надо. То не може да буде, да ви ово напустите“ – поче отац Гавра, који је био овде присутан. – Ако ви одете, ако ви одете, Богами, ништа неће ићи.

„Зашто Ви тако мислите, оче Гавро? Главно је, да је се почело, а сад није тешко прихватити.“ говорим. „Ја морам да се вратим у Београд. Имам тамо своје сестринство, које никако не желим да напустим. Преосвећени зна, да сам ја овде дошла само да помогнем да се ово почне. И колико треба остаћу.“

Владика се осмехну на моје тврђење да ћу ићи натраг у Београд. И прећутно пређе преко тога, само додаде:

„Сестринство. Па нека, – твоје сестре ће прећи овде за тобом.“

„Оне не могу. Како могу оне да дођу? И после тога, имамо ми започет наш рад у парохији. Да знате како нам је успешно пошао наш посао.“

„Верујем – рече Владика сад озбиљно. И ја се охрабрих и рекох: „Ја сам овде донела своје белешке и чекам, кад Ви будете имали мало времена, да Вас молим, Преосвећени, да ме позовете, да мало о том поразговарамо, и да погледате оне књиге о ђаконисама“.

Владика даде знак, одобравајући. „Ја се надам да ћете нам Ви уредити наше Сестринство?“

„Добро, добро“, замишљено додаде. „Овде си се добро потрудила и жртвовала.“

„Нисам се ништа жртвовала, тако ми је све то природно, да сам овде. И тако сам ја задовољна и сретна. Ја никад нисам била тако мирна и сретна, као сад. Ни у родитељској кући. Увек сам била неспокојна, и за нечим другим тежила. А сад сам много задовољна.“

„Задовољна си, јер знаш да је добро оно што чиниш... Има три врсте рада. Кад радим, и знам да је све то добро што радим, да је Богу угодно. И кад радим, и не знам, да ли је то добро што радим, и да ли је то Богу угодно. И има кад радим, и знам да то није добро што радим, не радим право, грешим и знам да не угађам Богу, и опет то чиним.“ Владика поста тренутно мрачан и замисли се.

„Мени је мило овде остати, ја волим и овај рад, и народ, али ја знам да морам да се вратим. У осталом, ја не треба тако да говорим. Од куд ја знам вољу Божију? Како Господ хоће, тако нека буде. Одкуда сам ја лане у ово доба и слутила да ћу ове године бити овде, и на овом послу. Сасвим сам друго мислила.“

„Тако, тако треба да кажеш. Тако и јесте, како Господ хоће. И ја сам тако мислио, кад сам отишао у Охрид. Мислио сам, па ваљда ћу издржати три године, па ево сад, јел Гавро, која је већ година ово?“ мило се и значајно осмехну Владика. (Те године рада Владичина у Охриду су много плодне и значајне.)

На поласку се Владика пошали са децом. Јованки је нудио да поједе велику од гипса крушку, и задиркивао их речима.

Владика оде у своју собу и донесе „Мали мисионар“ и даде нам свима, у њему је била прича о „златној кадионици“. И даде нам плаву Божићну посланицу „Њива Божија“, додатак мисионару. Отвори владика и показа песмицу на 5-ој страни: „Вјера стара што не вара.“ Без потписа. И рече: „Ево види, Драгољубе, ову песмицу“ (и поче је читати).

„Можеш ли ти ово да научиш, а?“ Драган ћути.

„Можеш ли? Јел можеш да научиш?“

„Може, рекох. Може. Али он још не зна да чита. Зато он ћути.“

„Е па хајде, научи је. То су наши богословци певали.“

Код доворотника десно, стајао је наш брат из Београда, теолог Бранко Рапаић (доцније монах Јован). Кад Владика рече: „наши богословци су певали“, са значајним осмехом показа на брата Бранка. Ја га упитах главом, да ли је он то заиста певао, а он рече и показа ми на Владика, да је то његова песма.

Запитали смо Преосвећенога, у коју ће цркву на вечерње, па се и ми упутисмо у Богородичину цркву.

Владика је стајао у углу, иза свога престола скривен. И у уста лаву, који је држао престо, ставио је неколико незапаљених свећица. Кад је пришла старица, много побожна и света жена, баба Заха и целивала му руку, Он јој даде две свећице, и тако још некима. На изласку, пред црквом, кад се опростисмо са Владиком, ја приђо баба Захи и честитах јој Празник. А Владика ће рећи:

„Хајде, идите све три код баба Захе, учините јој радост. Идите јој ви место мене.“

„И Ти да дојдеш, и ти да дојдеш, Владико“ – говори баба Заха насмејана.

„Хајдете, хајдете код мене“, закупи старица, и Владика одма пристаде. Са нама су била и деца, Драган и Јованка.

Баба је трчала напред да нас дочека, и гласно је нешто говорила у усхићењу. Куће старинске, ступа се прво на доњи докшат а затим у молитвену собу са самим иконама, где се кандила не гасе. Десни зид је плитки орман за иконе. Баба је радосно викала, плескала рукама и као да би поигравала, не зна већ шта ће од радости.

„Леле, леле, иде ми у кућу Христос со ангелите.“

„Христос се роди!“ повика Владика ступајући.

„Ва истину се роди Кростос! Деда Владико, да ти бацам раке, – рече баба прилазећи руци, и отвори врата од молитвене собе застрте.

Владика, и са њим сви, одма запеvasмо „Рождество Твоје“, „Дјева днес“ и друго, и наста духовно весеље. И баба је певала и сви смо били радосни, не заборављени призор.

Крај I и II свеске

Из Дневника Дечјег Склоништа Св. Николе „Богдај“ у Битољу
записала Нада С. Адић (касније игуманија ман. Враћевшнице Ана)

Дневник
Денијел Склопнички св. Николе „богдај“
у Бишољу

Улазак у кулу и почетак рада од 1-XII-1935.

29-16 Новембра 1935 год. у петак доштовала је мекименца сестра Даница са своје двоје деце. У кули још није било ни пеца, ни једне ствари, ни хране ни живља, (сам у соби кувар, послужитеља духовног суда Бишо-рија рача са женом македонком и дејетом црковним, и њихових ствари.) Само смо били зашлеки дан раније донесен 1 шовар дрва из манастира св. Ђејке код Цајара, од ваши харине. Већа смо горе заложили фруцну да се греју пунци прокисли, и те ноћи су пренели на поду, на ново кувеној асури (ројзини) коју купи Ваца Хариса, монах ман. св. бот. Сливница, који их и доведе. Имали су своју храну.

26- XII- 1935 мейвртак

Од браћа Висше Анђелковића добили
17 литрова Хришћанске заједнице мли,
за нашу Епидемиологу.

Добили смо из Цркве Св. Недеке
1/2 тогара кучуру за послао јеромонах

Андреја и 1/2 тогара пшенице.

Из Митрополије добили смо денес
жива сува зк.

Митрополија Мли.

Пекмеза зк. Кад смо требали за питроци.
но последњи пекмез, нашао је момак
са караваном и донесо нов пекмез. Ето
колико се шава св. Никола за децу че-
гову, не оставља их ни дана.

27- XII- 1935 шр. Мешак

Збирке духовних песама др Степе од
Браћа Висше А. добили смо као око 20.
дрвена крстита. Дошао је и пакет ис

ЛИК ЈЕДНЕ ХРИШЋАНКЕ ИГУМАНИЈА МАТИ АНА

Надежда Ацић је рођена у Београду 16. фебруара 1900 г. од оца Сретена, професора и мајке Милеве. Отац јој је био познати педагог и оснивач Учитељске школе у Јагодини, којој је двадесет и две године био на челу као њен директор, а за које време је та школа стекла углед најуређеније школе на Балкану.* Мати, такође добра хришћанка, пружила јој је патријархално васпитање, кроз које је Надежда стекла велику љубав према Цркви, вери, свом роду, који је много и много страдао али и поред свега тога сачувао своју веру, име и народност. Та, од малена стечена љубав изразиће се доцније у њеној решености да се сва посвети Богу и служењу ближњима, примајући монашке завете (када и доби име Ана).

Надежда–Ана је завршила школу за декоративну уметност, што је доцније и сама предавала. Учествујући неуморно у разним хришћанским акцијама, радила је у дому „Мајке Јевросиме“ при Покровској цркви у Београду, старајући се за одржавање реда у цркви, припремајући болеснике за св. Причест у кући помажући шивење за цркву и сиротињу.

У децембру 1935. г. на позив владике Николаја Велимировића, одлази у Битољ, где ће остати све до 1941. године. Владика у Битољу беше откупио једну стару кућу и у њој отворио Хранилиште за сироту, гладну и неодевену децу. Пошто је зграда била трошна, требало је сакупљати средства за њену оправку – и тај задатак сестра Нада је неуморно из дана у дан обављала. А у кући су чекале мајке са децом коју је требало прихватити. Хранилиште је посвећено св. Николи и звало се „Богдај“. Деце је било женске и мушке, српске и турске. Када је њена сарадница с. Милунка (сада м. Марија) дошла у Богдај 1937. г. затекла је осамдесеторо деце. Овде су имала свако-

* Име Сретена М. Ацића помало је заборављено. Он је, међутим, још 1903. г. дао веома важну, у оно време готово револуционарну иницијативу повезивања школске учионице с природом; та идеја наићи ће на пуно разумевање и прихватање у свету тек у наше време, у модерној школи.

га дана доручак и ручак. За Божић и Ускрс добијала су увек одећу и обућу – била је то помоћ имућнијих Београђана, сакупљена залагањем с. Наде. Одлазила је она у фабрике у Нишу и Ужицама и отуд доносила велике количине тканина деци за одећу. И сав свој приход давала је за ту децу. Познавала је одбор угледних Битољчана и њихових супруга да јој помогну. Посећивала је и старе, болесне и усамљене, доносећи им анафору са Свете литургије, св. водицу, иконице као и храну, одећу и новац. Куповала је дрва за огрев и разносила на магарету до домова тих људи, који нису били у могућности да се у хладне зимске дане огреју крај топлог огњишта. Магаре је заустављала пред дворишним вратима и сама убацивала дрва у двориште, тако да многи нису ни знали ко им је и када огрев прибавио. Једне недеље и празника одлазила би у болницу носећи понуде болесницима. Саветовала их је да се причесте, па ако би пристали, одмах је ишла по свештеника. Друге недеље је одлазила у затвор и понуде делила затвореницима, подсећајући и њих на исповест и св. Причест. У цепу свог подрасника (монашке хаљине) од домаћег ткања увек је имала ситног новца, који је делила просјацима.

По избијању рата сестра Нада се налази у Краљеву, где обилази породице пострадалих пружајући им утеху Богом, и скромну помоћ. Децембра 1941. г. одлази у Трстеник, у Дечји дом за ратну сирочад (без оба родитеља). Ту храни, одева и школује двадесет девојчица, при трстеничкој цркви а под покровитељством Црвеног крста. Под тешким ратним околностима, она иде од куће до куће просећи за по који клип кукуруза, да би децу исхранила. Долазећи тако у додир са многим и разним домаћинствима, она користи и ову прилику да поучи – било у вери, било просвећивањем, било у практичном раду. И у Трстенику је затекла празну кућу без потребних ствари и опреме; опет је морала да се за све то сама побрине. Направила је колица, и пошто је овде још нису познавали, позвала је једну угледну грађанку (г-ђу Милеву С. Милосављевић) да јој се придружи. Тако су њих две заједно ишле од трговине до трговине, објашњавале и молиле за помоћ деци. Благодаревши таквом пожртвовању и љубави деца су била обезбеђена, па се помагало и сиротињи ван дома. Почињући увек рад крсним знаком, није се бојала, није се стидела, није себе жалила. На slabим повијеним леђима носила је врећу и идући по селима, често у брдима, просила милостињу за своје ближње. Негде би наишла на лепу реч и помоћ негде су јој уз грдњу наредили да се удаљи и одлазила би празних руку. Али није одустајала. Деца су била чиста, сита и одевена, а и примерни учесници у школи – то је ипак било најважније и довољан разлог за њу да заборава тегобе, умор и понижење. Домска деца су чак, по своме изгледу и владању, одскакала од друге деце у месту. Ради толиког свог поштовања, истинитости и љубави према деци, стекла је поштовање и углед, и наишла на разумевање и помоћ.

А за време борбе за ослобођење Трстеника, док су меци летели по граду, она појући, храбро са сестрама превија рањенике и помаже у привременој болници у згради општине. „Брза помоћ – права помоћ“, говорила је. Године 1946. „њена“ деца су размештена по другим домовима а доведена су деца умно и физички дефектна. Са њима је радила и бринула за њих годину и по. Услови за рад били су лоши, и сестре које су јој помагале поразбољевале су се. И она се повлачи у манастир Сретење. Замонашила се 1948. г.

Следеће 1949. године монахиња Ана прелази са још две сестре у манастир Враћевшницу. Живело се тешко. Често је цела њена пензија била одмах утрошена за куповину намирница, или је њоме исплаћивала порез. Међу парохијанима и посетиоцима манастира шири веру, просвету, култ св. Саве, сазнање о историјском значењу манастира. Слала је пакете и новац сиромашној деци у Битољ и Трстеник, окупљала их и саветовала дописујући се са њима. Многима је путем преписке пружала духовну подршку, помоћ и утеху. Својом пензијом помагала је школовање добрих но сиромашних богослова и теолога, а нарочито ученика Призренске богословије (јер је ту последњи пут био виђен њен брат Милован, ученик Учитељске школе, који је као војник погинуо у Албанији при повлачењу српске војске 1915. г.). И сиромашним манастирима слала је помоћ, а исто тако помагала је и изградњу нових цркви. Тако је њеним посредовањем сакупљен прилог и завршен конак манастира Велућа. Њеним заузимањем из манастира Враћевшнице, преко духовних лица и побожних хришћанки, основана су добротворна друштва при црквама, као и женска радна секција „Светог Симеона“ са задатком поправке и одржавање црквених предмета и богослужбених одјејања, помагање цркви, манастира и сиромашних, у земљи и иностранству. Тај рад је наишао на велико признање, па су је тога ради веома ценили и поштовали.

Велику ревност имала је према Цркви и ближњима и у том свакодневном труду није мислила на одмор. Њен радни дан завршавао се обично око поноћи, а следећи је почињао зором, већ око 3.30 часова. Била је духом и телом строга монахиња. Ценећи скромност, сиромаштво и духовну чистоту (целомудреност), имала је послушност према старијима, па је и млађе томе учила. Својим непрестаним делањем остваривала је и упућивала и друге у активан црквени и самарићански рад. Слала је сестре да болесне и немоћне у парохији понегују и да их припреме за св. Причест. Без обзира на животне погледе људи, све их је сматрала браћом и свима помагала.

Као што је свето живела, тако се и упокојила. У недељу 16. новембра, на дан манастирске преславе – Ђурђиц, још на ногама, причестила се и са свештеником преломила славски колач. Већ у понедељак слабо се осећала. Прочитана јој је опроштајна молитва; опростила се са духовником и свим сестрама, целивала мошти св. Ђорђа и опет се причестила. На крају је рекла „Хвала ти за све“, и

добивши благослов заспала. Понекад би се пробудила и погледом пуним неке узвишене радости погледала сестру која је крај ње бдела. Мати Марија је поред ње читала молитве и Канон на исход душе. У уторак, 18. новембра 1975. у зору, 5.30 часова мати Ана се тихо и мирно упокојила у Господу. За живота говорила је како би волела, и како се моли, да њен последњи дан не осване у зиму, да се сестре по хладноћи не труде око њеног погребца. И Бог је, ево, дао сунчано и топло време тих новембарских дана. А сестре су јој за испраћај спремиле много дивних ружа, које је толико волела, каранфила и хризантема. Њен одар био је у самом цвећу.

У четвртак, 20. новембра, у 8 часова почела је архијерејска заупокојена Служба, а сахрана је завршена у 12 часова. Опело је извршио Епископ жички. Испраћена је заиста свечано од тројице епископа, више игумана и игуманија, монаха и монахиња, мирског свештенства (око стотину духовних лица) и још више мирјана. Многи од „њене“ деце дошли су сада са разних страна и ожалили је као рођену мајку. Сахрањена је на монашком гробљу у манастирској порти, а по сопственој жељи у једноставном, необојеном ковчегу – скромно каква је и сама била, али велика вером, духом и делима.

Нека јој је слава у Небеском Царству, а међу нама вечан спомен!

В. П.

ЗАПИС НА УЛАЗУ У ХРАМ РОЂЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ У ВРЊАЧКОЈ БАЊИ

Овај Свети храм подигао је Хаџи Јевтимије Поповић, протојереј из Врњачке бање, 1834. г. у време владавине кнеза Милоша Обреновића.

Прота Јевтимије је служио у овом храму 47 година.
Сахрањен је са јужне стране храма.

ЗАПИС НА ГРОБНОЈ ПЛОЧИ СА ЈУЖНЕ СТРАНЕ ХРАМА

†

Хаџи Јевтимије Поповић

Рођен 1800 – умро 1869.

Књигу је учио у манастиру Каленићу
био свештеник у Врњцима 47 год. и подигао овај Свети храм.

Врњци, 1898. год.

Захвални унук
Сретен Аџић

(Хаџи Јевтимије је Сретенов деда по мајци, *йрагега мајџи Ане из ман. Враћевинице*)

Сретенов прадеда по оцу, Јанићије Мачужић, био је игуман манастира Љубостиње. Сретенов стриц Ристо Мачужић је био калуђер у ман. Љубостињи. Сретен је касније презиме Мажучић, из неких разлога, променио у Аџић. Сретенов старији син Милован (брат мати Ане) је као младић настрадао у Албанији 1915. г. при повлачењу српске војске.

*Јанићије Појовић**, професор богословије београдске, преминуо је после кратког боловања 16. априла ове године. Покојник је био један од најстаријих садањих професора богословије; учио се на острву Халки вишим духовним наукама и одмах је ступио као наставник у београдску богословију. Покојник је цењен и уважаван од својих другова и осталих зналаца, а љубљен од својих ученика, колико ради ревности своје у наставничкој служби, толико и ради свог озбиљног држања, правичности и прецизна суда у свим питањима. Као трудбеник духовне просвете оставио је леп спомен. Бог да га прости.

У Београду 1889. год.

(Хришћански Весник, V свеска, мај, год. XI)

Препис текста послао
Милутин Симовић, Крагујевац

* Деда по мајци мати Ане

СРБИ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ: ИЗАЗОВИ И СТРАДАЊА

КОСОВО: РЕЧИ И СТВАРИ

Политички дискурс и његова терминологија имају велику улогу у једном ширем разумевању одређених појмова, о медијској рецепцији која се већ употребом одређених географских или геополитичких термина, одређује према наведеном феномену. Сама реч „Косово“ има супротно значење у различитим етничким заједницама на нашим просторима. Код Срба, појам Косово означава српску земљу, посвећени простор „Српског Јерусалима“ чији је блистави културни и привредни успон у средњем веку био брутално заустављен силовитим продором османских освајача. Косовско страдање најављено знаменитом битком између Срба и Османлија из 1389, коначно је постала реалност већине српског народа, од средине до краја XV века. После скоро пет векова османске владавине, Косово 1912. поново улази у састав Србије. Метохија, простор и појам који је у међувремену избачен из свакодневне употребе у свим другим терминологијама осим у српској, била је те исте 1912, са градовима Пећ, Исток и Ђаковица, ослобођена и припојена Краљевини Црној Гори.¹

За просечног Србина реч Косово означава свету земљу из које су Србе, током последњих неколико векова па све до наших дана, удруженим снагама систематски потискивали и упорно прогонили, пре свих исламски освајачи, а уз њих, и то у различитим периодима муслимански Албанци – легални или илегални имигранти досељавани у разним временским таласима за владавине Турака, италијанских фашиста или Титових комуниста. Радило се, пре свега, о политичким и социјалним процесима „дугог трајања“. Сиромашне, многочлане породице албанских брђана са посних висоравни северне Албаније спуштале су се, заиста – најпре на позив османских власти, потом различитих великих сила, а често и спонтано – у плодне

¹ Д. Т. Батаковић, „Срби и Албанци: историја, сукоби, перспективе“, *Хришћанска мисао*, бр. 4-8, Београд–Ваљево–Србиње 1997, стр. 17-21.

равнице Метохије и, даље самога Косова у номадској потрази за храном и земљом која се могла наћи само код тамошњих Срба, кметова или слободних баштиника.²

Простор јужне покрајине Србије, прекривен са 1300 цркава и манастира под званичним именом Косово (с Метохијом која је од 1968, вољом косовских Албанаца избачена из званичне, а затим и свакодневне политичке комуникације) у српском језику је симболички, најважнија реч којом се после имена Божјег, имена Светога Саве (оснивача Српске православне цркве у XIII веку), означава једновремено и национални и културни идентитет читавог српског народа. Косовско предање настајало је, постепено, у вековима под османском влашћу, пре свега стварањем Пећке патријаршије (1557-1766), да би се, временом, слило с народним предањем, израстајући, постепено у стуб модерног етничког идентитета у епохи национализма. Народно предање је, уоквирено темељним хришћанским вредностима, у виду косовског завета (завета да се, у политичком тумачењу хришћанске догме, пуна слобода за Српство стиче тек по коначном ослобођењу Косова) било политичка крилатица на којој се градила савремена национална идеологија. У доба националног романтизма у XIX веку, нпр. у Црној Гори за владавине владике Петра II Петровића Његоша, реч Косово била је, уз име Божје, најчешће спомињана реч у свакодневном говору, као доказ да жива прошлост својом сенком наткрива свакодневицу, објашњавајући не само једно тегобно наслеђе него још и одређује политичке приоритете садашњости и будућности.

На промоцији књиге *Расцејено Косово*, одржаној 15. септембра 1999, у Београду, Његова Светост патријарх српски г. Павле, Њ. Високопреосвештенство митрополит црногорско-приморски г. Амфилохије и Његово преосвештенство владика рашко-призренски г. Артемије (непосредно надлежан за Косово и Метохију), под распећем су подразумевали страдање српског народа и уништавање српских цркава и манастира од стране косовских Албанаца, у лето 1999, после доласка снага КФОР-а у јуну исте године, као једну од важних последица успостављања њихове власти у јужној српској покрајини. Књига садржи списак порушених цркава, међу њима и архитектонских бисера из XIV века, са фрескама из позновизантијског раздобља непроцењиве лепоте и уметничке вредности. Један песник је, с наглашеним патосом, пре десет година истакао да је „Косово најскупља српска реч“, мислећи, притом, једино на жртве принете, у претходним раздобљима са српске стране, прогоне који су кулминацију доживели у време кад је Косово још било под влашћу албанских

² Детаљно: Р. Самарџић et alii, *Косово и Метохија у српској историји*, Српска књижевна задруга, Београд 1989. Види такође и : *Савременици о Косову и Метохији 1852-1912*, приредио Д. Т. Батаковић, Српска књижевна задруга, Београд 1988.

комуниста у раздобљу титоизма (1968-1980) и првих година посттитоистичке сукцесије (1981-1987).³

За етничке Албанце реч Косово (или Косова у албанском изговору) симбол је „древне албанске земље“ која, наводно, директно повезује античку илирску и савремену албанску етничку заједницу на тим просторима; у новије време, реч Косово је, такође, симбол дијаспорског типа национализма који се, у случају косовских Албанаца, храни, одржава и обнавља преко сталне демографске експанзије да би се стекла етничка легитимизација захтева за пуном доминацијом над одређеним простором. Дијаспорски тип национализма везан је за простор и идентитет и складно се уклопио у социјалну мотивацију сиромашних брђана из северне Албаније који се вековима спуштају у плодне равнице суседних земаља.⁴ Чињеница да нема никаквог научног доказа за континуитет између Илира и данашњих Албанаца, са зјапећом, неумољивом празнином у историјским изворима од VI до XI века, није битно утицала на успостављање „илирског мита“ као конститутивног елемента албанског националног идентитета. Када је Косово с Метохијом у питању (као наводно илирско-албанска територија) примењиван је, на албанској страни, двоструки приступ: с једне стране стварана је огромна псеудо-научна литература с циљем да се докаже илирско-албански континуитет (преко локалног племена Дарданаца), а упоредо се, систематски, радило на „раскринкавању српских митова“ о Косову, управо оних историјских тумачења која су имала чврсто упориште у сачуваним изворима.⁵

Косово је, у идеолошкој пројекцији романтичарске албанске историографије, за тамошње Албанце у последњем веку постало симбол „окупиране“ етничке територије. Српски манастири подигнути, у необично великом броју у раздобљу од XII до XV века, у „научном“ тумачењу албанских историчара и њихових подржавалаца на Западу, само су хришћанске цркве које су, често на старијим темељима „илирских“ (а у ствари византијских) цркава, подигли „окупаторски“ српски владари, краљеви и цареви из династије Немањића.⁶

³ Најпотпунији пресек тога доба даје скрупулозно урађена научна анкета: Р. Петровић и М. Благојевић, *Сеобе Срба и Црногораца са Косова и Метохије, резултати научне анкете сprovedене 1981-1986. године*, САНУ, Демографски зборник, књ. 2, Београд 1989.

⁴ Д. Т. Батаковић, „Косово и Метохија: историјско наслеђе и геополитичка ограничења“, *Косово и Метохија. Изазови и одговори*, Институт за геополитичке студије, Београд 1997, стр. 361-388.

⁵ Уп. типичан пример: Ali Jakupi, „Origins and Motives of Serbian Myths on Kosova“, *Eurobalkans*, No 34-35, spring/summer, Athens 1999, str. 21-27.

⁶ Види моју књигу са додатним објашњењима: Д.Т. Батаковић, *Косово и Метохија, историја и идеологија*. Хришћанска мисао, Београд-Ваљево 1998. Од извесне користи може бити и недавно поново прештампана моја књига из 1993. на француском језику: D.T. Bataković, *Kosovo, la spirale de la haine*, L'Age d'Homme 1998, 105. стр.

Научно потврђене и провериве чињенице да су, осим монументалних владарских задужбина, заједно са задужбинама црквених великодостојника многобројне мање цркве и манастире подизали припадници локалне српске властеле, родом са Косова, као и да су имена села и њихових становника (додељиваних на трајно коришћење црквама и манастирима) у највећем броју била словенска⁷, није могла да добије снагу научног аргумента у једној романтичарској вертикали националне историје Албанаца; историје у којој се празнице прећуткују, а континуитет, по рецепту Енвера Хоџе, накнадно успоставља.⁸

Отуда, данас међу албанским екстремистима на Косову, у мирнодопским условима, под пуном владавином КФОР-а и УНМИК-а, толико настојања да се у што краћем року и у што већем броју, у једној систематичној акцији, униште и затру трагови неугодних сведока – српских манастира и цркава – као најупечатљивијих трагова некадашњег и садашњег српског присуства. Чак и на знатније цркве и манастире које, у сада већ етнички чистим албанским срединама даноноћно штите снаге КФОР-а (Пећка патријаршија, Дечани), падају често пројектили из минобацача које још увек поседују „мирољубиви“ Албанци. Из албанске перспективе, одсуство већег броја албанских историјских знамења на самом Косову и Метохији наспрот огромном присуству блиставих српских споменика, захтева, ултимативно, уништење ових других како би се пред самим собом и пред потомством, оправдала једна нова реалност – Косово као у жељеној будућности искључиво албанска земља.

У западним медијима, схватање Косова много је ближе албанском тумачењу (постоји чак и флагрантна пријемчивост, надајмо се из незнања, за ненаучне тезе албанског националног романтизма), а често се тражи средина из приказа два потпуно супротстављена гледишта: тражена су добром методологијом, али избором погрешних референци, између српске стране (која се ипак, најчешће ослања на поуздана научна знања) и албанског тумачења (које је, по правилу, кад је прошлост у питању, радикално и супротно научно проверивим чињеницама). Математичким избором „средњег“ тумачења (између умереног српског и екстремистичког албанског), добија се, тек нешто мало ублажена, албанска верзија догађаја.⁹

⁷ Обимну научну документацију с одговарајућим тумачењима доноси: А. Јевтић (ур.) *Задужбине Косова. Споменици и знамења српског народа*, Призрен–Београд 1987. Видети посебно прилоге Митра Пешикана.

⁸ Види детаљније: G. Jandot, *L'Albanie d'Enver Hoxha*, L'Harmattan, Paris 1994.

⁹ Два добра увида у различитост и суштинску непомирљивост српских и албанских позиција око Косова показују две збирке чланака са симпозијума под патронатом европских посредника: Косово: G. Duijzings, D. Janjić, S. Maliqi (eds.) *Kosovo-Kosova. Confrontation or Coexistence*, Peace Research Centre, University of Nijmegen, Political Cultural Centre 042m 1996; T. Veremis and E. Kofos, (eds.) *Kosovo. Avoiding Another Balkan War*, ELIAMEP, University of Athens, Athens 1998.

Имајући у виду да је све што је у сукобу са Слободаном Милошевићем, диктатором Србије и „балканским касапином“, аутоматски добија легитимност у очима Запада, било је могуће да се без праве дискусије, чак некако и олако прихвате поједностављена, преовлађујућем западном дискурсу прилагођена, углавном црно-бела тумачења историје Косова која подастире искључиво албанска страна. Ту, међутим, не треба занемарити ни пословичну спремност појединих западних „стручњака“ да својим „научним“ делима, од геополитике, географије и историје, припреме широку јавност за предстојећу редефиницију састава и карактера одређеног простора, чиме се, имплицитно, прејудицира и његова политичка будућност.¹⁰ Књига Ноела Малколма, „Kosovo. A Short History“, парадигматичан је пример стварања „политички коректне“, а у ствари изразито пристрасне политичко-националне митологије која „научно оправдава“ правац политичког развоја Косова, као суштински албанске земље, у непосредној будућности.¹¹

Савремено разумевање Косова на Западу је једноставно: оно се сматра претежно албанском земљом (са око 90% етничких Албанаца), која већ десет година страда под управом српске мањине, под „српским апартхејдом“, који оличавају Слободан Милошевић и његов режим после 1989. Додатна пометња створена је применом западног појма нације којем је (по моделу *nation-state* или *l'Etat-nation*) много ближа употреба појма „народ Косова“, премда такав, посебан народ не постоји него само народи (у множини) Косова, од којих су Срби и Албанци најизразитије етничке заједнице. Под једним народом Косова албанска страна подразумева, међутим, само етничке Албанце (остали су прећутно, сведени на статус мањине), покривајући се с нетачним податком да је Албанаца око или преко 90% становништва у јужној покрајини Републике Србије.¹²

¹⁰ На француском говорном подручју својом фанатичном про-албанском позицијом предњачи Мишел Рукс, професор географије на универзитету у Тулузу: М. Roux, *Les Albanais en Yougoslavie. Minorite nationale, territoire et developpement*, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, Paris 1992.

¹¹ N. Malcolm, *Kosovo. A Short History*, New York: New York University Press, 1998, 492 стр. Види критику Алексе Ђиласа у: *Foreign Affairs*, September 1998, („Imagining Kosovo: A Based New Account Fans Western Confusion“). Председник „косовске владе“ у избеглиштву, Бујар Букоши, делио је Малколмову књигу као „праву научну“ истину о Косову. Други, нешто мање агресиван вид проалбанске интерпретације историје Косова, премда не и до краја обележеног антисрпским приступом представља књига британске новинарке Миранде Викерс: М. Vickers, *Between Serb and Albanian. A History of Kosovo*, Hurst & Company, London 1998, 328 стр. Књига Викерсове је, у међувремену, повучена из штампе због неовлашћеног преузимања цитата из различитих књига на енглеском језику, укључујући и бројне фуснотама необележене одломке из једне моје књиге: D. T. Bataković, *The Kosovo Chronicles*, Plato, Belgrade 1992.

¹² D. T. Bataković, „Kosovo–Metohija in the 20th Century: Nationalism and Communism“, *Eurobalkans*, No 30-31, Athens 1998, pp. 21-27.

Да не постоји један јединствени народ Косова (који би био различит од оног у Албанији, или у зонама Македоније насељене Албанцима) добро показује чињеница да једина застава коју тај, наводни народ Косова користи је искључиво албанска државна застава, а да се појам „Косовар“, односи, одувек, само на етничког Албанца са тог простора. Срби користе назив „Косовац“ за Србе с тих простора. Чак је и Бернар Кушнер (Bernard Kouchner), цивилни администратор Уједињених нација на Косову и Метохији, употребљавао појам „Косовар Срб“, што би требало да значи нешто као албански Србин, све док није био оштро упозорен на разлике од стране владике рашко-призренског Артемија. Читава термиолошка збрка, иза које стоји албанска пропаганда, имала је и има само један политички циљ: да раздвоји питање Косова од питања Албаније и Македоније и да камуфлира етнички, екстремистички и дубоко дискриминаторски концепт косовских Албанаца у решавању косовског питања.¹³ Политичком прикривању тог циља знатно је допринео режим Слободана Милошевића јер је његова аутистична политичка доктрина, најпре у односу према Западу и затим и незаинтересованост за прихватљиве и међународно оправдане албанске захтеве, од косовских Албанаца правила жртве и онда када они то, објективно нису били.

Милошевић је, наиме, с дугогодишњим лидером Демократског савеза Косова, Ибрахимом Руговом имао неку врсту прећутног, обострано поштованог споразума : Милошевић је допуштао Ругови да на Косову и Метохији организује паралелни едукативни, економски, медицински и порески систем, од којег је српска власт узимала само мали рекет. Етнички Албанци су, заузврат, упорно бојкотовали вишестраначке изборе у Србији и тиме омогућавали Милошевићу да са стотинак хиљада српских гласова освоји најмање тридесет мандата у српској Народној Скупштини – мандате преко којих је несметано владао Србијом и после 1992. када је његова странка (СПС), заједно с коалиционим партнерима, *de facto* изгубила апсолутну већину у бирачком телу Србије. (У Београду је, нпр. за један посланички мандат у Скупштини било потребно освојити око 80.000 гласова).¹⁴

¹³ Уп. правну документацију: Косово: право и политика. Косово у нормативним актима пре и после 1974. године, Хелсиншки комитет за људска права у Србији, Београд 1998 (двојезично, српско-енглеско издање).

¹⁴ На изборима из 1992, СПС, Милошевићева Социјалистичка партија добила је 13 мандата у изборној јединици Приштина са само 42.396 гласова, док је Војислав Шешељ, његов коалициони партнер добио још пет посланичких мандата са само 18.735 гласова, док је осталих шест мандата отишло мањим странкама. Током следећих избора 1993, Социјалистичка партија Србије добила је 21 посланички мандат, док су преостала три поделили Шешељ (2 мандата) и опозициона коалиција ДЕПОС (1 мандат). (Cf. Srbobran Brankovic, *Serbia at War with Herself. Political Choice in Serbia 1990-1995*), Социолошко друштво Србије, Медијум, Београд 1995, стр. 299-304).

СУКОБИ ИЛИ ПРЕГОВОРИ

ОВК (тзв. „Ослободилачка војска Косова“, која је на Косову само за Албанце ослободилац, а за Србе и остале етничке заједнице, пре свега окупатор), као војно крило једне од многих про-комунистичких герила међу косовским Албанцима, попунила је вакуум који је настао после Дејтонског споразума. Према западним изворима радило се о групацији која је, у сарадњи с нарко-мафијом и албанском дијаспором, израсла из језгра тврдих марксиста-лењиниста Енвер Хоџиног типа.¹⁵ Милошевић је, као главни јемац тешко успостављеног мира у Босни и Херцеговини, уживао подршку Запада, док су учестали напори разних међународних посредника (од римокатоличке организације Сант Еђидио из Рима до немачке фондације Бертелсман и разних америчких и француских невладиних организација),¹⁶ да се покрене решавање албанског питања на Косову, због одлагања у Београду, али и због противљења у Приштини (где су Албанци тражили повратак аутономије из 1974), остајали без очекиваних резултата.

Настојања да се нормализовањем школовања албанске омладине (уступање школских зграда), смање међуетничке напетости на Косову нису дала очекиване резултате: српска страна је школско питање третирао као превасходно хуманитарно питање док је за албанску страну проблем око школског система био везан, пре свега, за питање статуса Косова.¹⁷ Истовремено, са српске стране, долазили су различити предлози о евентуалној подели Косова и Метохије, као начину трајног решавања проблема, док су, једновремено, чињени и напори да се посредством различитих облика регионализације проблем ситуира у један шири економско-географски контекст.¹⁸

¹⁵ С. Chiclet, „Aux origines de l'Armée de libération du Kosovo“, *Le monde diplomatique*, mai 1999, Paris 1999, стр. 6–7.

¹⁶ Види мој чланак о могућим решењима косовског питања урађен у оквиру иницијативе немачке фондације Бертелсман: D.T. Bataković, „Kosovo–Metohija Question: Origins of a Conflict and Possible Solutions“, *Dialogue*, vol. 7, No 25, Paris, printemps 1998, стр. 41–56.

¹⁷ Споразум Милошевић–Ругова, потписан старањем организације Сант Еђидио није никад ступио на снагу због различитог тумачења: „Наша Борба, Београд, 3. и 4. септембар 1996. Пресек различитих иницијатива са пратећом документацијом доноси: Stefan Troebst (ed.), *Conflict in Kosovo: An Analytical Documentation, 1992–1998*, European Centre for Minority Issues; Working Paper No 1, Flensburg, May 1998.

¹⁸ Душан Т. Батаковић, „Progetti Serbi di spartazione“, *Kosovo: Il triangolo dei Balcani, Limes*, No 3, Roma 1998, pp.153–169. Вреди погледати и дискусију „Како решити питање Косова и Метохије“, у *Књижевним новинама* која је у неколико наставака донела дискусију следећих учесника разговора: Д.Т. Батаковић, Слободан Самарџић, Драгољуб Поповић, Зоран Лутовац, Зорица Радовић, Сретен Угричић, Миодраг Перишић; бр. 973, 1. мај 1998. и бр. 974, 15. маја 1998.

Удаљени, скоро непомирљиви ставови српске и албанске стране, блокирали су мировне напоре, у којој су и С. Милошевић и И. Ругова остајали упорно на својим позицијама. Утисак страних посматрача био је да се ради о два паралелна света где свака страна до краја игнорише или само сатанизује супротну страну.¹⁹ Пробој је, у зиму 1998. направила тзв. Ослободилачка војска Косова учесталим нападима на полицију и српске цивиле. Милошевићев режим реаговао је, у марту 1988. (пре)оштрим полицијским мерама, а у процепу су се, као потенцијалне жртве растућег сукоба нашли пре свих косовско-метохијски Срби.²⁰

Преко црквено-народних сабора, којима је председавао владика рашко-призренски Артемије, косовски Срби су покушавали да се наметну као легитимна страна у преговорима који су, несумњиво, предстојали, страхујући да ће их Милошевић изневерити. Демократске снаге косовских Срба (Црквено-народни сабор са представницима из свих косовских општина у који је, под покровитељством владике Артемија ушао и Српски покрет отпора на челу са М. Трајковићем), осуђивали су свако насиље, ма са које стране долазило. Оштре осуде Милошевићевог режима, који је уместо политичких средстава радије прибегавао директним полицијским обрачунима, али и политике ОВК (убиства српских полицајаца и држави лојалних Албанаца, отмицама и убиствима српских цивила) показала да је терористичким снагама косовских Албанаца стало искључиво до „етнички чистог Косова“.²¹ Од изолованих групица, њихов број је стално растао, да би се истовремено умножавали и масакри над Србима, као убиство шесторице младића у Пећи, 15. децембра 1998.²²

Када је, до ескалације сукоба дошло у лето 1998, било је, после серије жестоких обрачуна јасно да ће Милошевић највероватније изабрати ратну опцију, да би оправдао губитак Косова где његове полицијске снаге нису више биле у стању да контролишу ситуацију. Истовремено, етнички мешовита села, у којима се српска полиција сукобљавала са присталицама ОВК, остајала су или пуста или бројем преполовљена, али су их трајно напуштали само Срби, невољни да после повлачења полицијских снага, дођу под удар одмазде ал-

¹⁹ Види анализу: *Parallel Worlds*, Institute for War & Peace, MEDIA FOCUS 3, London, December 4, 1998.

²⁰ „Kosovo Serbs live in fear of future“, *Chicago Tribune*, February 22, 1999 by Tom Hundley; Види такође: Crown prince Alexander of Yugoslavia, „Kosovo is Only Part of the Problem in the Balkans“, *International Herald Tribune*, February 20-21m 1999.

²¹ Види такође, R. Morozzo della Rocca, „Le chemin de la guerre“, *Hors-série, Gollias/Limes*, été 1999, стр. 33-41. с детаљима о америчкој политици према Косову и односу америчке администрације према ОВК.

²² „Крвава бајка на прагу Патријаршије“, *Глас јавности*, Београд, 17. децембар 1999, стр. 1. О Милошевићевој погубној политици вид. интервју Д. Ристића из Српског покрета отпора у *Гласу јавности*, 23. децембар 1998, стр. 3.

банских повратника. Силина сукоба, међутим, оставила је у сенци страдања Срба, с обзиром да се међународна заједница усредредила на опсежне полицијске акције српских снага против косовских Албанаца, у којима је, такође, страдао велики број цивила.²³

Пропорционално гледано, Срби су, такође, имали доста жртава. Само за неколико месеци између фебруара 1998. и краја лета исте године, нестало је преко 200 српских цивила, за чију се судбину нико више није интересовао.²⁴ Ни касније нико од отетих српских цивила, међу којима је било и жена и деце, није нигде нађен нити ослобођен; стога се сматра да су сви побијени. Срби су се и даље исељавали из региона Косова где су Срби били изразита мањина, а расељени етнички Албанци, склоњени на просторе под контролом ОВК, чекали су само повољан тренутак да се врате на своја огњишта. Милошевић је из разговора са америчким изаслаником Гелбардом који је упозоравао да се не може отезати решавање косовског питања у недоглед, али и да Албанци из ОВК могу да буду стављени на листу терористичких организација, дао сигнал Милошевићу да војним средствима енергично делује.²⁵ Албанци су, посебно, добили крила, после претње бомбардовањем Србији у октобру 1998²⁶, и пристанка Милошевића да се на Косово упуту посебна Верификациона мисија ОЕБС-а, коју је тзв. ОВК настојала да искористи као штит у сукобима са ојачаним српским снагама, као на пример, у случају инсценираног масакра у селу Рачак.²⁷

Преговорима у Рамбујеу, претходило је неколико нацрта будућег устројства и статуса Косова. Косовски Срби су са зебњом пратили развој догађаја који је слутио на погубан исход по Србију, посебно на самом Косову. У једном од нацрта које је саставио амбасадор САД у Скопљу, Кристофер Хил (Christopher Hill), било је, изненада убачена и одредба да се не смеју мењати чак ни границе косовских општина, што је био директан албански одговор на предлог српске стране да се, по угледу на Швајцарску, и на Косову и Метохији успоставе кантони, образовани по лингвистичким и културним критеријумима.²⁸

²³ Претежно албанска интерпретација догађаја у извештају Међународне кризне групе: *The Kosovo Spring. The International Crisis Group Guide to Kosovo*, Bruxelles 1998, о српским ставовима стр. 77-82. Види: Д.Т. Батаковић, „Косовска криза: изазови и исходи“, *Књижевне новине*, бр. 971, Београд, 1. април 1998, стр. 1.

²⁴ Уп. „Белу књигу“ југословенских власти: *Terrorism in Kosovo and Metohija and Albania. White Book*, Belgrade, September 1998.

²⁵ Д. Анастасијевић „Горка Шаргарепа“, *Време*, 28. фебруар 1998, стр. 17-18.

²⁶ *Наша Борба*, 8. октобар 1998, стр. 1-2.

²⁷ Види *Данас*, 18. јануар 1999, стр. 1. („После обрачуна снага безбедности и ОВК у селу Рачак код Штимља Влада Србије одобрава а свет оштро осуђује акцију“.)

²⁸ Види Хилов интервју („Ми не стварамо трећу републику на Косову“) у: *Данас*, 4. децембар 1998, стр. 4. и такође „Трећа република не био пореметила односе у Југославији“, Интервју Кристофера Хила, *Блиц*, 4. децембар 1998, стр. 3. Документа

Упорни покушаји владике Артемија, Момчила Трајковића и њихових сарадника да се у преговоре укључе и представници косовских Срба који нису под непосредном контролом Милошевића вешто су избегавали и Београд и представници међународне заједнице. Косовски Срби, премда нису активно учествовали у сукобу (мали део их је био у полицији, већина је, само, бранила села од терористичких напада ОВК), највише су страдали, а да притом, нико од њихових политичких или верских представника није био заступљен у преговарачком тиму Србије, односно Југославије. Захтев Српске православне цркве да преко посебне делегације (митрополит црногорско-приморски Амфилохије, владика рашко-призренски Артемије, Момчило Трајковић, о. Сава Јањић и др Душан Т. Батаковић) буде присутна на преговорима (макар и као посматрач) био је, упркос званичним захтевима патријарха српског Павла одбијен, јер сазивачи мировне конференције у Рамбујеу нису прихватили делегацију изван оне званичне коју је изабрао и упутио Слободан Милошевић.²⁹ Тако је и Српска православна црква, животно заинтересована за очување интереса преко 200.000 својих верника и преко 1300 цркава и манастира на Косову и Метохији, остала без права да буде питана у процесу политичког одлучивања.

Српска православна црква је ипак своју делегацију у фебруару 1999, упутила у Париз где су у Министарству спољних послова (*Quai d'Orsay*), поднели план кантонизације, којим се Косово организује по новом критеријуму који уважава етнички распоред, језичке и културне специфичности и предлаже пет кантона за просторе на којима претежно живе Срби и муслимански Словени. Број кантона који би на Косову и Метохији, на руралним просторима где су они изразита већина образовали Албанци зависео би, од њиховог избора. Српски кантони би, по том предлогу, били образовани 1) на северу (општине Зубин Поток, Лепосавић, Звечан и део општине Митровица), 2) у централном Косову (на потезу до Грачанице до Липљана, са низовима српских села), 3) на истоку покрајине (Ново Брдо, Косовска Каменица, Липљан), 4) у општини Штрпце (под планином Брезовицом) која би се повезала са залеђем града Призрена и области Гора (становништво се назива Горанцима, а говори српским језиком), и 5) у залеђу Пећи према Истоку и Клини. Већи градови остали би под посебном мултиетничком влашћу, а кроз дводомне скупштине у градовима би се избегла етничка дискриминација. Мултиетнички градови били би мост који би кантоне у ру-

ција међународне заједнице о Косову: *Међународна заједница и Косово*. Збирка релевантних докумената, Хелсиншки комитет за људска права у Србији, Београд 1998.

²⁹ „Заседао ванредни Архиепископски сабор Српске православне цркве. СПЦ ипак у Рамбујеу, *Блиц*, 6-7. фебруар 1999, стр. 2; „Црква још чека Ведринов одговор“ *Глас*, Београд, 6-7. фебруар 1999, стр. 2.

ралним подручјима, с претежно српском и претежно албанском већином, повезивали у једну целину, за једну или две генерације када би се Срби, Албанци и друге етничке заједнице на Косову научиле верској, политичкој и социјалној толеранцији европског карактера.³⁰

Свој предлог кантонизације, мировна делегација Српске православне цркве предала је државном секретару Мадлен Олбрајт (Albright) у Вашингтону, пред њен полазак на преговоре у Рамбује. Аутор плана кантонизације, др Батаковић, изложио је правне и политичке аспекте плана, а делегација је добила уверавања гђе Олбрајт да ће пројект кантонизације поднети као једну нову могућност преговарачким странама у Рамбујеу. Према њеним речима, које је касније, приликом посете Косову саопштила владици Артемију и Трајковићу, план су у Рамбујеу одбиле, свака из својих разлога, и српска и албанска делегација: српска да остане једини легитимни преговарач, а албанска да би за себе добила читаво Косово, по могућству без Срба. План о кантонизацији био је, истовремено, оцењен као издајнички од владајућих кругова у Србији (портпарол СПС Ивица Дачић и ултранационалиста Војислав Шешељ), јер се планом кантонизације око 70% Косова и Метохија препуштало на самоуправу албанским кантонима.

ВОЈНИ УДАРИ: ПРЕЂУТНО ПРИХВАТАЊЕ НА СВИМ СТРАНАМА

Одлука НАТО-а да се косовско питање разреши војним средствима дошла је тренутку када су сви главни актери сукоба око Косова имали неку рачуницу по којој им је одговарало избијање рата. НАТО-у је била потребна брза победа уочи свечане прославе у Вашингтону пола века постојања „најуспешнијег војног савеза у светској историји“ у Вашингтону, Милошевићу је бомбардовање било потребно да Косово, где већ одавно није могао да контролише развој догађаја, изгуби на јуначки начин (да после може да каже Србима, ето, све сам покушао, није могло друкчије јер је непријатељ био вишеструко јачи), док су косовски Албанци, наоружани подршком САД за опцију ОВК, сматрали да је једно лимитирано, а по нужди и бројем знатније страдање цивила ипак неопходно да би се „заслужио“ нови статус за Косово. Косовски Албанци су лекцију

³⁰ Пројект кантонизације први пут је објављен у Слободи, Органу Српске народне одбране у Америци: Д.Т. Батаковић, „Кантонизација Косова и Метохије“, *Слобода*, Чикаго, бр. 1737, 10. децембар 1998, стр. 1-2. Касније је исти пројект представљен у Београду, преко Института за геополитичке студије, а затим и у *Књижевним новинама* и *Хришћанској мисли*.

научили из сукоба у Словенији, Хрватској и Босни где је до промене односа тих простора према Југославији долазило тек после великих војних операција које, због страдања цивила и високог степена разарања, неминовно изазивају медијску пажњу и пуно међународно посредовање.³¹

Бомбардовање НАТО-а до краја је заоштрило српско-албанске односе на Косову. Док су се Албанци отворено радовали што бомбе падају на Београд и друге градове у Србији, уследило је, одмах протеривање Албанаца из великих градских и руралних зона. Најпре из Пећи према Црној Гори, а затим и из других области у Албанију и БЈР Македонију. Паравојне и параполицијске снаге Милошевићевог режима протерале су више од половине укупног албанског становништва Косова, многи цивили су били опљачкани, неки и побијени, док су сукоби са ОВК разрешени тако што су албанске паравојне снаге ускоро потиснуте на планинске обронке на граници према Албанији. Протеривање као краткорочну одмазду смислио је, сматра се у добро обавештеним круговима, сам Милошевић, поверивши посао етничког чишћења специјалним параполицијским и полицијским снагама.

Срби су, изненада, али само за један трен постали већина становништва на Косову и Метохији. По усменом сведочењу једног монаха у Призрену, етнички Албанци су били шокирани начином, ефикасношћу и брзином протеривања: један лекар из Призрена отворено је признао једном свештеном лицу: „[ви Срби] урадили сте нам оно што смо ми вама припремали“... Регуларна војска и регуларна полиција су већи део рата провели кријући се од НАТО бомби. У осталим деловима Србије, где су размере уништавања цивилних циљева, заједно с бројем цивилних жртава стално расле, није могло бити ни довољно знања нити много разумевања за интересе Албанаца на Косову који су, изједначени са НАТО-ом, сматрани главним узроком катаклизмичног страдања читаве земље.

Милошевић је, међутим, две недеље касније, после слабог јавног политичког отпора нападима НАТО-а из Русије, изненада променио тактику и наредио да се сви косовски Албанци, који се налазе скривени по шумама, одмах врате на своја огњишта, па је једна већа група враћена у Подујево и ширу област Лаба. РТВ Србије, главна медијска кућа под Милошевићевом контролом је, дајући широке репортаже о овом и сличним догађајима, упорно покушавала, по старом титоистичком рецепту „братства и јединства“, да докаже да знатан део етничких Албанаца није против Југославије и како ОВК нема подршку већине албанског становништва.

³¹ Види доста критичне анализе развоја косовске кризе и операција НАТО-а у: I. Ramonet et A. Gresh, „La nouvelle guerre des Balkans“ *Le monde diplomatique*, Maniere de voir 45, mai-juin 1999.

Истовремено, Милошевић је предузео све потребне мере да ефикасно заштити оне политичке вође Албанаца који су остали на Косову, очекујући да ће удари НАТО-а после неколико дана произвести жељени резултат и отворити границу снагама НАТО-а. Ибрахим Ругова и Фехми Агани, председник и главни идеолог Демократског савеза Косова (ДСК), били су под посебним надзором специјалних полицијских снага, а посебна пажња – чак на изванредан начин и дискретнија него у случају вођа ДСК је, како се зна – из добро обавештених извора - била посвећена заштити политичког дисидента Адема Демаћија и америчког миљеника Ветона Суроиа, двојице утицајних политичких и јавних личности, претходно веома блиских ОВК. Они су, за разлику од Аганија који је измакао полицијској контроли и заштити, преживели искључиво због сталне, мање или више видљиве заштите Милошевићеве полиције у самој Приштини. Заштита полицијских снага личностима које нису криле своје сепаратистичке намере и планове, наравно, није била хумантарно мотивисана, него је требало да буде „узвраћена“, по потреби, ради оправдавања једне од могућих политичких опција на које је рачунао Милошевић. Спектакуларни састанци Милошевића са Руговом, у тренутку кад је постојала опасност да ће НАТО признати независност Косова и Хашима Тачија, политичког вођу ОВК као легитимног представника нове државе, показали су да се та употреба, уз одговарајућу полицијску заштиту, вишеструко исплати, макар на кратак рок³², али то је, по правилу, једини временски рок на који Милошевић, у својим тактичким проценама, рачуна.

ИЛУЗИЈА И ЕМОЦИЈА: РУСКИ ЧИНИЛАЦ

Односи Запада и Русије око кризе на Косову подсећали, су у многим димензијама, на једну малу репризу односа из доба Хладног рата, где два блока подржавају, свака из својих разлога, једну од страна у сукобу, док се преко тог сукоба преламају и решавају проблеми две суперсиле, а у овом случају оснаженог НАТО-а и остатака једне суперсиле. Милошевић је, изгледа, пре свега рачунао на посредовање Москве.³³ Његов рођени брат, амбасадор у Русији, вероватно и сам заваран обећањима из руске опозиције, јављао је Београду да ће Русија својим ангажманом, пре свега војним претњам до којих ће доћи после унутрашњих притисака на Јељцинов режим, зауставити агресију НАТО-а на Југославију. Београдом су, у

³² „Милошевић и Ругова припремају споразум о Косову“, *Данас*, 9. април 1999, стр. 1.

³³ Види карактеристичан текст Предрага Симића: „Русија је кључ“, *Борба*, Београд, 10. децембар 1998.

првом месецу бомбардовања дефиловали представници руске патриотске, неокомунистичке и комунистичке опозиције, али се њихова подршка Србима завршила на вербалним храбрењима „словенске и православне браће“ да истрају у отпору, и, понекад симболичним учешћем на музичким концертима (нпр. Сергеј Бабурин и Генадиј Селезњов) који су, ради пркошења НАТО-у били у прва два месеца од почетка напада организовани у свим већим градовима Србије.

Заклињање у традиционално руско-српско братство и вечити, природан политички савез између два народа, упркос великом одјеку у српској јавности, а донекле и у руској, није донео никакав опипљив резултат. Скоро да није, осим у симболичном смислу, вредан ни спектакуларни покушај југословенске скупштине (додуше без легитимних представника Црне Горе), да по хитном поступку, под НАТО бомбама изгласа и свечано објави присаједињење СР Југославије већ постојећем политичком савезу Руске федерације и Белорусије. Од српске публике је, међутим, сакривено, да би ратификација једног таквог споразума трајала бар неколико следећих година, и да, осим психолошког, одлука о приласку руско-белоруском савезу, нема никаквог другог опипљивог дејства, понајмање војног и политичког.

Други извори потврђују да је у руском генералштабу отворан шампањац када су прве бомбе НАТО-а пале на Србију, не зато што се могла очекивати нека војна победа, већ због нове могућности да се, преко заплета на страни, утиче на Јељцина и друге полуге руске власти да промене потцењивачки однос према војсци. С обзиром на чињеницу да се, у том тренутку, на челу руске владе налазио популарни Јевгениј Приимаков, рачунало се да ће његова интервенција у корист Србије, подржана из војске, доњег дома ДУМЕ и од опозиционо расположење јавности, имати довољног утицаја на Запад: рачунало се, чак, да ће доћи тренутак да се цеви руских ракета поново окрену према Немачкој...

Јељцин је, међутим, хитро сменио Јевгенија Примакова и именован Виктора Черномирдина као свог званичног посредника у косовској кризи. То је, уз подразумевајући уступак Западу, било добро само за политичку каријеру В. Черномирдина. Премда неискусан у дипломатији, Черномирдин је своју предизборну кампању за председнички положај почео управо спорим и развученим консултацијама о решавању косовске кризе у Европи и у Кини, како би се руској јавности, познат највише као бизнисмен који се бави гасом, представио као ауторитативни познавалац светских прилика и државник с инстиктом расног дипломате. Руско посредовање се, после учесталих и мало ефикасних путовања Черномирдина по европским престоницама завршило тако што је, без остатка, прихваћен немачки план за решавање косовске кризе. Тај план, који је,

већ после првих недеља бомбардовања Србије и Црне Горе у име Г-8 урадила немачка дипломатија, а који су, тек у јуну 1999, Милошевићу заједнички, као ултиматум поднели фински председник Марти Ахтисари и В. Черномирдин, подразумевао је успостављање протектората НАТО-а на Косову, уз симболично руско учешће у његовом спровођењу. Подизање оптужнице против Милошевића у Хагу за ратне злочине на Косову, такође је значајно допринело да, напуштен од Черномирдина и Јељцина, председник СР Југославије, са-теран у теснац, брзо пристане на потпуну капитулацију на Косову и Метохији, под условом да нови протекторат, под војном командом НАТО-а, а формално покривен мандатом Уједињених нација, не буде проширен на друге делове Србије, који су остали под његовом влашћу. Према војно техничком споразуму из Куманова, Косово је стављено под протекторат КФОР-а а под формалном управом Уједињених нација. Споразум, који је јавности невешто представљен као победа био је, заправо документ о пуној и неодступној капитулацији, по садржају знатно неповољнији од пројекта из Рамбујеа и касније из Париза. Привидно двострани акт, Војно-технички споразум из Куманова *de facto* даје сву власт КФОР-у; члан V гласи: „Командант међународних снага безбедности (КФОР) коначни је тумач овог споразума и аспеката безбедности мировног решења које тај споразум подржава. Одлука команданта КФОР-а обавезујућа је за све стране и лица.“³⁴

ОД КУМАНОВА ДО КУМАНОВА

Склапање војно-техничког споразума у Куманову, почетком јуна 1999, имало је, у политичком смислу, вишеструко значење. Требало је, најпре, да се истом оном месту, где је Србија војном победом у Првом балканском рату добила Косово (славном битком на Куманову крајем октобра 1912, Косово и Вардарску Македонију ослободила је, од Турака, српска војска, потукавши до ногу вишеструко бројније трупе Османлија), Косово дефинитивно, на исти начин изузме из њеног састава. Друго, споразум у Куманову је сву власт давао НАТО команданту КФОР-а, са снагом да у случају спорног тумачења споразума само његово тумачење буде валидно. Тиме се показивало Русима да се на њихово активно учешће рачуна у много мањој мери него што је то било током преговарачког процеса, када је Черномирдин успео да се наметне као незаобилазни посредник ако не у изналажењу, а оно свакако у прихватању предложеног решења. Пуна контрола НАТО-а у предвиђеном протекторату била је

³⁴ Нав. код К. Чавошки, „Поражавајућа победа“, *Хришћанска мисао*, 5-8, Ваљево 1999, стр. 17.

од суштинског значаја за његове вође, с обзиром на ниво фрустрација које је у Бриселу изазвала неочекивано одлучна одбрана реформисане српско-црногорске војске, праћена малим губицима у војним ефективима (свега неколико процената укупне војне опреме).

Милошевић је, пред јавношћу, којој је неколико недеља пред капитулацију у Куманову нагло пао до тада врло висок морал, после систематских акција бомбардера Северноатланског савеза против претежно цивилне инфраструктуре у средишњој и северној Србији (електропривреда, рафинерије, азотаре, путеви, пруге и мостови), могао да понуди олакшање у виду покрића капитулације мандатом УН. Србија је доведена у ситуацију у којој је била немачка војска на крају Првог светског рата: војска је, непобеђена, у рововима на фронту, одлучна да се и даље бори, линије фронта су непрекинуте и чврсто контролисане, а политичари, изненада, потписују капитулацију. Милошевићеве честитке војсци, која у српском друштву има значајну улогу (Срби сами себе виде кроз образац неустрашивих ратнике који оружјем и крвљу освајају и бране сопствену слободу), надовезала се на похвалу УН, заборављајући да су управо УН (односно Савет безбедности у име читаве УН) основале Међународни трибунал у Хагу, где се спрема (премда још није јавно прочитана у судници) оптужница против председника СР Југославије за ратне злочине на Косову и Метохији.

Последња српска илузија односила се на улогу Русије у расплитању кризе: изненадно заузимање приштинског аеродрома од стране руских снага које су из батаљона у Босни, преко Београда, стигле на Косово пре снага НАТО-а, имало је само симболично значење. За Русију то је био покушај да се у сопственој јавности остави утисак да Русија поново има позицију велике силе у међународним односима, док је међу Србима на Косову, а посебно у Приштини, долазак симболичног броја руских падобранаца дочеканих невиђеним овацијама, као победа у победи, била последња српска илузија у домет руског утицаја. Реалност се међутим, одмах показала другачијом. Руси су се ограничили на присуство на и око аеродрома, док су десетоструко бројније снаге НАТО-а у КФОР-у, заузеле посебне секторе, сместиле се у Приштини и успоставиле свој протекторат над Косовом, после ефикасног повлачења југословенских трупа. Руске трупе остале су и без очекиваног посебног сектора одговорности, на северу Косова области са српском већином, што је као заштитну меру прижељкивала већина Срба, а одбацивали НАТО и Албанци као покушај поделе и обнове хладног рата. На питања новинара о каквој се подели ради, с обзиром да је Косово у саставу СР Југославије, настајало би или збуњено ћутање или неко неуверљиво објашњење.

Успостављена је, затим и прелазна администрација УН-а (УН-МИК), а српска власт, више ни формална, остала је до краја деле-

гитимисана. Колоне српских избеглица, који су у великом броју напуштале Косово, смениле су колоне албанских повратника, који су, одмах, не чекајући одобрење НАТО-а, похрлиле из Албаније и БЈР Македоније да се враћају на Косово. Учињен је, у том превиђеном војно-политичком вакууму, један опасан, можда и намеран преседан: граница Југославије (односно Косова) с Албанијом и Македонијом била је данима, а можда и месецима потпуно отворена. То је, осим косовским Абанцима, неометан улазак на Косово, омогућило и Албанцима из две суседне државе с могућношћу да се тамо без контроле одају пљачки или разбојништвима. Ако се има у виду да је северна Албанија не само најсиромашнији кутак Европе, него и центар трговине дрогом за читаву Европу, простор с процентуално највећим бројем банди, како нарко-мафије тако и трговаца оружја, било је лако замислити размере пљачке која је захватила равнице Косова и Метохије, где су, сукцесивно биле пљачкане, паљене или само заузимане куће косовских и метохијских Срба.³⁵

Из северне Албаније недељама су стизали бројни празни, најчешће изнајмљени шлепери који су пуњени робом и драгоценостима из опљачканих или напуштених српских кућа, а читав подухват био је праћен новим таласом етничког чишћења, овога пута окренутом против Срба, олакшан мање-више незаинтересованим ставом КФОР-а који се тек смештао и заузимао позиције. Отуда је било веома лако да се, под притисцима наоружаних Албанаца, и то не само оних из тзв. ОВК, ненаоружани српски цивили изложе свим врстама насиља: од силовања и пљачке до протеривања и убистава. Како је Метохија (равница између Дренице, Истока, Пећи и Призрена) имала мањи проценат Срба, а како је географски била најближа Албанији, први удар здружених снага повратника и албанских банди са севера Албаније сручио се на тамошње Србе који су били етнички очишћени у року од неколико дана.³⁶

Премда је значајан број Срба из Пећи, Призрена, Ђаковице, Истока, Клине и села у широј околини тих градова одмах кренуо да се повлачи с војском, плашећи се окрутне одмазде Албанаца, близу половина Срба у Метохији, који су веровали да ће их КФОР заштити, а Албанци оставити на миру (јер нису учествовали у прогонима Албанаца), остали су код својих кућа и за то су многи платили животима, а велики број жена, укључујући и малолетне девојчице и старице био је силован, а мушкарци најчешће побијени. У малим српским енклавама, у селима Гораждевац и Велика Хоча, укључују-

³⁵ Види текст из париског *Figaro*-а, сажето пренесен у: *Блиц*, 28. август 1999, стр. 8 („Хероински пут под контролом Албанаца. *Фиџаро* открива спрегу косовско-албанске нарко мафије и ОВК“).

³⁶ „Потпуни нестанак Срба само питање времена“, *Данас*, 21. јул 1999, стр. 2. (текст Р. Маројевића).

ћи и неколико стотина цивила окружених у Ораховцу, организована је једна врста самоодбране, где је КФОР, касније, поставио своје снаге ради раздвајања двеју сукобљених етничких заједница. Повратници, које је Милошевићев режим из централне Србије силом враћао у Метохију такође су били побијени, док су највеће манастире, Пећку патријаршију и Дечане, које су се Албанци спремали да поруше, италијанске трупе у саставу КФОР-а почеле да обезбеђују тек на оштру интервенцију митрополита црногорско-приморског Амфилохија Радовића.³⁷ Највећи масакр догодио се 23. јула, у селу Старо Грацко код Липљана где је, на препад, убијено 14 српских сељака који су мирно радили пољопривредне послове на својим имањима. Премда су Луиз Арбур и Бернар Кушнер обећали ефикасну истрагу масакра над недужним цивилима, починиоци нису нађени.³⁸

Са српским народом на Косову и Метохији остала је, у најтежим тренуцима, само његова црква: мали, средњи и главни функционери Милошевићевог режима из покрајине повукли су се, међу првима, са својим породицама са Косова, а с војском и полицијом отишао је, страхујући од сурове одмазде, и знатан део цивилног становништва. Од око 220.000–250.000 Срба на Косову, њих преко 150.000 прешло је у северније делове Србије (с њима су са Косова и Метохије збегли и многи Роми и поједини Муслимани Словени, чије су куће етнички Албанци такође спалили или заузели), само за прва три месеца управе КФОР-а на Косову.³⁹

Од тога је најмање половина отишла после претњи, напада, убистава и разбојништава од стране косовских Албанаца: Срби су најпре етнички очишћени у великим градовима где су били мањина (као у Приштини где се број Срба смањио око четрдесет пута од доласка КФОР-а, са близу 40.000 на 1.000 лица), док су Срби потпуно нестали из великих градова као што су Призрен и Пећ, где их је остало тек неколико destino, и то углавном старих и немоћних који живе у манастирима или црквеним домовима, нису у стању да путују. Слични прогони задесили су и преостале Србе у Урошевцу и

³⁷ *Свејшиџора*, Цетиње, бр. 87, стр. 29, изјава митрополита Амфилохија Радои Свејшиџори од 20. јуна 1999.

³⁸ „Југославија тражи од Савета безбедности да заустави етничко чишћење на Косову“. *Данас*, 26. јул 1999, стр. 1.

³⁹ Уп. документацију у листу „Блиц“, Београд, 22. августа 1999. „Не убијају Србе тамо где их нема“. По тој документацији, добијеној из црквених кругова на Косову дати су подаци о броју Срба пре и после доласка КФОР-а:

Гњилане : Од 25.000 Срба број је спао на 5.000

К. Митровица: Од 27. 000 број је спао на 15.000

Косово Поље: Од 20.000 број је спао на 10.000

Пећ: Од 12.000 у општини број је спао на мање од сто српских цивила у граду

Приштина (само град): Од 30.000, број је спао на 500–1000 људи

Призрен: Од 5–6.000 лица српске народности у граду број је спао на 600 људи.

Призрену. Тужна слика новог таласа етничког чишћења Косова и Метохије од Срба, обухватила је све просторе Метохије (која се у западним изворима, по усвојеној албанској терминологији назива „западно Косово“) где су Срби, за разлику од ужег Косова, били изразита мањина.⁴⁰

Одмах после српских цивила, на удару албанске одмазде нашла су се многобројни српски манастири, од средњовековних споменика византијске епохе, до новијих цркава подизаних од XVI века па све до наших дана. Већ преко 70 цркава и манастира, од којих трећина средњовековних, важних споменика културе са фрескама или остацима фресака непроцењиве вредности (црква Св. Марка Коришког у Кориши више Призрена, манастири Зочиште и Девич, храм у Петричу, Богородична црква у Муштушту, Свете Тројице код Суве Реке, манастир Св. Архангела код Витине, црква Јована Крститеља у Самодрежи код Вучитрна, новије српске катедралне цркве у Ђаковици и Урошевцу итд.) најпре су похаране, а затим су или до темеља порушене, или оскрнављене и оштећене до мере да их је немогуће поправити. У току је, несумњиво, стандардна пракса етничког чишћења: камење од срушених цркава се багерима односи на друго место како би се заувек збрисали трагови да су ту некада живели Срби и да је у том месту постојала и њихова црква. На Пећку патријаршију, а у нешто мањем обиму и на Високе Дечане, повремено се са околних брда отвара минобацачка ватра или се врше припреме да се и они, као најрељефнији споменици српског присуства на простору где су скоро сви Срби етнички очишћени, заувек избришу са лица земље. Још опаснији тренд су све учесталији покушаји „албанских интелектуалаца“ и „историчара“, да се српски споменици из средњег века једноставно „присвоје“ као албански, нпр. зато што су, као Богородица Љевишка, у доба османске владавине од цркве били претворени у џамију!⁴¹

⁴⁰ Према подацима УНХЦР-а, од почетка јуна до 26. јула са Косова и Метохије избегло је 172.061 лице, од тога већином до 90 одсто Срби. У Србији и Црној Гори је било званично регистрованих расељених лица 132.789. Само у Црну Гору избегло је 22.811 људи. (Нав. према *Данас*, Београд, 27. јул 1999, стр. 2).

⁴¹ Саопштење Епархије рашко-призренске од 17. септембра 1999: „Представник Епархије Рашко-призренске Игуманија Катарина Вујашин данас (17. септембра) посетила Призрен у пратњи британског КФОР-а поводом вести да тзв. Албански национални музеј у Призрену жели да преотме највеће светиње наше Цркве и народа у Призрену. Наиме извесни проф. Мухамед Шукрија, директор поменутог новооснованог музеја затражио је пре два дана од представника немачког КФОР-а писменим путем да у надлежност овог музеја припадну црква Богородица Љевишка, коју је подигао св. краљ Милутин у 14. веку као и комплекс манастира Св. Архангели са вредним остацима мозаика из средњег века. У намери да докаже своје тобожње историјско право и тврдњу да су поменути објекти део албанске културне баштине г. Шукрију је донео фотографије цркве Богородице Љевишке, из периода турске владавине, са минаретом тврдећи да је грађевина била џамија пре него што су

Резултати етничког чишћења били би још поразнији да у заштиту косовско-метохијских Срба нису устали представници Српске православне цркве. Свети Синод Српске православне цркве се још 15. јуна 1999, одлучно изјаснио за смену Милошевића и за стварање владе националног спаса, а већ почетком јула, владика Артемије се састао са представницима Албанаца како би, под надзором посредника Уједињених нација (Sergio de Mello), створили неке услове за престанак таласа насиља над Србима и успостављање сношљивих односа између две етничке заједнице. Албанци су, међутим, једно заједничко саопштење, од 2. јула 1999, којим се, између осталог осуђивао Милошевићев режим, злоупотребили да би истог дана на улицама прослављали годишњицу илегалног проглашења „Републике Косово“.

Смисао саопштења, међутим, био је у потреби да се избегне даља спирала насиља и да се албанска страна – пре свих ОВК која је остала као једина наоружана војна моноетничка групација – обавезе да спречити насиља над Србима која су почела да узимају великога маха. Дволичан став албанских представника приморао је представнике Српске православне цркве, од митрополита Амфилохија до владике Артемија, да се одмах следећих дана недвосмислено ограда од албанских намера.

Владика Артемије и М. Трајковић су у писму привременом шефу УНМИК-а Серђу де Мелу упутили писмо у којем су оптужили Тачија да је само два сата после потписивања споразума стао на чело „прославе и немира у Приштини“ када су, између осталог, поручени споменици Вуку Караџићу и Петру II Петровићу Његошу, а убрзо затим динамитирана нова, недовршена српска црква у Приштини. Тражећи од шефа УНМИК-а да „позову представнике УЧК (ОВК) да хитно проследе детаљне податке о свим Србима који су ухапшени и киднаповани, они су нагласили да имају „јасне показатеље да логори за Србе још постоје на Косову: Ко њима управља и колико ће они још постојати су питања на која одговор треба да дају представници КФОР-а. Указано је, такође, да „злочине које су

је Срби претворили у цркву. Сама црква по тврђењу игуманије Катарине није адекватно обезбеђена и пре пар дана Албанци су уклонили бодљикаву жицу којом су Немци оградиле овај вредни споменик да би га сачували од пљачке и уништења. Проф. Шукрију захтева од наше Цркве да се што пре организује расправа пред представницима КФОР-а на којој ће Албанци извршити званично потраживање својих културних споменика које су Срби тобоже присвојили. Г. Шукрију је посебно заинтересован за вредне остатке Св. Архангелских мозаика. Представници немачког КФОР-а су у недоумици пред оваквим захтевима. Нажалост, након физичког геноцида над српским народом у Призрену албански екстремисти кидишу на српско духовно и уметничко благо служећи се својим квази-историјским теоријама. Можда није далеко ни дан када ће Албанци покушати да присвоје манастир Дечане, који је по њиховим историјским књигама подигло племе Гаши, или можда и Пећку Патријаршију.“

разне албанске оружане формације починиле против косовских Срба детаљно мора истражити Међународни хашки трибунал за злочине на подручју бивше Југославије, а не локални косовски судови.⁴² Уместо формалних обећања захтеване су енергичне мере на терену, где би вођи ОВК и других албанских паравојних и параполицијских формација, сузбили таласе насиља који су се, с ритмом од пет до десет убијених Срба дневно, уз систематско протеривање из појединих области, и пратеће рушење сакралних објеката, настаљали несмањеном жестином.⁴³

Свети архијерејски синод Српске православне цркве је у новом саопштењу од 5. јула (Син. бр. 1102) истакао да очекује „од међународних снага да хитно зауставе терор над српским, муслиманским и ромским живљем који спроводе чланови ОВК и других група Албанаца са Косова и из суседне Албаније, покушавајући да под плаштом КФОР-а изврше потпуно етничко чишћење српског народа. Очекујемо такође од часних представника албанског народа да хитно стану на пут освети и одмазди која се ових дана спроводи над недужним живљем од стране једног дела њихових сународника. Сви злочини извршени са било које стране у току овог несрећног грађанског и етничког сукоба морају бити изнети пред непристрасне међународне судове, како би била задовољена Божија и људска правда.“⁴⁴

Наставак насиља, међутим, нагнао је Српску православну цркву да још у неколико наврата покуша да својој пастви пружи одговоре на горућа питања садашњице. У Саопштењу са саветовања епископа СПЦ наглашено је да се подржавају „све демократске и родољубиве снаге у нашој земљи и њихове захтеве за што хитнијим и коренитим променама у нашем друштву, почевши са формирањем привремене прелазне владе и припремањем скорих ванредних избора.“

Од КФОР-а и представника УНМИК-а је, међутим, захтевано да већ једном стану на крај терору и потпуном етничком чишћењу православних Срба и других етничких мањина, вршеном у њиховом присуству и под њиховим покровитељством. „Ако се за претходна зла (насиља над Албанцима) која су се догодила на Косову и Метохији оптужује садашња југословенска власт, за садашње злочине (против Срба), испланирано и систематски спровођено уништење

⁴² „Прекинути с насиљем или прекид сарадње“, Владика Артемије и М. Трајковић запретили лидерима косовских Албанаца, посебно Хашиму Тачију, *Данас*, Београд, 6. јул 1999, стр. 2.

⁴³ Види Данас, Београд, 3. и 4. јул 1999. Хронику страдања метохијских и косовских Срба до Видовдана 1999. доноси, заједно с опширним извештајима *Светишћора*, Цетиње, бр 87, Јовандан 1999, стр. 18-40 („Најцрњи српски Видовдан. Нова српска голгота на Косову“).

⁴⁴ *Гласник Српске православне цркве*, бр. 7, Београд, јул 1999, стр. 126.

која обухвата простор између села Грачанице и варошице Липљан са десетинама српских села, простор на који су пребегли и поједини становници Приштине и суседних насеља; 3) новобрдској са простором од Косовске Каменице до Гњилана, где се склања српска већина из дела града Гњилана и 4) у зони општине Штрпце са планином Брезовицом где се од насиља и прогона склонио и један део Срба из града Призрена и читавог призренског залеђа. Када је Србима, после уласка КФОР-а, објашњаван план кантонизације (која би, у допуњеној варијанти била спроведена у сагласности са УН), они су тај предлог бурно поздравили, а пројект кантонизације, у којем се предвиђа и очување посебних веза српских зона (или кантона) на Косову са државом Србијом, бурним одобравањем јавно подржали на свим својим скуповима на Косову. Подршка је затим пројекту кантонизације, стигла и од већине опозиционих демократских странака у Србији, које су сматрале својом обавезом да подрже напоре владике Артемија у покретању питања заштите Срба на Косову и Метохији.⁴⁷

ОД САРАДЊЕ ДО НЕУСПЕХА

Срби су, међутим, остајући верни начелном ставу да треба очувати мултиетничко Косово и градити мостове поверења, с овлашћењем Црквено-народног сабора, овластили владика Артемија и Момчила Трајковића да их заступају у Прелазном савету Косова којим је, у име УН председавао Бернар Кушнер (Bernard Kouchner), а где етничке Албанце заступају представници тзв ОВК, ЛДК и других политичких групација. За Србе је, међутим, кључно питање било питање безбедности: док се на Прелазном савету расправљало о питањима која су се тицала само проблема Албанаца, српски предлози били су или игнорисани или отворено одбијани, појединачно или заједнички од стране администратора УН и албанских представника.⁴⁸

Међународни представници су дуго манипулисали бројем преосталих Срба; стално су истицали да је њихов број спао на највише 30.000 лица, да би, после учесталих протеста владике Артемија тај број био, званично, тек 11. септембра подигнут на 97.000 душа.⁴⁹

⁴⁷ Види *Глас јавности*, Београд 20. август 1999, „Кантонизација је већ спроведена“, стр 2, разговор са Д. Т. Батаковићем; *НИН*, Но 2593, 26. август 1999, „Кантонизација или пресељење“, са картом, чланак С. Бурђевић-Лукић, стр. 22.

⁴⁸ *НИН*, Београд, Но 2593, 26. август 1999, „Пуштени смо низ воду“, интервју М. Трајковића, стр 23.

⁴⁹ „Игра бројки за политичке потребе“, *Данас*, Београд, 21. септембар 1999, стр. 2.

Прогони Срба цивила и систематско рушење цркава, нису, међутим, окончани. Премда су сви представници међународне заједнице од Хавијера Солане (Javier Solana) до Б. Кушнера изјављивали да је политика реваншизма на Косову потпуно неприхватљива, мало је, на терену, било учињено да се томе заиста стане на пут.⁵⁰

Српски чланови Прелазног савета стекли су, наиме, утисак да се њихови оправдани захтеви иначе сасвим у складу с прокламованим циљевима и војне и цивилне мисије – дипломатски вешто игноришу, посебно горуће питање о ефикасној заштити Срба, па су, у више наврата, демонстративно прекидали сарадњу са УНМИК-ом како би скренули пажњу на убрзано етничко чишћење које се одвијало пред очима КФОР-а и УНМИК-а, а где су представници обе ове организације реаговали слегањем рамена, жалећи се на неспособност да заштите сваког појединца, на недостатак људи, и сл. Али, главни проблем за српске представнике био је то што су, уместо да буду означени као смишљен план етничког чишћења, сви напади на Србе означавани као инциденти, а било је, из редова међународних представника и много речи оправдања за разумљиву тежњу за одмазду код етничких Албанаца после великих злочина који су, у име српске стране, учињени против њих уочи и током бомбардовања НАТО-а.⁵¹ Једини изузетак, на албанској страни, учинио је новинар Ветон Сурои, који се у тексту „Звона срама“, осудио праксу насиља над Србима назвавши је обликом фашизма.⁵²

Владика рашко-призренски Артемије, који је годинама упорно осуђивао насиље ма са које стране оно долазило, упозоравао је да су КФОР и УНМИК обавезни да заштите све Србе, и осудио праксу да се прогони с већом жестином и поразнијим резултатима догађају под међународним протекторатом него под Милошевићевом владавином. Наиме, једно етничко чишћење замењено је другим, за које је, на изненађење демократски и прозападно оријентисаних Срба, међународна заједница показала пуно разумевање, правдајући га праведним и разумљивим гневом. М. Трајковић је упозоравао да у таквим условима добијају само екстремисти: припадници тзв. ОВК

⁵⁰ Изјава Солане у Бриселу пред долазак на Косово, нав. према *Данас*, Београд 6. септембар 1999.

⁵¹ Смишљено убиство 14 српски земљорадника у селу Старо Грацко од стране припадника УЧК навело је КФОР да свим снагама доказује да се ради о изолованом инциденту а не о масакру, што је изазвало велики револт код Срба. Код КФОР-а се, међутим, уобичајила пракса да док убијају цивиле на једној страни града, они сву своју пажњу поклањају само тражењу масовних гробница у којима су сахрањени побијени Албанци. (Види *Данас*, Београд, 27. јул 1999, стр 2, „КФОР тврди да није било масакра“).

⁵² *Коха Дишоре*, Приштина, 18. август 1999 (на албанском). Адем Демаћи, један од политичких вођа близак ОВК је, по усменом сведочењу Албанаца, пре него што ће се повући са јавне сцене изјавио да су се Албанци по доласку КФОР-а показали пет пута горим од Срба у вршењу злочина.

који су као циљ прогласили етнички чисто Косово, и Милошевић који, звецкајући поново оружјем пред српском јавношћу, добија нове доказе да међународна заједница смишљено ради управо против Срба и српских интереса, а не, како се јавно наглашава, против српског режима који оличава сам Милошевић са својим најближим сарадницима.

Владика Артемије и М. Трајковић су покушали да преко редигованог пројекта кантонизације, који би се спроводио у пуној сарадњи са УНМИК-ом и КФОР-ом, створи међупростор који би Србима – којих је још увек између 90.000 и 100.000 на Косову – омогућио да преживе ову критичну фазу, да сачувају свој национални идентитет и очувају свој језик и спасу озбиљно угрожену културну баштину. Њихов ревидирани план кантонизације - премда по општој српској процени једина реална препрека довршењу започетог етничког чишћењу – био је одбијен најпре од Кушнера затим и од европских министара, немачког Јошке Фишера (Joschka Fischer) и Ибера Ведрина (Hubert Vedrine). Европски министри су свој став образложили тврдњом да план кантонизације нуди поделу Косова, премда је, по основној замисли, али и због распршености српских енклава на терену, пројект кантонизације уместо на поделу више подсећао на леопардову кожу.⁵³

Штавише, по гледиштима српских представника, пројект кантонизације је једновремено спречавао развој два феномена који су у најдубљој супротности са општеважећим европским вредностима: спречава се да Косово систематским етничким чишћењем од мултиетничког постане моноетничко, и брани се освештано право на различитост, од језика до културе и религије, освештано право на очување културне баштине која – посебно српска средњовековна уметност и архитектура – спада у бисере светске баштине.⁵⁴

Српски представници у Прелазном савету су, међутим, остали без противпредлога међународне заједнице којим би се ефикасно заштитили и српски народ и његови споменици у Метохији и на Косову, док су, једновремено, сви предлози српске стране на један циничан начин били одбијани или игнорисани.⁵⁵ Немоћни да осет-

⁵³ Док је Ведрин упозоравао да пројект кантонизације није предвиђен резолуцијом УН, Ј. Фишер је признао да „није сигурана безбедност за Србе и Роме на Косову“. *Данас*, Београд, 25. август 1999 („Ибер Ведрин и Јошка Фишер јуче боравили на Косову“).

⁵⁴ *Блиц*, Београд, 28. август 1999, „Кантонизација једина препрека етничком чишћењу Косова. Међународна заједница ризикује да пропадне њен концепт мултиетничког Косова“.

⁵⁵ Шеф мисије УНМИК-а, Б. Кушнер је, у једном тренутку, најавио разраду документа о заштити неалбанских заједница, с предвиђеним пресељавањем цивила из градова у оближње зоне, али се то питање, даље од најаве, у пракси, није касније помињало. (*Данас*, Београд, 27. август 1999, „Најављен документ о заштити неалбанских заједница“).

није помогну свом народу, чију су подршку имали у проценту до 90% на самом Косову и Метохији, представници СПЦ и Црквено-народног Сабора одлучили су, после узалудних настојања да се неки од њихових предлога прихвати, да се повуку из Прелазног савета Косова. На тај начин, они су одбили да својим присуством у некој врсти прелазне владе служе као формално покриће за планове који су, како је процењено, дубоко супротни интересима народа и цркве, док су, једновремено, све друге установе на Косову и Метохији постале етнички искључиво албанске. Српски представници су сматрали да одсуство суштинске заштите угрожених Срба није, како им се објашњавало у надлежним круговима међународне заједнице, у недовољном броју војника у сатставу КФОР-а и у несразмерно малом броју међународних полицајаца, него у видљивом одсуству политичке воље у центрима моћи где се одлучује о даљој будућности Косова.

Архијерејски сабор СПЦ је 18. септембра издао још једно упозоравајуће саопштење у којем је затражио да, поштујући повелу УН и опште вредности хришћанске и укупне савремене цивилизације, представници међународне заједнице, стану на крај етничком чишћењу Срба и зауставе злокобни талас систематског рушења српских цркава и манастира.⁵⁶

Владика Артемије, заштитник и Срба и етничких Албанаца у време жестоких војних сукоба, и пре и током самог НАТО напада, био је, пред зидом одбијања у круговима међународних представника, немоћан да на Косову уз пуну контролу УН и КФОР-а заштити

⁵⁶ Саопштење сабора СПЦ од 18 септембра: „Саборски Оци уједно апелују на међународну заједницу да елементарна начела људских права и слобода, за која се толико на речима залаже и у својим земљама их спроводи, поштује и кад је у питању наш српски народ. Они очекују и траже да међународне снаге на Косову и Метохији спрече даља страдања Српске Православне Цркве, српског народа и осталог неалбанског становништва, као и да учине све да се сви прогнани и избегли врате на своја вековна огњишта. Сабор такође очекује од међународне заједнице да и српском народу помогне да оствари право на живот, макар на оном простору на којем, ево, већ више од петнаест векова борави. У циљу заустављања етничког чишћења српског народа и неких других етничких заједница на Косову и Метохији – а оно се, нажалост, одвија у праскозорје трећег хиљадугодишња од Рођења Господа Исуса Христа, и то у присуству војних и цивилних снага из држава које себе сматрају хришћанским и цивилизованим (КФОР и УНМИК) – Сабор је упутио одговарајући протест Уједињеним нацијама, као и апел УНЕСКО-у да се хитно спречи даље разарање и преотимање православних цркава и манастира на Косову и Метохији и уништавање преосталог духовног и културног блага, које не представља само српско наслеђе него и баштину европске и светске културе. ...Српска Православна Црква се нада да ће престати садашња страдања свих људи, па и нашег народа, залагањем свих којима је иста жеља на срцу. Она се моли Господу мира и љубави да нам подари снаге да ова страдања издржимо, а кад она прођу да створимо климу узајамног поштовања и заједничког живота, у слободи и толеранцији. Српска Православна Црква се одувек залагала за те духовне вредности, а несеквично ће се и убудуће борити и жртвовати за њих.“ (преузето са Интернета) .

било кога, а понајмање своју тешко угрожену паству. Стога је, после дугих покушаја да се обезбеди питање заштите живота Срба и њихове имовине, владика Артемије, заједно с М. Трајковићем одлучио да дефинитивно иступи из Прелазног савета 22. септембра 1999, пошто су у Приштини, после формалног разоружања тзв. ОВК (предате су, међутим, што признају и страни дописници, само старе и неупотребљиве пушке) створе тзв. „Заштитни корпус Косова“, од, што се подразумевало, искључиво албанских снага, са накнадно симболичним присуством неколико неалбанаца. Ова легализација једнонационалне албанске војске ишла је упоредо са ставом међународне заједнице да Косову, у крајњој линији, треба признати, у једном краћем року у будућности, државну независност. М. Трајковић и владика Артемије су, том приликом, истакли да заузврат „Срби на Косову могу с пуним правом да затраже реализацију захтева о кантонизацији и стварање Српског заштитног корпуса.“⁵⁷

После три месеца страдања у мирнодопским условима (јун-август 1999), резултат управе КФОР-а и УНМИК-а, по саопштењу Епархије рашко-призренске, био је катастрофалан јер се положај Срба и даље драматично погоршавао. Владика рашко-призренски Артемије је у свом саопштењу подвукао да је биланс под протекторатом УН и КФОР-а поразан: око 200.000 Срба заувек напустило Косово (процентуално више него етничких Албанаца за време бомбардовања НАТО-а), да је преко 350 српских цивила убијено, преко 450 нестало⁵⁸, хиљаде српских кућа похарано, а 70 црква и манастира до темеља срушено и то све у присуству близу 50.000 припадника међународних мировних снага.⁵⁹

Срби су, практично, истерани из свих мултиетничких области (како села тако и градова, с изузетком Косовске Митровице), а они који нису напустили Косово, приморани су да живе у *ad hoc* створеним резерватима и гетоима. Њима су, једновремено, одузета и основна људска права: лишени су, такође, права слободног кретања, образовања, рада и медицинске заштите. Међу старијим становницима Косова није остало незапажено ни поређење са ситуацијом у Дру-

⁵⁷ Данас, 23. септембар 1999. („Владика Артемије и Трајковић напустили Прелазни савет“), види такође и *Блиц*, Београд, 23. септембар 1999, стр. 9.

⁵⁸ Списак киднапованих и погинулих Срба на Косову, закључно са 30. августом излазио је у наставцима у дневнику *Данас*, Београд, од краја августа до почетка септембра 1999.

⁵⁹ Види двојезичну српско-енглеску публикацију: *Crucified Kosovo. Destroyed and Desacrated Serbian Orthodox Churches in Kosovo and Metohia (June - August 1999)*, Belgrade 1999, edited by Fr Sava Janjić. Допуњено Интернет издање: www.yunet.com/destruction.htm као и www.kosovo.com. Уочи промоције књиге *Расцрпено Косово*, стигла је и вест да је, пред незаинтересованим представницима КФОР-а срушен још један значајан историјски споменик српске културе на Косову и Метохији, манастир Зочиште, са црквом Св. Врача, Козме и Дамјана. („Срушен манастир Зочиште“ *Данас*, Београд, 16. септембар 1999, стр.2).

гом светском рату, када је ниво заштите Срба, после првог таласа албанских насиља у априлу 1941, био, извесно време, знатно бољи од заштите КФОР-а који делује у име Уједињених нација. Политика „двоструких стандарда“ видљива је и у трагању за жртвама терора и насиља. У потрази за гробницама албанских жртава, стручњаци OSCE-а су, у више наврата отварали гробнице у којима, испоставило, почивају српске жртве. Они су, на пример, нашли велику српску гробницу у селу Угљаре са тринаест лешева Срба из суседног села Ранилуга, да би представници КФОР-а у Гњилану покушали да умање значај овог открића, одбијањем да се у електронским и писаним медијима изјасне о томе да ли су пронађене жртве тога масакра српске народности.⁶⁰

НЕУСПЕХ МИСИЈЕ УНМИК-А И КФОР-А

Мисија УН и КФОР-а на Косову и Метохији може се, зато двоструко процењивати. Она је званично започета у циљу спречавања етничког чишћења и хуманитарне катастрофе. Чињеница да су етнички Албанци, протерани за време бомбардовања успели да се безбедно врате на Косово и Метохију само је једна страна медаље. Ако је мисија КФОР-а и УНМИК-а била и остала успешна, онда постоји нама неки непознати, скривени план који се значајно разликује од онога који је јавно прокламован и који се заснива на резолуцији 1244 Уједињених нација. Ако је представницима међународне заједнице стало до сопствених, свечано прокламованих начела и вредности, до темељних опредељења Европске уније и УН, онда је мисија на Косову и Метохији скоро потпун политички неуспех: етничко чишћење, овога пута против Срба, није заустављено, напротив добило је нове подстицаје; српска, или како се еуфемистички каже „неалбанска културна баштина“ се систематски уништава, Милошевић је у остатку Србије још на власти, изнутра крхка Албанија није стабилизована, БЈР Македонија је, штавише, додатно уздрмана фаворизовањем етничке искључивости на Косову; у самој Македонији се, чак, очекује њен скори распад на пробугарски и албански део, ако се Косово, по садашњим најавама, убрзано изузме из састава СР Југославије. Читав регион је, у безбедносном смислу, постао изразито нестабилан, штавише, све је даљи од јавно пројектоване стабилности какву су сви, како на терену, тако и у региону, очекивали упућени аналитичари и наводни „познаваоци“ локалних прилика. Једини успеси мисије су повратак албанских избеглица и хуманитарна помоћ најугроженијим албанским породицама. За све

⁶⁰ „Тражили албанске нашли српске лешеве“, *Глас јавности*, Београд, 29. август 1999, стр. 3.

друге етничке заједнице на Косову, почетак мисије је био само почетак новог страдања.

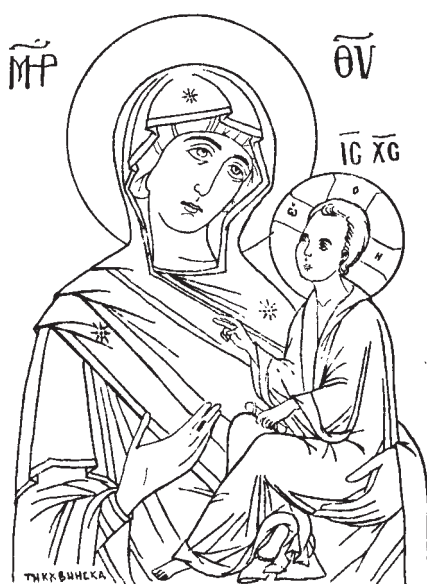
Берлински зид између Србије и Албаније,⁶¹ интервенцијом НАТО-а заиста је срушен, али се, изгледа, све ради да би се подигао један нови зид, сада између Косова и остатка Србије. Геополитичке последице овакве политике биће, сумње нема, дугорочно поразне не само за Србе који се, поново повлаче са простора који су настањивали скоро читав миленијум, него је логично очекивати и нове изненађујуће заплете: покушај дестабилизације и поделе БРЈ Македоније и, вероватно, грађански рат у Албанији између севера и југа подељених обичајима и погледима на будућност земље. Нескривена подршка представника међународне заједнице етничким Албанцима са Косова и Метохије, и то пре свега екстремистима из вођства ОВК, само је у остатку Србије ојачала већ увелико пољуљане позиције Слободана Милошевића.

Потребна је, стога, за време текућег мандата УНМИК-а, једна широка децентрализација са локалном управом, једна непристрасна и ефикасна заштита свих етничких група на Косову, уз уважавање њихових различитости и права на сопствени језик и културу, праћена ефикасном заштитом културне баштине. Наведена права треба, ако нема довољног нивоа политичке културе и међуетничке толеранције, за следећи период очувати успостављањем или неког облика кантонизације, или неким другим обликом територијалне заштите људских права сваке етничке заједнице, а пре свега оне која је, попут српске данас, најнепосредније угрожена.

Грчаница-Београд
Септембар-Октобар 1999.

Душан Т. Батаковић

⁶¹ „Берлински зид“ на Балкану о којем је аутору овог текста још 1991. говорио Реџеп Ђосја (Reşer Qosja) током једног симпозијума у Приштини, срушен је с циљем да помогне стварању етничке Албаније, а не мултиетничког, демократског друштва.

САДРЖАЈ

УМЕСТО УВОДА

<i>Њорџако</i> н Радомир Ракић Извештај из Амана	5
Изјава верских поглавара о обнови и развоју у Југоисточној Европи	13
Изјава о заједничком моралном ангажовању	17

ДОГМАТИКА

<i>Георџије Марцелос</i> Рађање Сина и слобода Оца по отачком предању 4. века	19
---	----

ИСТОРИЈА И УМЕТНОСТ

<i>Миодраг М. Пејировић</i> Свети Сава своје отачаству	35
<i>др Предраг Ристић</i> Мушки и женски крст	45

ДУХОВНИ ПУТОКАЗИ

<i>Светлана Велмар-Јанковић</i> Слово о светлости светитеља Саве	69
<i>Родољуб Лазић</i> Богу је све могуће	77
<i>Архимандрит Јован (Радосављевић)</i> Упокојио се Архимандрит Десимир (Влатковић) духовник манастира Св. Пеђе Патријаршије	83

ДУХОВНИ ЖИВОТ

<i>Нада С. Ацић</i> Дневник дечјег склоништа Св. Николе „богдај“ у Битољу	87
<i>Милушин Симовић</i> Лик једне хришћанке Игуманија мати Ана	119

АКТУЕЛНЕ ТЕМЕ

Душан Т. Баїаковић Срби на Косову и Метохији: изазови и
страдања 125

ОКТОБАРСКИ ПРОЛОГ

„Ништа бедније нема од човека, који у часу беде напусти наду у Бога и прибегне средствима спасавања супротним закону Божијем. Не само да такав човек не успева спасти и поправити свој спољашњи положај, него још и душу губи. (Владика Николај, „Изабрана дела“, књ. XX стр. 139).

10. ОКТОБАР (ПО СТАРОМ КАЛЕНДАРУ)

Овог дана Црква слави спомен на 26 мученика зографских. Јер су тога дана 1282. године, у кули светогорског манастира Зограф, за Христа пострадао 22 монаха и 4 световњака.

Пострадавању ових мученика претходило је њихово писмо, које су упутили били цару Михаилу Палеологу у нади да ће овај цар да одбаци Лионску унију.

Цар Михаил Палеолог када је видео да његовом царству прети опасност од Карла Анжујског, прибегне 1274. године унији са римским папом. Доцније, му је та унија требала као заштита од Срба и Бугара. А на крају је морао, можда и преко воље, да подржава одредбе уније из унутрашњеполитичких разлога. Због Лионске уније је навукао је на себе велики гнев свог народа.

Тако је папа римски послао своју војску у помоћ Михаилу Палеологу. Али се та војска упутила на Свету Гору, где је починила толико зла, колико Турци нису учинили за 500 година.

Обесили су Прота, убили многе монахе у Ватопеду, Иверу, и још многим другим манастирима. Када је папина војска напала манастир Зограф, игуман тога манастира Тома се заједно са онима људима затворио у манастирску кулу. Ту су, док кула гораше великим огњем, заложеним од папиних војника, ови дивни људи Божији певали Псалме и Акатист Пресветој Богородици. У томе задобише венце добропобедних мученика Христових.

У време празновања 26 мученика зографских 1873. године, у томе манастиру, за време великог ноћног бденија у храму се зачуо неки шум, а над храмом се појавио као огњени стуб, од земље до

неба, који је био тако светао, да се у ноћи без месеца надалеко видело као у подне. Ова појава је трајала чеврт часа.

А цар онај, Михаило Палеолог умро је децембра 1282. године, недуго по пострадавању у Светој Гори и манастиру Зограф. Умро је после тешког пораза од епирскога кнеза Јована Дуке. Због страха од народа, који омрзну цара онога, син и наследник његов, Андроник II Старији није смео да сахрани оца свога и цара, онако како то царевима приличаше, него укоп његов би као укоп незнанца, далеко од сведока.

Удовица његова и царица, издала је следећи указ:

„Царственост моја мрзи и сматра гнусним то дело (Унију), које се недавно догодило у Цркви и смутило је... Па како је Света Црква Божија определила, да не удостојава прописаних помена умрлог супруга мога, господара и цара, због поменутог дела и смутње, то и Царственост моја, претпостављајући свему страх Божији и покорност Цркви Светој, одобрава и прима то опредељење њено, и никад се неће дрзнути да чини помен души господара и супруга мога.“

Злосрећни цар онај, није имао користи од уније, и од савеза са папом римским. Бојећи се великих противника изгубио је од малога, и тиме га је посрамио Бог. А за самовољу и напуштање закона Божијега. Црква га је одлучила од себе. Па ипак, он није био последњи који је испред противника тражио спас у унији и савезу са папом римским, и та грешка као замка отворена је и данас...

12. ОКТОБАР (ПО НОВОМ КАЛЕНДАРУ)

Овога дана 1999. године у Београду је, настојањем једнога епископа, одржан састанак 24 епископа Српске Цркве, о могућем дочеку папе римскога у Београду.

Жељко Которанин

